

bilig

Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences of the Turkic World

BAHAR SPRING 2024 • SAYI ISSUE 109

bilig

Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences of the Turkic World

BAHAR SPRING 2024 • SAYI ISSUE 109

Sahibi Owner
Ahmet Yesevi Üniversitesi Adına Mütevelli Heyet Başkanı
Prof. Dr. Muhittin ŞİMŞEK

Yayın Yönetmeni Editor in Chief
Prof. Dr. Firat PURTAŞ • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Yayın Kurulu Editorial Board
Prof. Dr. Yüksel ÇELİK • Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Şahin KARASAR • Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi
Prof. Dr. Yunus KOÇ • Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Nâzım Hikmet POLAT • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Murat YILMAZ • Cumhurbaşkanlığı Sosyal Politikalar Kurulu Üyesi

Editör Yardımcısı Assistant Editor
Doç. Dr. Nergis DAMA • Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Managing Editor
Dr. Emine Sıdka TOPTAŞ

Teknik Redaksiyon Redaction
Dr. Öğr. Üyesi Mikail CENGİZ

Özetlerin İngilizcesi English Abstracts
Ahmet Şahin ATA

Sekreteryaya Secretariat
Harun SARIĞÜL

Yönetim Merkezi Management Center
Aşağı Öveçler Mahallesi, 1314. Cadde, No: 19 Çankaya/Ankara
Tel : (0 312) 216 06 00 • Faks : (0 312) 216 06 09
www.ayu.edu.tr
bilig.yesevi.edu.tr • e-posta: bilig@yesevi.edu.tr

Yayın Türü
3 aylık, yaygın, süreli

Tasarım&Baskı Design&Printed by
SfN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık Ltd. Şti.
+90 (312) 472 37 73
www.sfn.com.tr

Basım Yeri: ANKARA
Basım Tarihi: 30/04/2024

ISSN: 1301-0549
E-ISSN: 2822-6348

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Abdıldacan AKMATALİYEV
Millî Bilimler Akademisi / Kırgızistan

Prof. Dr. Ramiz ASKER
Bakü Devlet Üniversitesi/Azərbaycan

Prof. Dr. Viktor BUTANAYEV
Hakas Katanov Devlet Üniversitesi /
Rusya Federasyonu

Dr. Serdar ÇAM
Kültür ve Turizm Bakanlığı/Türkiye

Prof. Dr. Nurettin DEMİR
Hacettepe Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Edward FOSTER
Talisman/ABD

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN
Ege Üniversitesi / Türkiye

Prof. Dr. Osman HORATA
Hacettepe Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Lars JOHANSON
Mainz Üniversitesi/Almanya

Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALIN
Marmara Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. İbrahim KALIN
Cumhurbaşkanlığı/Türkiye

Prof. Dr. Rafael MUHAMMEDİNOV
Bilimler Akademisi/Rusya Federasyonu

Prof. Dr. Mahir NAKİP
Çankaya Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Mehmet ÖZ
Hacettepe Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY
Uludağ Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Muhittin ŞİMŞEK
Marmara Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Refik TURAN
Gazi Üniversitesi/Türkiye

Prof. Dr. Musa YILDIZ
Gazi Üniversitesi/Türkiye

Makalelerde ifade edilen fikir ve görüşler sadece yazarların olup, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığının görüşlerini yansıtmazlar.

The opinions and views expressed in the articles are the authors' solely and do not reflect the views of the Ahmet Yesevi University Board of Trustees.

Saygıdeğer Okurlar,

Dergimizin yeni sayısını sizlere sunmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Bu sayımızda Türk dünyasının kültürel zenginliğini ve güncel sorunlarını farklı yönleriyle ele alan yedi makale yer almaktadır. Hüseyin Işıksal'ın kaleme aldığı Kıbrıs'ta iki devletli çözüm formülü ele alan makale Kıbrıs meselesiyle ilgili yeni çalışmalara temel referans olacak niteliktedir. İnanetname türü ve inşa metoduna dair makale, Ermeni harfleriyle Kıpçak yazı dili konulu çalışma, Türk dünyası entegrasyonunda enerji alanındaki işbirliğine dair analiz, Özbekistan'da kamu yönetimi ve memurluk rejimini inceleyen makale alana katkı sağlayan özgün çalışmalar arasındadır.

bilig Yayın Kurulu olarak bir yandan objektiflik ve şeffaflık ilkeleri çerçevesinde Türk dünyası ile ilgili nitelikli makalelere yer vererek dergimizin kalitesini artırmaya çalışırken bir yandan da bilimsel dergicilikle ilgili yenilikleri takip etmeye özen göstermekteyiz. Bu bağlamda Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı'nın ev sahipliğinde 29 Şubat 2024 tarihinde "Türkiye'nin Bilim Diplomasisinde Web of Science (WoS) Türkiye Adresli Bilimsel Dergilerin Rolü" konulu bir Editörler Çalıştayı gerçekleştirilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Külliyesi Millet Kütüphanesinde düzenlenen etkinliğe WoS'ta sosyal bilimler alanında dizinlenen 22 dergi editörü katılarak tecrübelerini paylaşmışlardır. Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanı Prof. Dr. Muhittin Şimşek'in açış konuşmasında belirttiği üzere çalıştay, akademik dergicilik alanında öz verili çalışmalarıyla WoS'a girme başarısı gösteren dergiler arasında bir iş birliği platformu oluşturmak ve etki faktörü yüksek, daha nitelikli yayınlar için karşılıklı destek olma amacına matuf olarak düzenlenmiştir. TÜBİTAK ULAKBİM Müdürü Mehmet Mirat SATOĞLU, İstanbul Üniversitesi Yayınları Koordinatörü Dr. Öğr. Üyesi Metin TUNÇ, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Öğretim Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Abdullah DEMİR'in teknik sunumları yanında katılımcı editörlerin konuşmalarında öne çıkan hususlar *bilig* için yol gösterici olmuştur.

Çalıştayda, editörlük becerilerinin artırılmasına yönelik eğitimlerin önemi somut bir şekilde görülmüştür. Türkiye adresli dergilerin etki faktörünün yükseltilmesinde, kaliteli yayınlar yapmanın yanında bunların okuyucuya ulaştırılmasını sağlayacak bilgisayar yazılımları ve yeterli üst veri ile desteklenmesi önem taşımaktadır. WoS sisteminde dergilerin yanında kitap, tez ve sempozyum bildiri kitaplarının konumu güçlenmektedir. Türkiye'nin bu değişimi fırsata dönüştürmesi için TR Dizin'in kitap ve sempozyum bildirileri versiyonunun geliştirilmesi, üniversite yayınlarının profesyonel bir şekilde yönetilerek WoS sistemine dahil olunması ve Türkiye'de yapılan tezlerin WoS'ta taranmasına çaba gösterilmesi gerekmektedir.

ChatGPT gibi yapay zekâ uygulamaları bilimsel çalışmaların geleceğine dair endişeleri artırmaktadır. Kaçınılmaz bir olgu olan yapay zekânın akademik yazımda kullanımı, üzerinde titizlikle durulması gereken bir konudur. Yapay zekânın yasaklanarak değil bunun etik sınırlarının belirlenerek kullanılması, editörlük süreçleri ve dergilerin uluslararası tanıtımları açısından da yapay zekâdan istifade edilmesinin yolları araştırılmalıdır.

Bu çalıştayın ortaya koyduğu en önemli sonuç Türkiye'de benzeri alanlarda yayınlanan dergiler arasındaki iş birliğinin yeterli düzeyde olmadığıdır. Türkiye'de üretilen akademik makalelerin ilgili alanda yapılan yeni çalışmalarda yeteri kadar tüketilmediği bir olgudur. Türkiye'deki akademik çalışmalarda görmezden gelinen makalelerin yurt dışında çıkan WoS

dergilerinden atıf alması daha zor bir hedefdir. Öte yandan tanınmış, nitelikli uluslararası editörleri, hakemleri ve yazarları dergiye çekebilmek ciddi katkı sağlayacaktır.

Dünya hızlı bir şekilde değişmektedir. Akademik dergi yayıncılığı süreçleri de köklü bir değişim içerisinde. Her alanda rekabetin arttığı bu dönemde Türkiye'nin sosyal bilim sahasında etkin bir konuma gelebilmesi için WoS'ta yer alan Türkiye adresli dergilerin kendi aralarındaki iş birliği önem kazanmaktadır. Editörlük, yazarlık, hakemlik süreçlerinde dair eğitim ve tecrübe paylaşımına imkân sağlayan çalıştaylar, dayanışma kültürünün gelişmesinde en etkili yöntem olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin hikâyesini, Türk tezini, Türk bilim adamlarının bakış açısını dünyaya ulaştıran Türkiye adresli WoS dergilerinin sayısının ve etki faktörünün artması temennisiyle, yeni sayımızın hayırlı olmasını diliyorum.

Prof. Dr. Fırat PURTAŞ

Yayın Yönetmeni

Dear Readers,

We are happy to present you the new issue of our journal. In this issue, there are seven articles addressing the cultural richness and current problems of the Turkic world from different aspects. The article written by Hüseyin Işıksal on the two-state solution formula in Cyprus is a reference for new studies on the Cyprus issue. The article on the Inayetname genre and construction method, the study on the Kipchak written language in Armenian letters, the analysis on cooperation in the field of energy in the integration of the Turkic world, the article examining the public administration and civil service regime in Uzbekistan are among the original studies that contribute to the field.

As *bilig* Editorial Board, while trying to increase the quality of our journal by including qualified articles on the Turkic world within the framework of the principles of objectivity and transparency, we also pay attention to follow the innovations related to scientific journalism. In this context, an Editors' Workshop on "The Role of Web of Science (WoS) Turkey-addressed Scientific Journals in Turkey's Science Diplomacy" was held on February 29, 2024, hosted by the Presidency of the Board of Trustees of Ahmet Yesevi University. 22 editors of journals indexed in the field of social sciences in WoS participated in the event organized in the National Library of the Presidential Complex and shared their experiences. As stated by Prof. Dr. Muhittin Şimşek, Chairman of the Board of Trustees of Ahmet Yesevi University, in his opening speech, the workshop was organized with the aim of creating a cooperation platform between journals that succeeded in entering WoS with their selfless efforts in the field of academic journalism and to provide mutual support for more qualified publications with high impact factor. In addition to the technical presentations of TÜBİTAK ULAKBİM Manager Mehmet Mirat SATOĞLU, Istanbul University Publications Coordinator Dr. Metin TUNÇ, Ankara Yıldırım Beyazıt University Faculty Member Dr. Abdullah DEMİR, the issues highlighted in the speeches of the participating editors have been guiding for *bilig*.

In the workshop, the importance of trainings to improve editorial skills was seen concretely. In order to increase the impact factor of Turkey-addressed journals, it is important not only to produce high quality publications but also to support them with computer software and sufficient metadata to ensure that they reach the readers. In addition to journals, the position of books, theses and symposium proceedings is strengthening in the WoS system. In order for Turkey to turn this change into an opportunity, it is necessary to develop the book and symposium proceedings version of the TR Index, to be included in the WoS system by professionally managing university publications, and to make efforts to scan theses and dissertations conducted in Turkey in WoS.

Artificial intelligence applications such as ChatGPT raise concerns about the future of scientific studies. The use of artificial intelligence in academic writing, which is an inevitable phenomenon, is an issue that needs to be scrutinized. The use of artificial intelligence should not be prohibited, but its ethical boundaries should be determined, and ways to utilize artificial intelligence in terms of editorial processes and international promotion of journals should be explored.

The most important result of this workshop is that the cooperation between journals published in Turkey in similar fields is not at a sufficient level. It is a fact that academic articles written in Turkey are not adequately cited in new studies in the relevant field. It

is a more difficult goal for articles that are ignored in academic studies in Turkey to be cited by WoS journals published abroad. On the other hand, attracting well-known and qualified international editors, reviewers and authors to the journal will make a significant contribution.

The world has been changing rapidly. Academic journal publishing processes are also undergoing a radical change. In this period of increasing competition in every field, the cooperation among Turkish journals in WoS gains importance in order for Turkey to gain an effective position in the field of social sciences. Workshops, which provide training and experience sharing in the processes of editing, writing, and refereeing, emerge as the most effective method in developing a culture of solidarity.

I hope that the number and impact factor of WoS journals with Turkey addresses, which convey the story of Turkey, the Turkish thesis, and the perspective of Turkish scientists to the world, will increase.

Prof. Dr. Fırat PURTAŞ

Editor in Chief

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri/Research Articles

Hüseyin Işıksal

The Rationale of Turkish Cypriot Position on *Two-State Solution* in Cyprus / 01-22
Kıbrıs Türklerinin Kıbrıs'ta İki Devletli Çözüm Konusundaki Pozisyonunun Gereçekleri

Selen Işık Maden

Sosyal İnovasyon Politikalarında Üniversitelerin Artan Önemi ve Bilim Mağazaları Konseptinin Türk Üniversitelerine Uyarlanması Üzerine Bir Model Önerisi / 23-44
The Increasing Importance of Universities in Social Innovation Policies and a Model Proposal on the Implementation of the Science Shops Concept to Turkish Universities

Fatih Bakırcı

Türkistan Hanlıkları'nda *İnayetname* Türü (XVI-XIX. yy.) ve İnşa Metodu Üzerine / 45-66
On The Type of İnāyatnāma in Khanates of Turkestan and Its Method of İnshā

Taner Atmaca, Rza Mammadov

Yükseköğretim Öğrencilerinin Öğrenme Tutumları: Türk Cumhuriyetleri Arasında CHAID Analizine Dayalı Bir Karşılaştırma / 67-104
Learning Attitudes of Higher Education Students: A Comparison Based on a CHAID Analysis among Turkic Republics

Osman Ağır, Zehra Aksu

Efforts for Energy-Based Regionalisation in the Turkic World: The Organization of Turkic States / 105-128
Türk Dünyasında Enerji Temelli Bölgeselleşme Çabaları: Türk Devletleri Teşkilatı

Mehmet Akif Özer, Bakhtiar Ortaq

Özbekistan'ın Yönetim Sistemi, Personel Rejimi ve Kamu Hizmeti Reformları / 129-158
Uzbekistan's Administrative System, Personnel Regime and Civil Service Reforms

Abdulkadir Öztürk

The Preparing Background of Kipchak Written Language with Armenian Letters / 159-175
Ermeni Harfli Kıpçak Yazı Dilini Hazırlayan Arka Plan

Yayın Değerlendirme / Book Reviews

Zeynep Tözluyurt

Akalın, Şükrü Halûk. *Türk İşaret Dili Tarihi*. TDK Yayınları, 2023. / 177-184

Yayın İlkeleri / 185-200

Araştırma Makalesi / Research Article

The Rationale of Turkish Cypriot Position on *Two-State Solution* in Cyprus*

Hüseyin Işıksal**

Abstract

This article examines the rationale behind the Turkish Cypriot position on the *Two-State* solution in Cyprus. The analysis consists of three interrelated parts. Initially, the question of whether Turkish Cypriots are entitled to 'peoplehood' that can exercise the right of self-determination according to international law is discussed. This is followed by evaluating the reasons driving the Turkish Cypriot side to exercise the right of self-determination and whether Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC) fulfills the criteria for statehood. In accordance with arguments carried out in the previous sections, the final part delves into the reasons for the Turkish Cypriot position on the *Two-State* solution in Cyprus in detail. It is argued that Turkish Cypriot people possess all of the attributes of statehood and are entitled to the same rights and status as the Greek Cypriot side currently exercises. Therefore, reinstating Turkish Cypriot people's rights by reaffirming their sovereign equality and equal international status is necessary for a just and sustainable settlement in Cyprus.

Keywords

TRNC, Cyprus, Two-State solution, self-determination, recognition, peoplehood.

---

* Date of Arrival: 14 June 2023 – Date of Acceptance: 12 January 2024

You can refer to this article as follows:

Işıksal, Hüseyin. "The Rationale of Turkish Cypriot Position on Two-State Solution in Cyprus." *bilig*, no. 109, 2024, pp. 01-22, <https://doi.org/10.12995/bilig.10901>.

** Prof. Dr., Fırat International University, Department of Political Science and International Relations – Girne/TRNC

ORCID: 0000-0002-2870-147X

hisiksal@hotmail.com

Kıbrıs Türklerinin Kıbrıs'ta İki Devletli Çözüm Konusundaki Pozisyonunun Gerekçeleri*

Hüseyin Işıksal**

Öz

Bu makale, Kıbrıs'ta iki devletli çözüme ilişkin yeni Kıbrıs Türk pozisyonunun gerekçelerini incelemektedir. Makale, birbiriyle ilişkili üç bölümden oluşmaktadır. Öncelikle, Kıbrıslı Türklerin uluslararası hukuka göre kendi kaderini tayin etme hakkına sahip bir halk olup olmadığı tartışılmıştır. İkinci bölümde, Kıbrıs Türk halkını kendi kaderini tayin hakkını kullanmaya iten nedenler Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin devlet olmanın şartlarını yerine getirip getirmediği tartışmasıyla birlikte değerlendirilmiştir. Önceki bölümlerde yapılan tartışmalara uygun olarak, son bölümde Kıbrıs'ta iki devletli çözüme ilişkin Kıbrıs Türk tarafının duruşu detaylı bir şekilde incelenmiştir. Kısaca, Kıbrıslı Türklerin devlet olmanın tüm niteliklerine ve Kıbrıs Rum tarafının şu anda kullanmakta olduğu haklara ve statüye sahip oldukları öne sürülmüştür. Bu nedenle, Kıbrıs Türk halkının egemen eşitliğinin ve eşit uluslararası statüsünün teyit edilerek haklarının yeniden tesis edilmesi, Kıbrıs'ta adil ve sürdürülebilir bir çözüm için gereklidir.

Anahtar Kelimeler

KKTC, Kıbrıs, iki devletli çözüm, self-determinasyon, tanınma, halk olma hakkı.

* Geliş Tarihi: 14 Haziran 2023 – Kabul Tarihi: 12 Ocak 2024

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Işıksal, Hüseyin. "The Rationale of Turkish Cypriot Position on Two-State Solution in Cyprus." *bilig*, no. 109, 2024, ss. 01-22, <https://doi.org/10.12995/bilig.10901>.

** Prof. Dr., Uluslararası Fınal Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü – Girne/KKTC
ORCID: 0000-0002-2870-147X
hisiksal@hotmail.com

Introduction

Following the *de facto* separation of Turkish Cypriots and Greek Cypriots in 1964, the Turkish Cypriots were forced to leave their administrative, juridical, and executive roles in the Republic of Cyprus (RoC). From that time on, the Greek Cypriot (GC) government could not extend its jurisdiction, authority, and sovereignty over the Turkish Cypriot (TC) people and the two sides of the island have been self-governing independently since 1964. The Turkish Cypriots have autonomously administrated themselves through the establishment of the General Committee (1963-1967), Temporary Turkish Governance (1967-1974), Autonomous Cyprus Turkish Governance (1974-1975), Turkish Federated State of Cyprus (1975-1983) and the Turkish Republic of Northern Cyprus (*hereafter* TRNC) 1983 onwards.

Negotiations have continued under the auspices of the United Nations (UN) since 1968. However, the efforts made to solve the Cyprus issue over the years have failed, including the UN Annan Plan of 2004 which was accepted by the Turkish Cypriot side at the separately held simultaneous referenda. The most recent failed attempt was made in Crans-Montana in 2017 proving that negotiations on the same failed basis, namely bi-zonal, bi-communal federation have been exhausted and will only perpetuate the problem and the *status quo*.

In order to break this vicious circle, at 5+UN an informal meeting in Geneva that took place on 27-29 April 2021, the new Turkish Cypriot President Ersin Tatar puts forward the proposal of the TC side for a sustainable settlement in Cyprus. According to this proposal, a new and formal negotiation process could only start after establishing the equilibrium and levelling the playing field between the two sides. Under the current international conjecture, this could be satisfied through the *reaffirmation* of the inherent sovereign equality and equal international status of the Turkish Cypriots through which the two existing States on the island could establish a cooperative relationship.

Deriving from these preliminary remarks, this article examines one of the most significant contemporary political themes of Turkish politics which is the rationale of the Turkish position on a *two-state* solution in Cyprus. In order to elucidate the factors that lead to this position initially, the question

of whether Turkish Cypriots are entitled to ‘peoplehood’ that can exercise the right of self-determination according to international law is discussed. This is carried out under Turkish Cypriots’ rights as *people* before the establishment of the 1960 Republic and the bi-communal aspect of the 1960 Republic. This analysis at the heart of the issue is crucially important because only *people* are granted to exercise self-determination right according to international law.

The next research inquiry is the reasons driving the Turkish Cypriot side to exercise self-determination right. This evaluation is made through the discussion of the blatant violation of the constitution by the GC side that nullified the powers and the rights of the Turkish Cypriot people.

In accordance with arguments carried out in the previous sections, the final part discusses in detail the rationale of the Turkish Cypriot position on the Two-State solution in Cyprus by underlying the necessity of re-affirmation of sovereign equality of TCs and non-compromise of the GC side. It is simply argued that Turkish Cypriots possess all of the attributes of statehood and are entitled to the same rights and status as the Greek Cypriot side currently exercises. Therefore, reinstating Turkish Cypriot people’s rights by reaffirming their sovereign equality and equal international status is a necessity for a just, fair, and sustainable settlement in Cyprus.

Peoplehood of Turkish Cypriots and their Right to Self-Determination

In many platforms, self-determination is defined as an essential prerequisite for benefiting from basic human rights. Self-determination could be simply defined as the right of a *people* to decide and determine their future. Nevertheless, it is highly complex to place the self-determination principle into appropriate legal terms. It constitutes one of the highly politicized elements of international law and inter-state relations. There is no *consensus* regarding international criteria and the definition of a *legitimate* secessionist movement.

The principle of self-determination finds its roots in Article 1 of the United Nations (UN) Charter which declares that “to strengthen universal peace and develop friendly relations among nations there should be respect for equal rights and self-determination of peoples.” Similarly, the General Assembly Resolution of 1514 in 1960 also clearly stated that “self-determination

is a legal right.” Furthermore, the First Article of 1966 the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, and the International Covenant on Civil and Political Rights declare that:

All peoples have the right of self-determination. By virtue of that right they freely determine their political status and freely pursue their economic, social, and cultural development.

Also, 1970 General Assembly Resolution 2625 stated that:

By virtue of the principle of equal rights and self-determination of peoples enshrined in the Charter of the United Nations, all peoples have the right to freely determine, without external interference, their political status and to pursue their economic, social and cultural development.

The central question at the heart of the issue is: who qualifies as a “people,” or which groups are entitled to exercise self-determination rights and make claims to sovereignty and international recognition? This subject represents one of the crucial and ambiguous issues facing the international community. International law does not define clearly which people can use the self-determination right. In fact, practically, only a limited number of new political or ethnic communities are able to become people and establish sovereign nation-states by invoking this right successfully. Therefore, when people exercised the self-determination right during the decolonization process, it became problematic when other people also wanted to use this right.

Having emphasized the selective and political nature of the right of self-determination, the Turkish Cypriot case is highly exceptional due to the *sui generis* character of the 1960 Republic of Cyprus.

There are two distinct ethnic communities in the island of Cyprus that have close ethnic, religious, cultural, and linguistic connections with their respective mainlands and both groups regard themselves as extensions of the people on the mainland. This has been the case since the Ottoman rule of the island in 1571. During Ottoman rule, which lasted almost three hundred and fifty years, two communities were distinguished as Muslim Turks and Orthodox Greeks. In the Ottoman Empire, there was a *millet* system. Although the direct Turkish translation of *millet* refers to

a *nation*, the Ottoman concept of the nation did not refer to the nation in its contemporary form. The nation is referred to as a religious-linguistic community (Inalcık 107). Therefore, religious affiliations were more important than ethnicity in Cyprus. In this connection, both communities were subject to different systems of law on the island. While Turkish Cypriots ruled according to Islamic law, Greek Cypriots ruled by their courts (Gazioğlu 119). In summary, the Turkish Cypriots have been living in Cyprus for more than four hundred fifty years as a distinct community.

Directly related to this historical fact and status, the Turkish Cypriot community was also recognized as *people* during British rule. The primary manifestation of this claim was the statement made by Lennox Boyd as the British Colonial Secretary in the House of Commons on December 19, 1956, in a Parliamentary Debate. Boyd's documented speech demonstrates that the TC's were entitled to the right of self-determination by the British government. The original statement is:

...it will be the purpose of Her Majesty's Government to ensure that any exercise of self-determination should be effected in such a manner that the Turkish Cypriot community, no less than the Greek Cypriot community, shall, in the special circumstances of Cyprus, be given freedom to decide for themselves their future status...I cannot see how it is anything other than logical to grant a community with such close interests with Turkey, and only 40 miles away, the same rights as we are prepared to recognize should go to the Greek community. In other words, Her Majesty's Government recognize that the exercise of self-determination in such a mixed population must include partition among the eventual options (*House of Commons* 1267-1270).

The then-British Prime Minister Harold Macmillan also confirmed this statement on June 26, 1958, and described the assurances of the Colonial Secretary as *pledges* (Lauterpacht 59). Therefore, according to the British, both the GCs and the TCs are entitled to use the right of self-determination since both communities were treated as *colonized peoples*. Hence, before and during the British administration, there was not a united *Cypriot nation*, and all-important political issues including the future status of the island were considered on a two-community basis. This fact was also reflected in

the demography. When the Republic was established in 1960, among the 629 villages, 392 were purely Greek and 123 were purely Turkish (Brewin 153). Even the mixed villages were separated as Turkish and Greek districts and in every major town and city, there were separate Turkish and Greek quarters. The first and the last President of the RoC, Archbishop Makarios, progressively defined these circumstances as “The 1960 Agreements have created a State but not a Nation” (*Cyprus Mail*).

All these facts demonstrate that the case of one peoplehood and majority/minority status is not applicable in Cyprus where there is not a homogenous and politically viable community. When British rule ended in 1960, there were no legal provisions that transferred the sovereignty or right of self-determination to either of the communities. In this sense, the Turkish Cypriots have equal legal status and equal inherent right to exercise self-determination as the Greek Cypriots under the provisions of the international agreements.

Bi-communal Character of the 1960 Republic

Consequently, the 1960 treaties declared that the RoC is a *sui generis* state with two politically equal communities. In other words, the establishment of the RoC as an independent state was based upon the equal constitutive powers and co-founder partnership of the GC *people* and the TC *people*. For this purpose, the legislative, judiciary, and executive organs of the state could function on the basis of mutual consent from the two communities. Furthermore, all the constitutional and immutable articles of the RoC Constitution were signed by the leaders of both communities, which reflects the consent of both *peoples*.

The RoC Constitution orders a clear and basic division of power between the Turkish and Greek communities. The President, who would be a Greek, was elected only by the GC community for five years. Similarly, the Vice-President would be a TC elected solely by the TC community for five years. Nevertheless, the Turkish Cypriot Vice-President was granted *veto* powers that gave him the executive power to block measures prejudicial to the Turkish Cypriot community. The TC Vice-President was also granted the final veto power along with the President on laws and the House of Representatives decisions and the Council of Ministers decisions

concerning the issues on foreign policy, security, and defense along with any laws referring to modifications of the Electoral Law and the duties and taxes of municipalities. These constitutional provisions indicated that “any policy or action on vitally important issues should be based on the consent of each one of the two chief executives of the State” (Tamkoç 63). To summarize, the formation of a sort of *checks and balances* system through the *veto* power of the Turkish Cypriot Vice-President was specifically designed for the purpose that Greek Cypriots’ numerical superiority did not give them *majority* rights.

Furthermore, it was agreed that the House of Representatives President would be a GC to be elected by the Greek representatives only, and the Vice-President would be a Turk, elected by the Turkish deputies. It was also agreed that there would be two *Communal Chambers* for each community, which were authorized to exercise legislative powers on matters subject to religious, educational, cultural, and personal status, pious foundations, taxes for community development, and municipal taxes (Stavrinos 42). TCs were also granted the maintenance of separate municipalities in the five largest cities of Cyprus. The Constitution envisioned the judicial power to be exercised by a bi-communal system of judicial courts separately designed for each community. The Constitutional Court ordered to be composed of one Turk, one Greek, and one neutral international judge.

The state constitution mandated that the citizens of Cyprus should not be identified as *citizens* of the Republic, but as either Greek or Turkish citizens, in a manner that maintained the constitutional separation of the two communities (Tamkoç 63). Both the Turkish and Greek languages were accepted as the official languages and all administrative and legislative documents were to be prepared and promulgated in both Greek and Turkish. Moreover, on holidays, public buildings were allowed to fly Greek and Turkish flags together with the flag of Cyprus, as the two communities were also allowed to celebrate Turkish and Greek national holidays.

The bi-communality of the RoC was assured and guaranteed through various international agreements between Türkiye, Greece, and the United Kingdom (UK) rather than the unilateral act of the previous colonial power (Great Britain) to the newly independent country. These international agreements underlined the fact that the sovereignty of Cyprus was shared

between the *two peoples* and one could not claim sovereignty over the other. Stating in different words, the sovereignty in the 1960 Republic emerged through *a joint exercise of the self-determination* of both the Greek and the Turkish peoples. Therefore, from the international legal perspective, sovereignty could not be *transferred* to any community in the case of the breakdown of the Republic.

To summarize, both sides were fully involved and played a major role in the 1960 Constitutional Settlements that were formed by three international treaties; the Treaty of Alliance, the Treaty of Guarantee, and the Treaty of Establishment. The official representatives of the two communities accepted the annexed documents of the 1960 establishments separately. Hence, the two peoples of the island exercised their inherent equal rights and co-founded the 1960 partnership RoC. The relationship between the TCs and the GCs was not a majority-minority relation, but of equality between the two communities. The numerical superiority of one community was inapplicable in terms of state mechanisms including the decision-making process. Two separate but equal peoples were identified in the 1960 Republic with checks and balances and a veto system to prevent usurpation of constitutional rights.

The Necessity of Turkish Cypriots to Use the Self-determination Right

Many doctrines indicate the validity of Turkish Cypriot's right to use self-determination according to international law. In this section, this position is further elaborated on the blatant violation of the constitution by the GC side that nullified the powers and the rights of the Turkish Cypriot people.

First of all, despite the clearly defined power-sharing arrangements, GCs unconstitutionally amended the *unamendable* Basic Articles of the Constitution in 1964, turning RoC into a purely Greek state. In this way, the GC side not only violated domestic laws but also international law since the Treaty of Guarantee, which guaranteed the state of affairs established by the Basic Articles of the Constitution, was also signed by the guarantor powers of Türkiye, Greece, and the UK and ratified by their parliaments.

In consequence, the legislative, judiciary, and executive organs of the RoC have been illegally occupied by the GCs since 1963. For instance, there has not been any TC representative in the House of Representatives since

1964. The representatives for the parliament are only chosen among the GCs through the GC electorates. Similarly, since 1964, the Greek Cypriot ministers have occupied the seats that were reserved for the Turkish Cypriots.

To sum up, GCs dismantled the principle of the equality of both communities and protection of the TC people on which the whole constitutional arrangement has been based upon. During this period, the Greek government made no effort to protect or restore the constitutional rights, safety, or property of the Turkish Cypriots. It was therefore the preceding acts of the Greek Cypriot authorities in 1963 that constituted a clear violation of the international law and international treaties that established the RoC. These violations fundamentally changed the circumstances in the island. In consequence, the so-called “Republic of Cyprus” of 1960 became a *defunct* state.

The Greek-occupied Constitutional Court unilaterally justified this illegality by the *state of necessity* doctrine claiming “there was an unlawful armed rebellion against the state by Turkish Cypriots” that created the abnormal situation on the Island. This decision is highly controversial and not legal, at least due to three basic reasons. First of all, the Constitutional Court that took this decision was only composed of Greek judges in violation of the Constitution. Greek Cypriot judges could not claim to take decisions on Turkish Cypriots. Secondly, as put forward by Özersay (46) “if the state or authority in question contributes to the occurrence of the state of necessity, the doctrine cannot be invoked as grounds for precluding wrongfulness or legalizing an unlawful act.” Thirdly, international recognition, no matter how widespread it is, cannot excuse or confer legitimacy upon the violations of both domestic constitutional law and international treaty law, through which the Greek Cypriot side usurped the name and the government of the RoC. Therefore, the breach of the state constitution and international law by Greek Cypriots stands as one of the strong legal and political points in justifying Turkish Cypriots to use their self-determination rights and establish the TRNC in 1983.

Furthermore, the invalidation of the powers and the rights of the Turkish Cypriot people during this period also stands as a significant point that justifies TC’s right to use self-determination. In the case of Cyprus, the so-called *government* composed only by Greek Cypriots destroyed the partnership

republic by ousting TCs from all state mechanisms and denied their rights deriving from the constitution. Turkish Cypriots even faced attacks by Greek Cypriot security forces which were initiated on December 21, 1963, known in history as the “Bloody Christmas”. After these attacks, thirty thousand Turkish Cypriots had to evacuate one hundred and three villages (Ertegün 11). As noted by the UN Secretary-General (UNSG) in his report, a total of 209 Turkish Cypriots disappeared and were never seen alive as a result of the December 1963 events and the Famagusta incident of May 11, 1964.

The UN Ortega Report, which was issued on August 17, 1964, summarized the number of destructions and the estimated cost of damages to Turkish Cypriots’ houses between December 1963 and August 1964. According to this report, in less than eight months, almost three thousand Turkish Cypriot houses and shops had been either completely or partially destroyed. As a result of these grave incidents, the UNSC passed Resolution 186 (S/5575 of March 4, 1964) and the UNFICYP (United Nations Peacekeeping Force in Cyprus) was stationed to end violence in Cyprus. In the same Resolution, it was noted that:

The present situation with regard to Cyprus is likely to threaten international peace and security and may further deteriorate unless measures are promptly taken to maintain peace and seek out a durable solution.

Following the aforementioned attacks, the Turkish Cypriot representatives were forced to abandon their seats in the parliament, ministries, and administration. During this period, the UN reports exposed that postal services were denied, in addition to being subjected to losses in agriculture and industry. The TCs also lost other sources of income including the payment of all sorts of salaries to over four thousand TCs who were employed by the government (SC No. S/5950 Parag. 190). All kind of social insurance benefits were also not paid to the TCs by the central government (SC No. S/5950 Parag. 190).

The UNSG reports also noted that half of the Turkish Cypriot population survived only with assistance from the Red Crescent relief. For instance, the UNSG Report to the SC No. S/5950 on September 10, 1964, Paragraph 190 discloses that:

The number of persons receiving some kind of assistance from the Red Crescent relief amounted to about 56,000, including 25,000 displaced persons, 23,500 unemployed and 7,500 dependents of missing persons, disabled and others...as approximately half of the population came to be on relief.

To sum up, in the 1960 establishments, the Turkish and the Greek peoples were regarded as distinct entities whose rights and interests need to be protected. However, between December 1963 and July 1974 Turkish military intervention, TCs were deprived of the right to participate in government and singled out for oppression because of their ethnicity. In other words, the arrangements for the protection of the interest of the TC people along with their basic human rights have been violated, denied, and politically persecuted by the GC apartheid government amounting to or tantamount to genocide. This fact stands as another significant moral, legal, and political point that justifies the necessity for Turkish Cypriots to exercise their self-determination right and to establish the TRNC.

TRNC Fulfillment of Statehood

Having discussed in detail Turkish Cypriots' as 'people' who can exercise self-determination right and the necessity to use this right after their expulsion from the state and experiencing various political persecution by the Greek Cypriots, now it is time to briefly evaluate whether the TRNC fulfills the requirement of statehood.

Initially, it is worth stressing that until 1983, more than nine years after the Turkish military intervention in Cyprus, the separation of the TC and GC peoples by borderlines, and the formation of the *de facto* state of the TCs, and twenty years after the break-down of the 1960 Republic, the Turkish Cypriots negotiated bi-zonal and bi-communal federation with the GC side. During this period, the TC side did not demand recognition or claim to be a sovereign state but acted as an autonomous administration (James 119).

The well-known definition of *peoplehood* was conceptualized by the international jurist Aureliu Cristescu in his report presented to the UN in 1981. Cristescu summarized his view as "peoples should be understood to mean all those that are able to exercise their right of self-determination;

occupies a homogeneous territory and whose members are related ethnically or in other ways” (271).

As this statement explicitly points out, any group with a distinct ethnic and religious identity, which has a separate geographical land and constitutes the majority over this territory, could claim to be *people*. Nevertheless, in order to be more eligible for peoplehood and for practical reasons, this ethnic group should also have the *capacity* to exercise self-determination right. In this connection, the Montevideo Convention on the Rights and Duties of States of 1933 declares the most widely accepted formulation of the criteria and the traditional *indicia* that are recognized by the customary international law for statehood. According to this convention, the state should possess “a defined and protected territory, a permanent population, and an effective government”. In addition to these principles, an additional contemporary criterion emerges as the capacity to conduct external relations. Arguably, a fifth criterion which is prospects of *permanence* could be also added to these requirements since there are a number of territories that have purported to secede and have claimed independence as an intermediate stage to merge with other states.

According to the “declaratory” school of international law, if people in a territory satisfy these criteria it is automatically a state in international law. Hence, according to this school, recognition by other states is not a necessity to be a state and its presence or absence makes no difference to the legal position (Brownlie 87-89, Warbrick 221-24, Jennings and Watts 128-132, Shaw 268-370).

Following these definitions, the TRNC fulfills all the criteria for statehood. It has a defined and protected territory, a permanent population, an effective and democratically elected government with established state organs, and the capacity to conduct international relations with other states effectively. An elected government from a multiparty system governs the TRNC. In the parliament, fifty representatives are chosen from the six districts namely capital Lefkoşa, Mağusa, Girne, Güzelyurt, Lefke, and İskele. The elections are repeated every five years. Similarly, through the election that is conducted every five years, the people choose the President. Furthermore, the Constitution of the TRNC was approved by the referendum on May 5, 1985 via a majority of 70.18 percent. In this respect, Brewin (180) noted

that the referendum for the establishment of the Turkish Cypriot Federated State, along with the referendum for the Constitution of the TRNC created a strong moral case, which is even stronger than legal arguments.

In addition to the domestic requirements, the TRNC has also proved its capacity to conduct foreign affairs with other states effectively. The country has an embassy and ambassador in Ankara and official consulates in İstanbul, İzmir, Mersin, Antalya, Gaziantep, and Trabzon in Türkiye, and representative offices in twenty different countries including the United States of America (USA), UK, Germany, France, and Italy. Furthermore, it is worth stressing that Turkish Cypriots did not use their independence as an intermediate stage to merge with any other state.

Finally, as a contemporary development, the TRNC became the observer state of the Organization of Turkic States (OTS) on November 11, 2022 with its constitutional name that proves the international recognition of the country. The Article 7 of the Samarkand Declaration declared that “Turkish Cypriots is part of the Turkic World and welcome TRNC’s OTS Observer Status” (Samarkand Declaration). Similarly, the Article 8 of the Ankara Declaration of the Extraordinary Summit of the OTS on March 16, 2023, which was the first Summit Meeting attended by Ersin Tatar as the TRNC President, stated that “Appreciated the active involvement of the Observer States in the activities of the OTS; and noted the participation of the TRNC at the Extraordinary Summit of the OTS” (Ankara Declaration). Furthermore, the TRNC Parliament became an Observer member of the Legislative Assembly of Turkic States in April 2023. These memberships are a way forward for the TRNC to gradually establish recognition of its statehood.

The Requirement of a *Two-State* Solution in Cyprus

As mentioned earlier, this article is based upon three interrelated parts on analyzing the basis of the Turkish Cypriot position on the *Two-State* solution in Cyprus. Since this model is inherited from the sovereign equality of Turkish Cypriots, the initial part is focused on why TCs are people since only people can exercise self-determination right. Then, the reasons why TCs have to use their self-determination right after the 1963 incidents that paved the way for the establishment of the TRNC are discussed in

detail. Deriving from these points, the final section examines why there is a requirement for a *Two-State* solution in Cyprus under two main pillars namely the necessity of re-affirmation of sovereign equality of Turkish Cypriots and non-compromise of the GC side.

As analyzed in depth above, Turkish Cypriots are people who have been living on the island for more than four hundred fifty years as a distinct community. TCs recognized as people during British rule and TC leadership signed the 1960 treaties independently as proof of equal legal status and the inherent right to exercise self-determination. Therefore, the TC side's sovereign equality and equal international status is an inherent historical, legal, and political right emanating from international agreements. In other words, the TC people are as sovereign as the GC people. In this respect, numerous UN documents emphasized *the equality* of the two communities on the island. For example, the UN Secretary-General Boutros Ghali explicitly put forward in 1992 in the UN Secretary-General Report S/24472 that "sovereignty emanates equally from both communities. One community cannot claim sovereignty over the other" (S/24472).

Despite these facts, under the guise of the legally defunct RoC, the Greek Cypriot government is recognized as the sole legitimate authority of the island. This has created an unlawful and unfair status gap between the two sides. Although it is also declared by the UN that the two sides in Cyprus are inherent equals, this *equality* needs to be demonstrated not just in *words*, but also in *practice*. The equality between the two sides cannot be restricted to the negotiation table that enables the Greek side to walk away as a recognized government being aware that the TC side will continue to suffer under isolation. Only through *leveling* the playing field both at and outside of the negotiation table, there could be results-oriented negotiations for mutually acceptable, realistic, and practical settlement for a cooperative relationship between the two states.

Consequently, the Turkish Cypriot position on the *Two-State* solution in Cyprus is *not* an artificial demand but the *reaffirmation* of the inherent rights of the TCs deriving from international law that they were deprived of by force in 1963. Furthermore, it is worth stressing that the TC side declared that the formal negotiation process could start immediately after the confirmation of their inherent rights.

Secondly, one of the underlying reasons that have led to the repeated failures of the 56-year-old negotiation processes is the unwillingness of the GC side to share power and prosperity with the TCs. Since 1964, the GC side has been recognized as the legal authority of the island despite amending the immutable articles of the Constitution and ousting the TCs from the Republic. Furthermore, unfortunately, the UN and the international community remained silent about the harsh socio-economic and political measures that the TCs encountered between 1963 and 1974. In consequence, the absence of a *mutually hurting stalemate* between the two sides led to an *illusion* that is “the creator of the Cyprus issue and the *guardian* of its *existence*” (S/2023/6).

Inevitably, these facts created a comfort zone for the GC side to refuse any settlement in Cyprus based on the equality of both sides. Former Greek Foreign Minister Rolandis has admitted the Greek side has rejected at least 15 major United Nations documents for a settlement, including the 1959-60 Zurich-London Accords (through amending the Constitution), 1978 Anglo-American Canadian Plan, Evaluation of Waldheim in 1981, Indicators of Perez de Cuellar in 1983, Boutros Boutros-Ghali Set of Ideas of 1992, the Confidence-Building Measures Package of 1994, and the Comprehensive Settlement Plan also known as the Annan Plan of 2004 (Rolandis “Our ‘heroic’”; Rolandis, *Official*).

Similarly, in the immediate aftermath of the Annan Plan referenda that were approved by 65% of the TCs and rejected by 76% of the GCs, former UN Secretary-General Kofi Annan had written in his report of 28 May 2004 to the SC (paragraph 83) that “what was rejected was the solution itself rather than a mere blueprint.”

Therefore, the failure of UN-facilitated efforts and the negotiation process demonstrated that there is a need for a fundamental *change* in Cyprus. After 56 years of repeated failures in trying to reach a comprehensive settlement on a federal basis since 1968, at least it is known now what *does not work* in Cyprus. The main reason for this failed process is the absence of political equilibrium between the two sides to facilitate a settlement.

Hence, there is a need to address the imbalance between the two sides that stands as an obstacle to equality-based solutions on the island. The *status*

quo in Cyprus is not favoring either side and to overcome this impasse, the settlement should rely on the *factual realities* of the island. To this end, historical, political, and conjectural gaps could be overcome and the opportunity window could open for bilateral and regional cooperation and stability.

In fact, the realities of the ground have established roots and a long story on the island. Following the December 1963 attacks, the TCs separated their administration from the Greek Cypriot government, elected their own representatives, and established their governing institutions. For example, the UNSG Report to the SC on March 11, 1965 (No. S/6228) paragraph 203 cites that “the areas inhabited entirely by the Turkish Cypriots are inaccessible to the RoC (Greek) Government’s law-enforcing authorities and officials.” Paragraphs 178 to 181 of the S/6228 report also point out that “the Turkish Communal Chamber is collecting income taxes from the Turkish Cypriots and the government of Cyprus has not collected any taxes.” Additionally, paragraph 193 mentions that the government’s “courts have not judged any cases involving the Turkish Cypriots”. Therefore, there are two *de facto* administrations on the island since 1964. The TC community elected the TC Legislative Assembly and the *Executive General Committee* in 1964 and in 1967, the Provisional TC Administration has been established (Polyviou 82).

After Türkiye’s military intervention on the island and establishment of the borders under the auspices of the UN in 1974, the *Autonomous Turkish Cypriot Administration* was established which was succeeded by the *Turkish Cypriot Federal State (Kıbrıs Türk Federe Devleti-KTFD)* in February 1975. Once more, the representatives of the KTFD were chosen through democratic elections. On October 15, 1983, TRNC was proclaimed to obtain legal character to the existential status of the state (Mor 285, Tamçelik and Safi 15). The President and the representatives of the TRNC parliament have been chosen by the Turkish Cypriot people since then through periodically held democratic elections. Simply stating, the two sides have been effectively running their *States* since 1974.

Similarly, after the opening of the border crossings in 2003 for the first time since 1974, the citizens of both states began to cross each other’s territory by showing their appropriate travel documents to immigration officers. This

was one of the facts that also demonstrated the existence of two states on the island. GC side have no authority or jurisdiction over the TC people, the TRNC, or the Buffer Zone. Each side knows and is well aware of where their sovereignty, jurisdiction, and authority starts and ends.

Arguably, the two sides cannot continue to be in permanent conflictual relations with each other which has serious costs to both sides. To this day, Turkish Cypriots continue to be under strict political, economic, and cultural isolation and are deprived of financial assistance from the international community. This isolation denies, prevents, or restricts the Turkish Cypriots from traveling, engaging in international trade, and all kinds of cultural and sporting activities with other countries.

On the other hand, the GC side has its own regional restrictions and with the two-state solution these could be resolved. The only way for the GC side to normalize its relations with Türkiye is an agreement with the TC side that will pave the way for enormous economic benefits for them. The ability to use the airspace, airports, and ports of Türkiye and the TRNC, will not only reduce transportation costs, it will also boost the revenue from tourism, investments, and all kinds of commercial activities with the Republic of Türkiye. Also, with the decline in military expenditures, the GC side could save billions of euros in a very short period of time.

To sum up, the cooperation and the good neighborly relationship between the two states could contribute to the much-needed stability and welfare in the Eastern Mediterranean region. As a demonstration of goodwill in this direction, the Turkish Cypriot side proposed six constructive proposals for cooperation to the Greek side in July 2022 that will be beneficial to the both peoples on the island. The proposals for cooperation include; sharing of the hydrocarbon resources that belong to both sides around the island, transition to green energy; including the establishment of electricity interconnectivity of the island with the European Union grid via Türkiye and optimizing the utilization of solar energy including investments throughout the island. The cooperation proposals also encompass common use of freshwater resources of the island including sharing the water that the TRNC have been receiving through underwater pipelines from Türkiye, clearing the remaining landmines on the island and the establishment of a cooperation mechanism for irregular migration (S/2024/13).

Turkish Cypriots proposal on hydrocarbon issue is very remarkable because contesting claims over maritime zone boundaries and distribution of resources in the Eastern Mediterranean may lead to extensive legal, economic and political crisis in the region (Erdoğan 79). Greek side unilateral actions and giving licenses over disputed areas provoked objections and preventive measures from Türkiye (Acar 104). It is estimated that there are approximately 3.5 billion barrels of oil and 10 trillion cubic meters of gas in the Eastern Mediterranean (Kavaz 141). In this respect, Turkish Cypriot proposal that envisages the establishment of a committee hydrocarbon activities for revenue-sharing including the energy companies that have been separately licensed by the both sides and coordination of future off-shore activities, contracts and transfer of the hydrocarbon resources is a *game changer* for *win for all* outcome. Also, the mutually beneficial proposals on the aforementioned priority areas will form the foundation of constructive cooperation of both sides to pave the way forward.

Concluding Remarks

This article examines one of the most significant contemporary political themes of Turkish politics which is the rationale behind the *two-state* solution in Cyprus. The evaluation is carried out by answering certain research questions including; Do Turkish Cypriots have a peoplehood right that can exercise self-determination? What were the reasons that led Turkish Cypriots to exercise their right of self-determination after the 1963 incidents? And; why is there a requirement for a *Two-State* solution in Cyprus?

As an answer to these inquiries, it is put forward that TCs are *people* with a distinct identity by means of ethnicity, language, and religion from the GCs. Historically, politically, and legally speaking, the TC people have never been a *minority* on the island. The TC side is also a co-founder and a co-owner of the 1960 partnership state of Cyprus. These facts demonstrated that as equals, Turkish Cypriots possess inherent sovereign equality and equal international status as Greek Cypriots. Therefore, Turkish Cypriots possess all of the attributes of statehood and are entitled to the same rights and status that the Greek Cypriot side currently exercises.

However, the international community's persistent denial to recognize these legal rights and factual realities on the ground since 1964 resulted in an

illusion that the GC government has the capacity to represent the whole island. The usurpation of the 1960 Republic by the GC side illegally and asymmetrically confer legitimacy on them. This illusion is the creator of the Cyprus issue and the guardian of its existence.

The historical realities and the failure of *all* the efforts to solve the Cyprus issue over the years prove that negotiations on the same failed basis namely; bi-zonal, bi-communal federation have been exhausted and will only perpetuate the problem and the *status quo*. In order to break this vicious circle, the TC side proposed a *Two-State* solution for a sustainable settlement in Cyprus. It is put forward that a new and formal negotiation process could only start after establishing the equilibrium between the two sides. This could be satisfied through the reaffirmation of the inherent sovereign equality and equal international status of the Turkish Cypriots that would pave the way for a cooperative relationship between the two sides. Accordingly, the cooperative relationship between the two sides under a *two-state solution* would not only provide mutual benefits for the two peoples on the island but also contribute to the much-needed security, stability, and prosperity in this already volatile region.

Conflict of Interest Statement

There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of this study.

References

- Acer, Yücel. "Turkey's Legal Approach to Maritime Boundary Delimitation in the Eastern Mediterranean Sea." *Insight Turkey*, vol. 23, no. 1, 2021, pp. 99-114.
- Ankara Declaration of the Extraordinary Summit of the Organization of Turkic States, 16 March 2023, https://www.turkicstates.org/en/haberler/ankara-declaration-of-the-extraordinary-summit-of-the-organization-of-turkic-states_2851.
- Brewin, Christopher. *The European Union and Cyprus*. The Eothen Press, 2000.
- Cristescu, Aureliu. *The Right to Self-determination Historical and Current Development on the Basis of United Nations Instruments*. United Nations Press, 1981.
- Brownlie, Ian. *Principles of Public International Law*. Oxford University Press, 2003.
- Cyprus Mail*, March 28, 1963.
- Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, 1960. United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, 8

- April 2024, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-granting-independence-colonial-countries-and-peoples>.
- Erdoğan, Ayfer. “The Legal and Political Dimensions of the Eastern Mediterranean Crisis: What Is at Stake?” *Insight Turkey*, vol. 23, no. 1, 2021, pp. 77-98.
- Erteğün, Necati Munir (ed.). *The Status of the Two Peoples in Cyprus*. TRNC Ministry of Foreign Affairs Press, 2005.
- Gazioğlu, Ahmet Cemal. *Kıbrıs'ta Türkler. (1570-1878) 308 Yıllık Türk Dönemine Yeni Bir Bakış*. Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, 1994.
- House of Commons*. “562 Parliamentary Debate.” (5th ser.), (1956), pp. 1267-1270.
- Inalcik, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu. Klasik Çağ (1300-1600)*. Yapı Kredi Yayınları, 2007.
- James, Alan. *Sovereign Statehood: The Basis of international Society*. Allen & Unwin, 1986.
- Jennings, Robert and Watts, Arthur. *Oppenheim's International Law*. Ninth Edition, Longman, 1992.
- Kavaz, İsmail. “The Energy Equation in the Eastern Mediterranean.” *Insight Turkey*, vol. 23, no. 1, 2021, pp. 139-160.
- Lauterpacht, Elihu, and Monroe Leigh. “On sovereignty in Cyprus and its relationship to proposals for a solution of the Cyprus problem along federal lines.” *The Status of the Two Peoples in Cyprus*, ed. Necati Munir Erteğün, TRNC Ministry of Foreign Affairs Press, 2005.
- Montevideo Convention on the Rights and Duties of States, 6 December 1933, <https://www.ilsa.org/Jessup/Jessup15/Montevideo%20Convention.pdf>.
- Mor, Hasan. “AB'nin Aralık 1999 Helsinki Zirvesi Kararları ve Kıbrıs Sorunu.” *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7, 1999, pp. 273-307.
- Özersay, Kudret. “The Excuse of State Necessity and Its Implications on the Cyprus Conflict.” *Perceptions*, Winter 2004-2005, pp. 31-70.
- Polyviou, Polyvios. *Cyprus: In search of a Constitution: Negotiations and Proposals, 1960-1975*. Nicolaou and Sons, 1976.
- Rolandis, Nicos. *Official webpage*. 21.04.2023. http://rolandis.com/#/articles_en.
- Rolandis, Nicos. “Our ‘heroic’ No’s have cost us dear.” *Sunday Mail*, May 19, 2013.
- Samarkand Declaration of the 9th Summit of the Organization of Turkic States, 12 November 2022, https://turkicstates.org/en/haberler/samarkand-declaration-of-the-9th-summit-of-the-organization-of-turkic-states_2679.
- Shaw, Malcolm N. *International Law*. Cambridge University Press, 2003.
- Stavrinides, Zenon. *The Cyprus Conflict: National Identity and Statehood*. Stavrinides Press, 1976.

- Tamçelik, Soyalp, and İsmail Safi. "Strategic Principles of Recognition of Turkish Republic of Northern Cyprus by Turkic Republics." *bilig*, vol. 86, 2018, pp. 1-22.
- Tamkoç, Metin. *The Turkish Cypriot State. The Embodiment of the Right of Self-determination*. K. Rustem & Brother Press, 1988.
- The UN Charter, 24 October 1945, <https://www.un.org/en/about-us/un-charter>.
- The UN Covenant on Economic, Social and Cultural Rights Civil and Political Rights, 16 December 1966, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>.
- The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 6 December 1966, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>.
- The UN General Assembly Resolution. 1514, 14 December 1960, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-granting-independence-colonial-countries-and-peoples>.
- The UN Ortega Report, 17 August 1964, <https://www.dropbox.com/s/nqdsrn29xae58wl/Ortega%20Report%20-%20Tek%20kitap.pdf?dl=0>.
- The UN Secretary-General Report on his mission of good offices in Cyprus. S/2023/6, 3 January 2023, https://www.securitycouncilreport.org/un_documents_type/secretary-generals-reports/?ctype=Cyprus&cbtype=cyprus.
- The UN Secretary-General Report on his mission of good offices in Cyprus. S/2024/13, 3 January 2024, https://www.securitycouncilreport.org/un_documents_type/secretary-generals-reports/?ctype=Cyprus&cbtype=cyprus.
- The UN Secretary-General Report to the Security Council. S/5950, 10 September 1964, <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/cyprus-s-5950.php>.
- The UN Secretary-General Report to the Security Council. S/6228, 11 March 1965, <https://digitallibrary.un.org/record/573131?ln=en&v=pdf>.
- The UN Secretary-General Report to the Security Council. S/24472, 21 August 1992, <https://digitallibrary.un.org/record/149409?v=pdf>.
- Warbrick, Colin "States and Recognition in International Law." *International Law*, ed. Malcolm Evans, Oxford University Press, 2003 pp. 205-267.

Araştırma Makalesi / Research Article

Sosyal İnovasyon Politikalarında Üniversitelerin Artan Önemi ve Bilim Mağazaları Konseptinin Türk Üniversitelerine Uyarlanması Üzerine Bir Model Önerisi*

Selen Işık Maden**

Öz

Sosyal inovasyon, yeni bir kavram olmamasına rağmen son yıllarda ulusal/uluslararası düzeydeki politika tartışmalarının yeniden merkezi hâline gelmiştir. Gelir ve bilgi eşitsizliğindeki hissedilir artış bu durumun nedenleri arasında değerlendirilebilir. Mevcut büyük toplumsal zorlukların çözümünde, sosyal inovasyonun önemli bir aktörü olan üniversitelere de teknolojik yeniliklerin ötesine geçen yenilikçi çözümler yaratma noktasında önemli roller düşmektedir. Günümüzde artık üniversitelerin geleneksel misyonlarının ötesine geçmeleri ve toplumsal fayda temelli inovasyon süreçlerine yön verecek stratejiler izlemeleri gerekmektedir. Bu kapsamda bu çalışmanın temel amacı üniversitelerin üçüncü misyonu olarak adlandırılan topluma hizmet görevini yerine getirirken kullanabilecekleri yeni bir model önerisinde bulunmaktadır. Türk yükseköğretim sistemi içinde hiç denenmemiş ancak Avrupa üniversitelerinde 70’li yıllarda uygulanmaya başlanan ve günümüzde hem önemi hem de etkisi daha da artmış olan Bilim Mağazası modeli katılımcı, sosyal sorunlara duyarlı, toplumsal odaklı bir model olarak değerlendirilerek Türk üniversitelerine yeni bir yapı olarak sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Sosyal inovasyon, üniversiteler, inovasyon politikası, bilim mağazaları, toplum temelli inovasyon.

* Geliş Tarihi: 03 Şubat 2023 – Kabul Tarihi: 26 Ekim 2023

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Işık Maden, Selen. “Sosyal İnovasyon Politikalarında Üniversitelerin Artan Önemi ve Bilim Mağazaları Konseptinin Türk Üniversitelerine Uyarlanması Üzerine Bir Model Önerisi.” *bilig*, no. 109, 2024, ss. 23-44, <https://doi.org/10.12995/bilig.10902>.

** Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü – Isparta/Türkiye
ORCID: 0000-0002-3998-855X
selenmaden@sdu.edu.tr

The Increasing Importance of Universities in Social Innovation Policies and a Model Proposal on the Implementation of the Science Shops Concept to Turkish Universities*

Selen Işık Maden**

Abstract

Although social innovation is not a new concept, it has become the center of policy debates at the national and supranational levels in recent years. The significant increase in income and information inequality can be considered among the reasons for this situation. Universities, which are important actors of social innovation, have an important role in creating innovative solutions that go beyond technological innovations in solving current great social challenges. Today, universities need to go beyond their traditional missions and follow strategies that will guide innovation processes based on social benefit. In this context, the main purpose of this study is to propose a new model that universities can use while fulfilling their duty of service to society, which is called the third mission of universities. The Science Shop model, which has never been tried in the Turkish higher education system, but started to be implemented in European universities in the 70s and has increased both in importance and influence today, is evaluated as a participatory, socially sensitive, social-oriented model and presented to Turkish universities as a new structure.

Keywords

Social innovation, universities, innovation policy, science shops, community-based innovation.

* Date of Arrival: 03 February 2023 – Date of Acceptance: 26 October 2023

You can refer to this article as follows:

Işık Maden, Selen. "Sosyal İnovasyon Politikalarında Üniversitelerin Artan Önemi ve Bilim Mağazaları Konseptinin Türk Üniversitelerine Uyarlanması Üzerine Bir Model Önerisi." *bilig*, no. 109, 2024, pp. 23-44, <https://doi.org/10.12995/bilig.10902>.

** Assoc. Prof. Dr., Suleyman Demirel University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics – Isparta/Türkiye
ORCID: 0000-0002-3998-855X
selenmaden@sdu.edu.tr

Giriş

Yükseköğretimde dünya çapında büyük bir değişimin yaşanması, son 10 yıllık dönemin önemli bir gerçeğini yansıtmaktadır. Özellikle Covid-2019 pandemisi ile küresel düzeyde yaşanan toplumsal zorluklar kendini yükseköğretim sisteminde de ciddi şekilde hissettirmiştir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinde de ifade edilen bu zorluklar bölgesel inovasyon sistemlerini de yakından ilgilendirmektedir. Tam da bu noktada sosyal inovasyon, oluşan yeni ortamın önemli bir bileşeni olarak dikkat çekmektedir. Sosyal ve kamusal değer yaratan yeniliği teşvik etmenin yollarını aramak hem politika yapıcılar hem de kurumlar için bir ihtiyaç hâline gelmeye başlamıştır (Daglio vd. 5). Hiç şüphesiz ki süregelen bu değişimlerin baskısıyla inovasyon politikaları da yeniden şekillenerek yeni ihtiyaçlara çözümler üretecek şekilde güncellenmektedir. Sosyal inovasyon gibi yeni inovasyon biçimlerini kapsayan geniş tabanlı inovasyon biçimleri de bu iyileşme sürecinin bir göstergesidir (Mulgan, Moulaert, Murray vd., Klein). İnovasyonun kaynakları, artık geleneksel üçlü sarmal inovasyon modelinde olduğu gibi üniversite-sanayi hükümet arasındaki etkileşimlerle sınırlı değildir (Etzkovitz ve Leydesdorf 9). Sivil toplum ve çevrenin de bir bileşen olarak eklendiği ve dörtlü sarmal olarak nitelendirilen yeni model daha heterojen ve sosyal olarak daha yaygın bir yapıdadır (Carayannis ve Rakhmatullin 212, Carayannis ve Grigoroudis 32). Toplumların değerlerini dikkate alan bu yeni model daha kapsayıcı, toplumsal diyaloga önem veren ve aşağıdan yukarıya doğru bir yapıda kurgulanmıştır. Bu yeni paradigmada, bilginin önemi yalnızca rekabet edebilirlik ve üretkenlik yönüyle değil; aynı zamanda sosyal refahın yaratılması, yaşam kalitesi üzerindeki etkisi ve bilginin kamunun bir parçası olarak birlikte yaratılması yönleriyle de dikkat çekmektedir (Cavallini vd. 9). Bu kapsamda, mevcut küresel zorluklar ve hızlı teknolojik ilerleme, günümüz dünyasında işleyişi giderek daha karmaşık hâle getirmekte ve üniversitelerin modern ekosistemlerdeki rollerine yönelik beklentilerin artmasına yol açmaktadır (Morawska-Jancelewicz 2235). Yeni çözümlerin arandığı sosyal ve ekonomik değişimlerin yaşanması inovasyonun sosyal boyutunu da giderek güçlendirmektedir. Tüm bu gelişmelere paralel olarak üniversitelerin de çok yönlü ve giderek zorlaşan rolleri yerine getirmesi beklenmektedir. Küresel sorunların çözümüne katkı sunmak ve bu sorunların yerel düzeyde yarattığı olumsuzlukları azaltmaya çalışmak ise, günümüzde akademik camianın karşılaştığı zorluklardan

biridir (Bayuno vd. 3). Avrupa Komisyonunun, 2017 yılında yayınlanan Yenilenen Avrupa Birliği Yükseköğrenim Gündeminde de üniversitelerin, kalkınma stratejilerine katkıda bulunarak, işletmelerle, kamu ve gönüllü sektörlerle iş birliği yaparak veya toplumsal sorunlar hakkında kamusal diyalogu destekleyerek, şehirlerin ve bölgelerin kalkınmasına dâhil olması gerektiği vurgulanmaktadır.

Bu çalışmanın ana odağını, Türkiye’de üniversitelerin daha az bir maliyete katlanarak sosyal inovasyona nasıl katkı sağlayabileceği sorusu oluşturmaktadır. Üniversitelerin toplumsal sorunlara kapsayıcı ve sürdürülebilir çözümler yaratmak için ayırmak zorunda kaldıkları bütçe, sorunların büyüklüğü ile de doğru orantılıdır. Üniversiteler kurdukları teknoloji geliştirme bölgeleri, ön kuluçka ve kuluçka merkezleri, teknoloji transfer ofisleri ve sosyal inovasyon merkezleri gibi yapılarla mevcut sorunlara çözümler geliştirmeye çalışmaktadırlar. Ancak bu yapıları oluşturmak ve sürdürülebilir kılmak çok yüksek maliyetleri beraberinde getirmektedir. Bu noktada düşük maliyetlerle etkili çözümler yaratmayı sağlayacak yeni yapıların oluşturulmasına ihtiyaç duyulduğu bir gerçektir. Bu çalışmada “Bilim Mağazaları” söz konusu nitelikleri karşılayan yeni bir yapı olarak Türk üniversitelerine sunulmaktadır. Keşfedici araştırma (explanatory research) yöntemi kullanılarak yapılan bu çalışmada bilim mağazaları modeli öncü bir çalışma olarak ilk kez Türk yükseköğretim sistemi içinde değerlendirmeye sunulan bir model olarak ele alınmaktadır.

Sosyal İnovasyonun Artan Önemi

Sosyal inovasyon ile ilgili hayli zengin bir literatür bulunmaktadır ve mevcut literatür sosyal inovasyonu birçok farklı perspektiften incelemektedir. Sosyal inovasyon, açık inovasyon varsayımlarına dayanmaktadır ve kalkınmanın temel faktörünü beşerî sermayeye dayandıran içsel bölgesel kalkınma anlayışının da bir parçasıdır. İnovasyonun büyük ölçüde yaparak öğrenme yoluyla gerçekleştiği ve etkileşim yoluyla yayıldığı kabul edilmektedir. Bu şekilde beceri ve niteliklerin iyileştiği, işgücü verimliliğinin arttığı ve teknolojik ilerlemenin sağlandığı kabul edilmektedir (TEPSIE). Sosyal inovasyonlar genellikle insan odaklı inovasyonlar olarak nitelendirilmekte ve temel hedefi de sosyal değişimin sağlanması ve sosyal katma değer yaratılması olarak ifade edilmektedir. Sosyal inovasyonlar, bilgi ve yeniliğe dayalı sosyo-ekonomik evrimsel gelişme sürecinde niteliksel olarak yeni

bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Sosyal inovasyon, çok geniş bir faaliyet yelpazesini tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu faaliyetler yeni ürünlerin, hizmetlerin ve programların geliştirilmesinden, sosyal girişimcilik ve sosyal girişimlerin faaliyetlerine, toplumsal ilişkilerin ve güç yapılarının yeniden yapılandırılmasından, iş yeri yeniliği, yerel ekonomik kalkınmanın yeni modelleri, toplumsal dönüşüm ve sistem değişiklikleri ve sürdürülebilir kalkınmaya kadar uzanmaktadır (Moulaert, Westley, Phills vd., Caulier-Grice vd.). Sosyal inovasyon bu kadar geniş bir kapsamda değerlendirildiğinde, birçok farklı kurum ve araştırmacı da sosyal inovasyonu çeşitli şekillerde tanımlamış ve kategorize etmiştir. Avrupa Komisyonu'nun (European SI Competiton) tanımına göre “Sosyal inovasyonlar, sosyal ihtiyaçları karşılayan, sosyal ilişkiler yaratan ve yeni işbirlikleri oluşturan yeni fikirlerdir. Bu yenilikler, karşılanmamış ihtiyaçlara daha etkin bir şekilde hitap eden ürünler, hizmetler veya modeller olabilir.” OECD'nin (Daglio vd.) tanımına göre de “Sosyal inovasyon, bireylerin ve toplulukların refahını iyileştirmeyi amaçlayan kavramsal, süreç, ürün veya organizasyonel değişimi ifade eden yeni çözümlerin tasarlanması ve uygulanmasıdır.” Bu tanımlamalar ışığında sosyal inovasyonların bir süreci kapsadığı ve/veya inovatif aktivitenin bir çıktısı olduğu söylenebilir. İlk seçenekte ortak amaç, belirli bir soruna çözüm bulmak için ilgili tarafların etkileşim içinde olmasıdır. Nihai olarak ise toplumsal dönüşüme yol açabilecek belirli bir toplumsal değer üreten yeni biçimler, modeller ve iş birliği ağları ortaya çıkmaktadır. Buna örnek olarak adil ticaret üreticileri ağları, yaşam laboratuvarları olarak da adlandırılan living lab ekosistemleri, evde eğitim (homeschooling) uygulamaları gösterilebilir. Sosyal inovasyonun bir çıktı olarak değerlendirilmesi hâlinde ise, disiplinler arası ve sektörler arası iş birliği içinde oluşturulan, çevre dostu ve toplumsal gelişmeyi destekleyen, belirli bir toplumsal soruna yeni veya daha etkili çözümler üreten çıktılar anlaşılmaktadır. Buna örnek olarak ise görme engelliler için geliştirilmiş yazılımlar, dışlanmış guruplar için hazırlanan özel eğitim programları ve otonom arabalar gösterilebilir. Görüleceği üzere her iki yaklaşımın da ortak noktası, mevcut çözümlerle ulaşılamamış bir toplumsal hedef, ihtiyaç ve beklentileri karşılayacak kalıcı bir değişim arayışıdır.

Sosyal İnovasyon ve Yeni Nesil Üniversiteler

En genel kapsamıyla üniversitelerin rolleri eğitim-öğretim, bilimsel araştırma ve toplumsal hizmet olmak üzere üç ana ekseninde tanımlanmaktadır. Ancak modern toplumlarda üniversitelerin üstleneceği yeni roller hem kamunun hem de bilim camiasının gündemindedir. Girişimci Üniversite, Kalkınma Odaklı Üniversite, Dördüncü Nesil Üniversite gibi kavramlarda bu argümanın birer uzantısıdır. Bu çerçevede üniversitenin toplumsal hizmet misyonu, ekonominin gelişmesine katkıda bulunan faaliyetlerle ilgilidir. Bu faaliyetler birinci veya ikinci misyonu oluşturan eğitim ve bilimsel araştırmayı doğrudan kapsamayan etkinliklerdir. Cavallini vd. (1) üniversitelerin toplumsal hizmet misyonunu, “kurumsal bir yapı olarak üniversitenin, akademik olmayan karar alıcılarla ve özellikle iş dünyası, politika yapımcılar ve toplumla olan ilişkileri” olarak tanımlamaktadır. İki temel üniversite misyonunun ayrılmaz bir parçası olan bilginin ve diğer üniversite kaynaklarının toplum yararına üretilmesini, kullanılmasını ve uygulanmasını sağlayan eylemler bütünü olarak değerlendirdikleri bu misyonu sosyal sorumluluğun da bir çıktısı olarak değerlendirmektedirler. Bu noktada üniversitenin sosyal inovasyona katılımı tartışması, üniversitelerin öğretim ve araştırma misyonunda sosyal inovasyonu aşılması gerektiğini savunan bir noktaya doğru da kaymaktadır (Bayuno vd. 1). Anderson vd. (50), Sosyal İnovasyon Atlası kapsamında yer alan sosyal inovasyon projelerinin sadece %14,9’unda üniversitelerin bulunduğunu, araştırma ve eğitim kurumlarının bu projelere katılım oranlarının ise %21 ile sınırlı kaldığını ifade etmişlerdir. Buna karşın, aynı araştırmada sosyal inovasyonun %80’inden fazlasında sivil toplum kuruluşları ve %67’sinde özel şirketlerin veya kamu kurumlarının yer aldığı tespit edilmiştir. Buradaki temel sorun üniversitelerin kendilerini sistem içinde nasıl konumlandıkları ile ilgilidir. Benneworth ve Cuhna (508) tarafından yapılan araştırmada üniversitelerin sosyal inovasyon sürecindeki rolünün, sosyal inovasyonun yaratılmasına bilgi sağlamak, maddi ve maddi olmayan varlıklarını paylaşmak ve sosyal inovasyon faaliyetinde bulunanlara danışmanlık yapmak olarak görüldüğü ifade edilmiştir. Benneworth ve Cuhna, üniversitelerin bu sınırlı duruşuna karşılık olarak geliştirdikleri alternatif bir model önerisi ile yükseköğretim kurumlarına daha aktif ve yönlendirici bir duruş kurgulamışlardır. Geliştirdikleri yeni sosyal inovasyon modeli ile teknolojik inovasyon süreçlerine de atıfta bulunarak üniversitelere düşen rolleri tanımlamaya çalışmışlardır. Modeldeki odak

üniversitelerce yürütülecek olan sosyal inovasyon faaliyetlerinin sonuçlarını, üniversitelerin temel öğretim ve araştırma misyonları ile uyumlu hâle getirmeyi amaçlamışlardır. Çünkü, üniversitelerin toplumsal rolleri, öğrenciler ve çalışanlar için daha yüksek düzeyde eğitim sağlamayı içerirken; sosyal inovasyonun, sosyal hizmetlerin sunumu etrafında şekillendiği görülmektedir. Bu noktada sosyal inovasyon faaliyetleri üniversitelerin hâlihazırda sunduğu hizmetlerle karıştırılmamalıdır. Örneğin üniversite hastanelerinde sunulan yüksek nitelikli sağlık hizmeti bir sosyal inovasyon olarak değerlendirilmemelidir. Buradan hareketle Benneworth ve Cuhna, Tablo 1’de görülebileceği üzere üniversitelerin sosyal inovasyon süreçlerine 3 türde girdi ile katkı sağlayabileceklerini ifade etmektedirler:

Tablo 1
Üniversitelerin Sosyal İnovasyona Katılım Tipolojisi

Sağlanan Destek	Üstlenilen Rol	Katkı
Bilgi	Bilgi Sağlayıcı	Üniversite mevcut bilgiyi sağlar veya bir çözümün geliştirilmesini bilgilendiren yeni bilgi yaratır.
	Bilgi Köprüsü	Üniversite, sosyal inovasyona katkıda bulunan yeni bilgiyi birlikte yaratmak için bir sosyal ortakla birlikte çalışır.
Maddi Kaynaklar	Finansör	Üniversite, sosyal inovasyon faaliyetlerini denemeye veya kapasitesini arttırmaya ve yenilikçi hizmetler sunmaya katkıda bulunan faaliyetlere yatırım yapar.
	Ev Sahipliği	Üniversite, sosyal inovasyon süreci boyunca ofisler, kütüphaneler ve laboratuvarlar dahil olmak üzere tesislerini kullanıma sunar.
Bilgi ve Beşerî Sermaye Birikimi	Danışman	Üniversite, sosyal yenilikçilere, dış bilgi kaynaklarına en iyi nasıl erişebilecekleri/onlara kimin yardım edebileceği konusunda tavsiyelerde bulunur.
	Mentor	Üniversite, üçüncü tarafları sosyal inovasyonun değeri konusunda ikna etmeye ve onları sosyal yeniliği benimsemeye veya kendi kaynaklarını sosyal inovasyona yatırmaya ikna etmeye yardımcı olur.

Kaynak: Benneworth ve Cuhna (518)

Sosyal inovasyonu destekleyen üniversiteler için önemli bir zorluk, sosyal inovasyonu üniversite yapıları içinde merkezi bir konuma stratejik olarak yerleştirmektir. Burada unutulmaması gereken üniversitelerin de sosyal inovasyon süreci boyunca ortaya çıkacak olan örtük bilgidен yararlanma potansiyelidir. Ortaya çıkacak olan bu yeni bilgiler üniversiteler tarafından yeni araştırmaları ve yenilikçi öğretim modellerini desteklemek ve paydaşlarını daha yüksek düzeyde beslemek için kullanılabilir. Ayrıca üniversiteler, temel öğretim ve araştırma faaliyetlerini daha iyi düzeyde sunmalarına yardımcı olacak yeni kaynaklar ve altyapılar oluşturmak için de sosyal inovasyon faaliyetlerinden faydalanabilirler.

Türkiye’de Sosyal İnovasyon Ekosistemi İçinde Üniversitelerin Rolü

Türkiye’de sosyal refah devleti anlayışının bir uzantısı olarak, devlet tarafından geliştirilen ve yürütülen sosyal politikalar önemli ölçüde işlevsel olmakla birlikte, yüklü bir maliyet kalemi de oluşturmaktadır. Özellikle yaşanan covid-19 pandemisi ile devletin sosyal politikalara ayırdığı bütçe daha da atmıştır (Koç ve Yardımcıoğlu 123). Yaşanan kriz ve şokların küresel düzeyde yarattığı etkiler değerlendirildiğinde ülkelerin sosyal politika uygulamaları için ayırdığı bütçelerin de giderek artacağı düşünülmektedir. Bu durum sosyal sorunların çözümünde sivil toplum kuruluşları ve özellikle de üniversiteler gibi yeni aktörlerin de paydaş olarak çözümün bir parçası olmasını beraberinde getirmektedir. Klasik politikaların ve geleneksel yaklaşımların sürdürülebilir çözümler yaratmadaki sınırlılığı günümüzün önemli problemlerinden biridir (ASBÜ Sosyokent 9). Tam da bu noktada üniversiteler, toplumsal beklentilere yönelik çözümler geliştirebilmek için bir paradigma değişikliğine doğru yönelmiş ve sosyal odaklı bir yapı oluşturmayı önemsemeye başlamışlardır. Girişimci üniversite anlayışının da yükselişiyle birlikte toplumsal etkilerini arttırmak üniversiteler için önemli bir hedef hâline gelmiştir. Bu doğrultuda, üniversitelerde teknoparklar, mükemmeliyet merkezleri, teknoloji transfer ofisleri, ön kuluçka ve kuluçka merkezleri, prototip atölyeleri, inovasyon merkezleri gibi yapılar kurulmaya başlanmıştır. Bu yapılar aracılığı ile oluşturulan ekosistemler bir fikrin düşünce aşamasından başlayarak patentlenerek ticarileşmesine kadar uzanan süreçte ulusal katma değer yaratılmasına destek olmaktadır. Bu merkezler, aynı zamanda birçok sosyal sorunun tespit edilmesi ve sürdürülebilir çözümler yaratılması noktasında da kamu, özel sektör ve sivil

toplum kuruluşlarının bir araya geldiği platformlar hâline dönüşmektedir (ASBÜ Sosyokent 23). Üniversite altyapısı içinde kurulmuş olan bu girişimcilik ekosisteminin her bir yapısı çok ciddi kurulum ve işletme maliyeti yaratmaktadır. Bu kapsamda yürütülecek olan projeleri finanse etmek son derece yüksek bir bütçe gerektirmektedir. Tam da bu noktada araştırma fonları, üniversitelerin kendi bütçeleri, hibe ve bağışlar, devlet desteği gibi finansman yöntemleri bulunmasına karşın küçük bütçeli ancak yüksek verimlilik yaratacak sürdürülebilir yapılar kurgulamak önem arz etmektedir. Bu çalışmanın da ana odağında bulunan “Bilim Mağazaları” kavramı bu ihtiyacı karşılayacak yeni bir model olarak çalışmanın ana temasını oluşturmaktadır.

Türkiye’de üniversitelerin sosyal inovasyona katkısı giderek artmaktadır. Üniversite sanayi iş birliğinin ve uzantısında sosyal inovasyonun en önemli yapıtaşlarından biri olan teknoloji geliştirme bölgelerinin sayısı 2023 yılı itibarıyla 98’e ulaşmıştır (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı). Birçok üniversite bünyesinde ön kuluçka, kuluçka ve sosyal inovasyon merkezleri kurmuş, birçoğu da bu merkezleri kurabilmek için kaynak arayışı içindedir. İyi bir uygulama örneği olarak Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Sosyokent, Türkiye’nin ve bölgenin toplumsal sorunlarının çözümüne katkı sağlamak amacıyla sosyal inovasyon ve girişimcilik konularında uzmanlaşmayı hedefleyen bir Teknoloji Geliştirme Bölgesi olarak gösterilebilir. Ancak bu tür güçlü ve özgün yapıların ülke geneline yayılması zaman ve yüksek miktarda maddi kaynak gerektirmektedir. Bu kapsamda bilim mağazaları gibi düşük maliyetli ancak yüksek verimlilikle çalışan yeni yapıların Türkiye sosyal inovasyon ekosistemine önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Bilim Mağazaları (Science Shops)

Özellikle sosyal inovasyon alanında katılımcı araştırmaların yapılabilmesi için yeni platformların gelişmeye başladığı görülmektedir. Kuzey Avrupa ülkelerinde yaygın bir oluşum olan ve bu çalışmada da Bilim Mağazaları olarak adlandırılan orijinal adıyla Science Shop’lar bu yapılardan biridir. Gnaiger ve Martin (1) tarafından “Sivil toplumun yaşadığı endişelere yanıt olarak bağımsız, katılımcı araştırma desteği sağlayan yapılar” olarak tanımlanan bilim atölyelerinin geçmişi aslında 1970’lere kadar uzanmaktadır. İlk bilim mağazası 1975 yılında Amsterdam’da kurulmuştur (Mulder vd. 1). Akademisyenler ile kendi araştırmalarını finanse etmeye gücü

yetmeyen gruplar arasında aracılık yapan bir üniversite departmanı olarak kurulan Amsterdam Üniversitesi Bilim Mağazası iki temel amaç etrafında faaliyet göstermiştir. Bunlardan ilki araştırmalarını finanse edemeyen grupların, akademik araştırmalara erişimini sağlamakken; bir diğer amaç da akademisyenlerin dikkatini farklı kitlelerin sorunlarına ve ihtiyaçlarına çekmektir. Bilim mağazalarında genellikle öğrenciler, akademisyenler ve bahsi geçen gruplar birlikte çalışmaktadırlar. Bilim mağazası çalışanları araştırmaları kendileri yapmamaktadır. Herhangi bir grubun araştırma konusu bilim mağazasına kabul edildiğinde bu kabul üniversite tarafından duyurulur ve konu ile ilgili gönüllü akademisyen ve öğrencilerden araştırmaya istekli olanlar konu ile ilgili olarak çalışmaya başlar. Buradaki temel hareket noktası özünde sivil toplumun üniversiteler üzerindeki etkisini artırmak, yurttaş grupları ve bilim insanları arasında temas kurmak ve üniversitelerde mevcut olan bilgidan yararlanmaktır (Gnaiger ve Martin 3).

1980'lere gelindiğinde başta kuzey ve batı Avrupa ülkeleri olmak üzere Fransa ve dünya genelinde bilim mağazaları yaygınlaşmaya başlamıştır. Böylelikle toplum temelli araştırmalarda üniversiteler de kendilerine yeni bir kulvar oluşturmuşlardır. Bilim mağazası argümanının, üniversitelerin geleneksel bilgi aktarım mekanizmasından ayrıldığı yön teoride ve pratikte katılımcı yöntemlere bağlı olmalarıdır. Tony Ades'in 1979'da *Nature*'da ve Dickson'ın 1984'te *Science*'ta yayınladığı çalışmalarla ivmelenen 1980'lerdeki ilk dalgada Avustralya, Belçika, Danimarka, Kuzey İrlanda, Fransa, Almanya ve Avusturya'da bir dizi bilim mağazası kurulmuştur. 1990'lara gelindiğinde ise İngiltere, İsrail, Güney Kore, Malezya, Yeni Zelanda, Avustralya ve Kanada'da bilim mağazaları kuruldu. 1990'ların ortalarında, bazı Hollandalı bilim mağazaları, bu konsepti Çekya ve Romanya'ya ihraç etti. 1990'lardan sonra yeni bilim mağazaları kurulmaya devam etmesine rağmen, ilk kurucu ülkelerin bir kısmında bilim mağazalarına karşı ilgi azalmaya başlamıştır. Bu durum, kamusal desteklerin hissedilir şekilde azalması, yaşanan özelleştirmeler ve bilgi transferi için teknoloji transfer ofisleri, teknokentler/teknoparklar gibi yeni oluşumların popüler olmaya başlaması ile açıklanabilir (DeBok ve Steinhaus). Son yirmi yıl değerlendirildiğinde ise Avrupa Komisyonunun bilim mağazası hareketinin en önemli destek noktası olduğu dikkat çekicidir. 2001 yılında 5. Çerçeve (FP5), 2007 yılında ise 7. Çerçeve Programı (FP7) kapsamında bilim mağazalarına odaklanan çok sayıda büyük bütçeli proje desteklenmiştir (Gresle vd.). FP7 süreci devam ederken kamusal katılımı arttırmak ve bilim

camiası ile sivil toplum arasındaki ilişkiyi teşvik etmek ve sürdürülebilir kılmak amacıyla “Bilim ve Toplum” olarak adlandırılan destek programı “Toplumda Bilim” adını almıştır. Bu program ile bilim mağazalarının desteklenmesi bu yapılara ilginin yeniden artmasını beraberinde getirmiştir (Urias, vd.). Bu çaba Horizon 2020’nin “Toplumla ve Toplum için Bilim” programı ile de devam etmiştir. Yine 2000’li yılların başında Hollanda bilim mağazaları, Avrupa Birliği mali kaynaklarını kullanarak bir Avrupa Yaygınlaşma Hareketi başlatmıştır. Yaşayan Bilgi Ağının (Living Knowledge Network) (Lürsen ve Sclove) temeli olan bu hareket, Hollanda, Almanya, İngiltere, Belçika ve Romanya bilim mağazalarından oluşan uluslararası bir networke dönüşmüştür. Bu network, her iki yılda bir Kuzey ve Güney Amerika, Asya, Avustralya ve Orta Doğu’dan yüzlerce katılımcıyı bir araya getiren Living Knowledge Konferansı’nı düzenlemektedir.

Hollanda modelini izleyerek kurulan bilim mağazalarının hepsi de üniversite tabanlı olarak kurulmuştur (Mulder 2). Ancak uygulamada bilim mağazalarını tanımlayan tek bir baskın organizasyon yapısından söz etmek mümkün değildir. Mağazaların nasıl organize edildiği ve nasıl işledikleri büyük ölçüde yüklendikleri misyonla ilişkilendirilebilir. Bu noktada bilim mağazaları arabuluculuk odaklı ve araştırma olmak üzere iki temel amaç etrafında kategorize edilebilir. Bu faaliyetleri sürdürürken de aşağıda Tablo 2.’de özetlendiği üzere farklı organizasyonel yapılar dâhilinde kurgulanmış olabilirler.

Tablo 2
Bilim Mağazalarının Teorik Kümelenme Biçimleri

Yapı	Üniversite Taban		Karma Model (Üniversite tabanlı ve bağımsız)		Üniversite Banlı Olmayan		
	Model	Hollanda Modeli	ABD Modeli				
Organizasyon Birimi	Merkez Ofis	Fakülte Ofisi	Toplum Temelli Araştırma Merkezleri	Topluluk – Üniversite Araştırma Konsorsiyumu	Kuluçka Merkezi olarak Sivil Toplum Kuruluşları	Sivil Toplum Kuruluşları (Üniversite Bağlantısı Olan)	Sivil Toplum Kuruluşları (Üniversite Bağlantısı Olmayan)
Ülkeler	Hollanda Danimarka Almanya Avusturya İngiltere Norveç ABD Kanada Güney Kore Malezya	Hollanda Danimarka Romanya Güney Afrika ABD Kanada	ABD Kanada Danimarka	Kanada	İsrail	Almanya Avusturya ABD	Almanya Avusturya ABD
Kullanılan Metodoloji	Arabuluculuk	Araştırma Arabuluculuk	Katılımcı Eylem Araştırmaları	Katılımcı Araştırmalar	Arabuluculuk	Arabuluculuk Araştırma (Kısmen Katılımcı)	Araştırma (Kısmen Katılımcı)

Kaynak: Mulder vd. (5)

Üniversite tabanlı modelde, tüm üniversite genelindeki araştırmalara aracılık eden bilim mağazası ofisleri ile yalnızca bağlı oldukları fakülte içinde aracılık yapan fakülteye özgü bilim mağazası ofisleri olmak üzere ikili bir yapıdan söz edilebilir. Hollandalı modeli olarak da adlandırılan üniversite tabanlı modelde, bilim mağazalarında yapılan araştırmalar genel olarak müşterilerin araştırma sürecine fazla katılımı olmadan topluluk için yapılmaktadır. ABD’deki Toplum Temelli Araştırma Merkezlerinin yaklaşık %75’i üniversitelerin bünyesinde faaliyet göstermektedir. Bu merkezler, topluluk üyelerinin araştırma sürecine ve iç politika oluşturma sürecine daha fazla katılım sağlaması bakımından Hollanda modelinden ayrılmaktadır. Üniversite tabanlı olmayan modelde ise, üniversite ile ilişkisi olan Sivil Toplum Kuruluşları (STK), üniversite ile ilişkisi olmayan STK’lar

ve gelişmekte olan bilim mağazaları için kuluçka merkezi (inkübatör) görevi gören STK'lar şeklinde bir sınıflamadan söz edilebilir. İki temel seçeneğin yanı sıra, her iki seçeneğin avantajlarını birleştirmeye çalışan karma bir model de üçüncü bir model olarak kurgulanmıştır (Mulder 6).

Bir başka bakış açısıyla bir tarafta araştırmanın tamamen üniversiteler tarafından finanse edildiği, yerleşik araştırma felsefesine bağlı ve arabuluculuk görevlerine odaklanan üniversite tabanlı bilim mağazaları; diğer tarafta ise tamamı dış fonlarla finanse edilen, herhangi bir garantili bütçesi olmayan ve kurum içinde araştırma yapmaya güçlü bir şekilde odaklanan, üniversite temelli olmayan bilim mağazaları bulunmaktadır.

Bilim Mağazalarının Üniversiteler Üzerindeki Etkileri

Bilim mağazaları, üniversitelerin topluma karşı sorumluluklarını yerine getirebilmelerini sağlayan somut bir yapı sunmaktadır. Bu yapı üniversitelerin toplumla etkileşimini güçlendirirken aynı zamanda politika yapıcılar için de stratejik bir yol haritası çizmektedir. Daha pragmatik bir bakış açısıyla bilim mağazaları, öğrencilere öğrenim hayatları süresince gerçek hayattan sorunlar sunarak onların eğitim süreçlerini beslerken; üniversitelerin toplumdaki itibarını yükseltmektedir. Bu olumlu etkiler çalışma gruplarının içinde yer alan öğretim üyeleri ve araştırmacılar için de geçerlidir. Tablo 3'de bilim mağazalarının paydaşları üzerindeki olumlu etkileri özetlenmiştir.

Tablo 3

Bilim Mağazalarının Paydaşları Üzerindeki Olumlu Etkileri

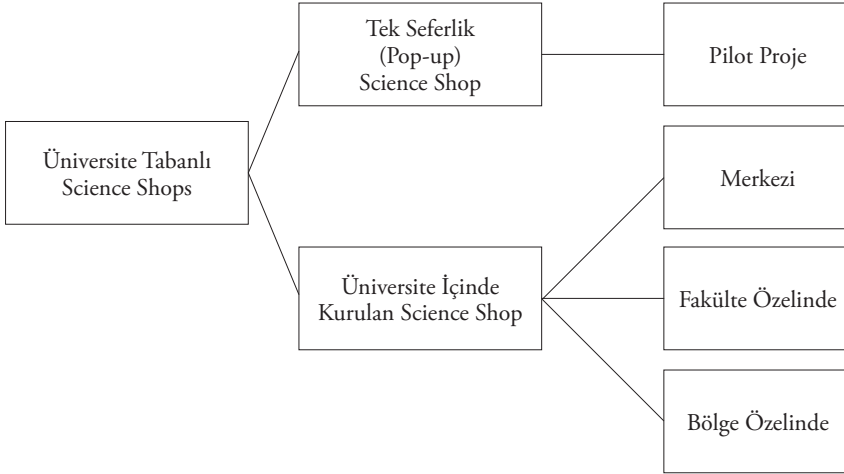
Öğrenciler	Öğretim Üyeleri ve Araştırmacılar
<p>Öğrencilere öğretim üyeleri ve araştırmacılarla birlikte alanları ile ilgili bilim mağazası projelerinde çalışma fırsatı sağlanarak benzersiz bir öğrenme ve pratik deneyim sunulmaktadır.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Öğrenciler akademik bilgilerini gerçek hayattaki bir duruma uygulayabileceklerdir. • Öğrencilerin akademik yeterliliğinin yanı sıra temel becerileri de gelişecektir. • Öğrenciler, yerel topluluklarında olumlu eylemler yoluyla yaşam boyu öğrenme için kişisel becerilerini ve stratejilerini geliştireceklerdir. • Güven ve özgüven kazanacaklardır. • Kendilerine yeni kariyer fırsatları ve alternatif kariyer yolları yaratacaklardır. • Öğrenciler, eğitim profillerinde önemli bir unsur olacak bağlantılar kurma ve ilgili deneyimi elde etme fırsatına sahip olacaklardır.	<ul style="list-style-type: none"> • Bilim mağazaları, yeni ortaya çıkan sorunları bilim adamlarına iletmeye yardımcı olur. Toplumun ihtiyaçlarını formüle eder ve araştırma konularına dönüştürürler. • Araştırmacılar toplumdaki değişimleri ve ihtiyaçları takip edebilirler. Üniversite müfredatı ve bilimsel araştırma, sosyal olarak ilgili yeni temaları çok disiplinli bir şekilde ele alabilir. • Bilim mağazaları konularını normal üniversite etkinlikleriyle birleştirebilir ve bu durum da araştırma ve eğitim üzerinde olumlu etkiler yaratabilir.
<p>Kurumsal Olarak Üniversite</p> <ul style="list-style-type: none"> • Üniversiteler, bilim mağazalarıyla gerçekleştirdikleri iş birliğinden ortaya çıkan toplumsal bağlantılardan yararlanırlar ve böylece sosyal açıdan yenilikçi araştırma ve eğitim ekosistemlerini geliştirme imkanına sahip olurlar. • Üniversiteler, sosyal gruplar için araştırma imkanı yaratarak toplumda yaşanan/yaşanacak sosyal gelişmeler için sorumluluk alırlar.	<p>Sivil Toplum</p> <p>Buna göre bilim mağazaları, aşağıdaki kriterleri karşılayan tüm gruplara hizmet sunmaktadır:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Akademik araştırma kurumlarına erişimleri sınırlı olan veya olmayan STK'lar • Araştırma için ayırabilecekleri bütçeleri olmayan STK'lar • Ticari amaç gütmeyen kurumlar
	<p>Politika Yapıcılar</p> <p>Bilim mağazaları, aşağıdan yukarıya inisiyatiflerle bilimsel bilgi sağlamaya yönelik yukarıdan aşağıya politik yaklaşımı tamamlar. Bu şekilde, azınlık gruplarının çabaları ana akım bir siyasi sürecin parçası hâline gelebilir.</p>

Kaynak: Gnaiger ve Martin (10)

Bilim mağazalarının olumlu etkilerinin yanı sıra aşmaları gereken zorluklardan da bu noktada söz etmek faydalı olacaktır. Her şeyden önce sorunların çözümüne giden yolda tarafların öncelikleri birbirinden farklılık gösterebilir. Akademisyenler, genellikle çalışmalarının bilimsel kalitesini ön planda tutmaktadırlar. STK'lar ise günlük yaşamlarını iyileştiren veya belirli bir soruna çözüm bulmaya yardımcı olan sonuçlara daha fazla önem atfederler. Bu hedefleri birleştirmek bazen zor olabilmektedir. Bu noktada bilim mağazaları çalışanları üniversite ile sivil toplum arasında bir arabulucu gibi davranarak başarılı bir iş birliği ortamı yaratmalıdır.

Üniversite Tabanlı Bilim Mağazası Modeli İçin Bir Yol Haritası

Bir bilim mağazası kurulurken, organizasyon türü veya kuruluş açısından bilim mağazasının nasıl işleyeceği konusunda alınması gereken birçok karar bulunmaktadır. Üniversite tabanlı bilim mağazaları kurgulanırken alınması gereken ilk karar mağazaların organizasyonel yapısı ile ilgilidir.

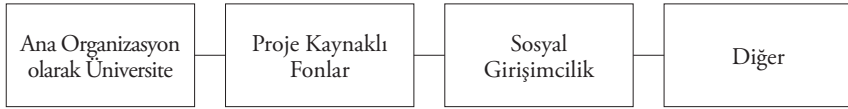
Şekil 1. Üniversite tabanlı bilim mağazalarının organizasyonel yapı olasılıkları (SciShops 10)

Üniversiteler bilim mağazalarını kalıcı bir birim hâlinde kurmadan önce toplumdaki talebi ve ihtiyaçları test etmek isteyebilir. Tek seferlik veya pop-up diye adlandırılan bilim mağazaları tam da bu amaca hizmet ederek genellikle bir proje olarak yürütülen az sayıda veya tek seferlik etkinlikler olarak denenebilir. Üniversiteler veya araştırma enstitüleri içinde uzun süreli

olarak tasarlanan bilim mağazaları ise üç ayrı şekilde kurgulanabilir. Merkezi bilim mağazaları, üniversitenin tamamında yürütülen araştırmalara aracılık eder. Sivil toplum kuruluşları için bir temas noktası sağlarlar. Üniversitelerin stratejik planları içinde yer alabilecekleri gibi belli bir bütçeye de sahiptirler. Bazı bilim mağazaları ise, bir fakülte veya bölüm içinde yer alabilir ve bu nedenle de üstlenilen bilim mağazası projelerinin odak noktası belirli bir uzmanlığı gerektirmektedir. Bir fakülte içinde olmak bilim mağazalarının görünürlüğünü azaltabilir. Ancak bir kez kurulduktan sonra fakülteye özgü bir bilim mağazası, diğer fakülteleri kapsayacak şekilde genişleyebilir veya merkezi bir bilim mağazası hâline gelebilir. Bilim mağazalarının en az yaygın olan türü ise bölgesel olanlardır. Bir dizi partner kuruluş arasında bir iş birliği arayüzü olarak çalışırlar. Bölge üniversitelerinin ortaklaşa yürüttüğü bir yapıda olabilir ve bölge sorunlarıyla ilgilenir (SciShops).

Başlangıçta bir nevi gönüllü atölyeler gibi düşünülen bilim mağazalarının varlıklarını kurumsallaştırıp faaliyetlerini de sürdürülebilir kılabilmeleri için tüzel bir kişiliğe kavuşmaları ya da bir ana kuruluşun parçası olmaları kaçınılmazdır. Bilim mağazalarının kalıcı bir yapı hâline gelebilmesi için uygun finansmana, personele ve diğer destek yapılarına sahip olması önemlidir. Bu kapsamda üniversite temelli bilim mağazalarının daha güçlü bir yapıda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Buradaki risk değişen üniversite yönetimlerinin bu yapıya aynı önem ve özeni göstermeme durumudur.

Bilindiği üzere uzun vadeli sürdürülebilir bir organizasyon kurabilmek için güvenilir ve sürekli bir finansman kaynağına ihtiyacı bulunmaktadır.

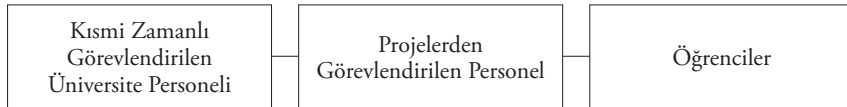

Şekil 2. Üniversite tabanlı bilim mağazalarının fon yapısı (SciShops 18)

Bilim mağazalarının çoğu bir ana kuruluş bünyesinde faaliyet göstermektedir ve bu ana kuruluş bir üniversitedir. Bu durumda faaliyetler üniversitenin bütçesinden finanse edilerek sürdürülür. Üniversite personeli kendi öğretim, idari veya araştırma faaliyetlerinin bir parçası olarak bilim mağazalarını destekleyebilir; öğrenciler de müfredatın bir parçası olarak araştırma yapabilirler. Üniversitelerdeki bilim mağazaları ayrıca deneyimli akademik

personelin kapsamlı araştırma uzmanlığına erişebilir ve araştırma sürecinde üniversitenin ağını ve prestijini kullanabilir. İkinci ve önemli bir finansman kaynağı da projelerden elde edilecek hibelerdir. Ulusal ve uluslararası fonlardan elde edilecek hibeler araştırmalar için önemli bir gelir kaynağıdır ki üniversiteler bu konuda deneyimli akademik personele sahiptirler. Buradaki dezavantaj hibe sürelerinin sınırlı olması ve süre dolduğunda mutlaka yeni projelerin kabul edilmiş olması zorunluluğudur. Bu da bilim mağazalarının proje yazmaya büyük miktarda zaman ayırması gerekliliğini beraberinde getirmektedir. Günümüzde proje kabul oranlarının giderek düştüğü dikkate alındığında bu tip bir finansman yöntemi zorlayıcı olarak değerlendirilebilir. Bilim mağazaları genellikle hizmetlerini ücretsiz olarak veya en azından mutlak minimum maliyetlerle sunmaya çalışırken, bunu karşılayabilecek müşterilere ücretli hizmetler sunarak ek bir gelir kaynağı sağlayabilirler. Bu tür bir finansman, dış finansman kaynaklarına olan bağımlılığı da azaltacağından uzun vadede daha sürdürülebilir bulunabilir. Bu kapsamda sosyal girişimcilik de avantajlı bir fon modeli olarak değerlendirilebilir. Diğer finansman kaynaklarına da örnek olarak bağışlar, sponsorluklar ve üyelik ücretleri verilebilir.

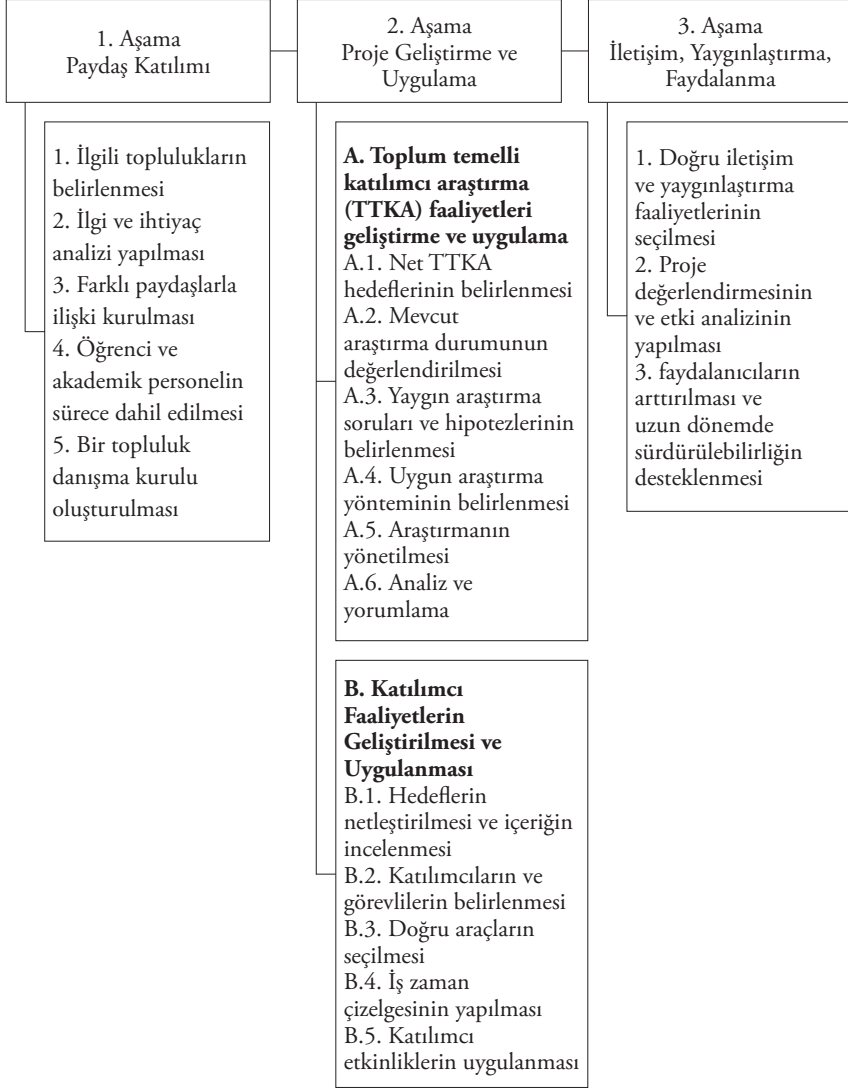
Bilim mağazaları her nasıl kurgulanırsa kurgulansın bu yapıların yönetilmesi ve koordine edilmesi için insan kaynağı tedariki büyük önem arz etmektedir. Her şeyden önce araştırma taleplerinin toplanması ve araştırılacak konuların seçilmesi, STK'lar ile uygulama personeli arasındaki etkileşimin izlenmesi, paydaşlarla ilişkilerin sürdürülmesi ve elbette araştırmaların yapılabilmesi için insan gücüne ihtiyaç vardır.

Şekil 3. Üniversite tabanlı bilim mağazalarının personel yapısı (SciShops 32)

Yürütülecek faaliyetler için üniversite bünyesinde görev yapan öğretim elemanlarından gönüllü olanlar bilim mağazalarında görevlendirilebilir. Proje kaynaklı faaliyetlerde de projelerden fonlanarak personel istihdamı yapılabilir. Öğrenciler de eğitim öğretimlerinin bir parçası olarak ya da lisansüstü tezlerine konu olan araştırmalarda görev alarak bilim mağazalarında çalışabilirler.

Topluluk temelli katılımcı araştırma süreci temel prensiplerde farklılık göstermediğinden dolayı hem üniversiteler hem de farklı tipteki kuruluşlar benzer bir yol haritasını takip edebilirler.

Şekil 4. Bilim mağazaları için işleyiş özeti (Hacker 8)

Şekil 4'teki işleyiş özeti bilim mağazalarında projelerin uygulanabilmesi için anlaşılır, ulaşılabilir ve basit bir kılavuz niteliğindedir. Tüm aşamalarda açık iletişim ve beklenti yönetimi başarının kilidi olarak değerlendirilmektedir. Paydaşlarla etkin ve düzenli bir iletişim de önemli başarı faktörleri arasında yer almaktadır.

Sonuç Yerine

Bu çalışma, son on yıllık dönemde yükseköğrenim sisteminin dünya ölçeğinde yaşadığı değişimin sonucu olarak, artık üniversitelerin sosyal inovasyonun uygulanmasında daha aktif rol alması gerektiğini varsaymaktadır. Mevcut yeni paradigmada, bilgi geliştirme, çeşitli paydaşlar tarafından üretilen akademik ve pratik bilginin birleştirilmesinin bir sonucudur ve bilginin önemi, sadece rekabet edebilirlik ve üretkenlik tarafından değil, aynı zamanda yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ve vatandaşlar ile yerel toplulukların iş birliği tarafından belirlenmektedir. Daha açık bir ifadeyle, üniversiteler farklı toplumsal ihtiyaçları karşılayan çözümlerin üretilmesinde hem daha fazla rol üstlenmeli hem de paydaşları ile daha yakın ilişki içinde bulunmalıdır. Bu kapsamda oluşmaya başlayan yeni literatür de yeni inovasyon biçimlerinin, üniversitelerin çevre ile etkili iş birliği yapıları oluşturması gerektiğini savunmaktadır. Üniversitelerin önemli rol oynadığı bu dinamik ortamda, oluşturulacak yeni yapılar bu inovasyonun kaynağı olacaktır. Sosyal inovasyon ve sosyal katılımı ilgili faaliyetler söz konusu olduğunda, üniversitelerin bölgesel kalkınma, sosyal refah ve nihayetinde sosyal değişimin oluşturulması üzerindeki etkisinin belirlenmesi, bu yolda yeni araçların daha fazla araştırılmasını ve geliştirilmesini gerektirmektedir. Buradan hareketle, sosyal inovasyon alanındaki teori ve pratiğin dinamik gelişimine bağlı olarak, daha önce Türkiye'de uygulanmamış ama etkinliği ve etkileri Avrupa üniversitelerinde her geçen yıl daha da artan bilim mağazaları yeni bir model önerisi olarak bu çalışmada sunulmaktadır. Bilim ve toplum etkileşimlerini kolaylaştırmadaki katılımcı yapıları ve rolleri gereği bilim mağazaları, sorumlu araştırma ve inovasyon ile açık bilim anlayışının da birçok yönünü bünyesinde barındırmaktadır. Bilim mağazalarının Türk üniversitelerinin sosyal inovasyon uygulama ve politikalarının içinde daha aktif rol almasını sağlayacak bir yapı olduğu düşünülmektedir. Üniversiteler içinde kurulacak bilim mağazaları ile farklı bilimsel ve sosyal bilgi bileşenleri arasında köprü kurularak, karmaşık toplumsal sorunlara yönelik çözümlerin

etkinliği, kalitesi ve sürdürülebilirliğinin önemli ölçüde artabileceği düşünülmektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Anderson, Mark Majewski vd. “Social innovation as a chance and a challenge for higher education institutions.” *Atlas of Social Innovation–New Practices for a Better Future*, 2018, ss. 50-53.
- ASBÜ *Sosyokent, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sosyal Bilimler Alanında İhtisaslaşmış Teknoloji Geliştirme Bölgesi*, ASBÜ Çalışmaları 3, 2018.
- Bayuno, Blaise Booponoyeng vd. “Unpacking the role of universities in the emergence, development and impact of social innovations – A systematic review of the literature.” *Technological Forecasting and Social Change*, Elsevier, vol. 155(C), 2020, 120030.
- Benneworth, Paul, ve Jorge Cunha. “Universities’ contributions to social innovation: reflections in theory & practice.” *European journal of innovation management*, vol. 18, no. 4, 2015, ss. 508-527.
- Carayannis, Elias G., ve Ruslan Rakhmatullin. “The quadruple/quintuple innovation helixes and smart specialisation strategies for sustainable and inclusive growth in Europe and beyond.” *Journal of the Knowledge Economy*, vol. 5, 2014, ss. 212-239.
- Carayannis, Elias, ve Evangelos Grigoroudis. “Quadruple innovation helix and smart specialization: Knowledge production and national competitiveness.” *Φορκαῦμ*, vol. 10.1 (eng), 2016, ss. 31-42.
- Caulier-Grice, Julie, vd. “Defining social innovation.” *A deliverable of the project: “The theoretical, empirical and policy foundations for building social innovation in Europe” (TEPSIE)*, European Commission–7th Framework Programme, Brussels: European Commission, DG Research, 22, 2012, ss. 1-43.
- Cavallini, Simona, vd. *Using the Quadruple Helix Approach to Accelerate the Transfer of Research and Innovation Results to Regional Growth*. European Union-Committee of the Regions. European Union, 2016.
- Daglio, M., D. Gerson, ve H. Kitchen. “Building organisational capacity for public sector innovation. Background report.” Paris, France: OECD Conference “Innovating the Public Sector: from Ideas to Impact.” 2014. Retrieved from <https://www.oecd.org/innovating-the-public-sector/Background-report.pdf>.

- DeBok, Caspar, ve Norbert Steinhaus. "Breaking Out of the Local: International dimensions of science shops." *Gateways: International Journal of Community Research and Engagement*, vol. 1, 2008, ss. 165-178.
- Etzkowitz, Henry, ve Loet Leydesdorff. "Universities and the global knowledge economy: A triple helix of university-industry relations." Preprint Version of: Etzkowitz, H., & L. Leydesdorff. *Universities and the Global Knowledge Economy: A Triple Helix of University-Industry-Government Relations*. London: Pinter. [Archival Reprint], 1997.
- European Commission. "Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on a renewed EU agenda for higher education." Brussels, 30.5.2017 COM (2017) 247 final, 2017, ss. 1-12.
- European SI Competiton*. "European Social Innovation Competition." 12.04.2023, https://single-market-economy.ec.europa.eu/industry/strategy/innovation/social_en#:~:text=Social%20innovations%20are%20new%20ideas,relationships%20and%20form%20new%20collaborations.
- Galvão, Anderson, vd. "A quadruple helix model of entrepreneurship, innovation and stages of economic development." *Review of International Business and Strategy*, vol. 27, no. 2, 2017, ss. 261-282.
- Gnaiger, Andrea, ve Eileen Martin. "Science shops: Operational options." *SCIPAS report 1*, 2001, http://www.livingknowledge.org/fileadmin/Dateien-Living-Knowledge/Library/Project_reports/SCIPAS_report_nr._1_2001.pdf.
- Gresle, Anne-Sophie, vd. "Citizen-driven participatory research conducted through knowledge intermediary units. A thematic synthesis of the literature on 'Science Shops'." *Journal of Science Communication*, vol. 20, no. 5, 2021, A02.
- Hacker, Karen. *Community-based participatory research*. Sage publications, 2013.
- Klein, Juan-Luis. "Social innovation and universities: The challenge of social transformation." *Social Innovation as Political Transformation*. Edward Elgar Publishing, 2019, ss. 122-127.
- Koç, İsmail, ve Yardımcıoğlu, Fatih. "Covid-19 pandemi sürecinde uygulamaya konulan mali tedbir ve teşviklerin karşılaştırmalı analizi: Türkiye ve seçilmiş AB ülkeleri karşılaştırması." *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, vol. 8, no. 2, 2020, ss. 123-152.
- Lürsen, Maaïke, ve Dick Sclove. "Living Knowledge: The Network. Accomplishments and Further Opportunities for." *SCIPAS report 7*, 2001, 31.
- Morawska-Jancelewicz, Joanna. "The role of universities in social innovation within quadruple/quintuple helix model: Practical implications from polish

- experience.” *Journal of the Knowledge Economy*, vol. 13, no. 3, 2022, ss. 2230-2271.
- Moulaert, Frank, ve Pieter Van den Broeck. “Social innovation and territorial development.” *Social Innovation and Territorial Development*, 2009, ss. 11-23.
- Moulaert, Frank, ed. *The international handbook on social innovation: collective action, social learning and transdisciplinary research*. Edward Elgar Publishing, 2013.
- Mulder, Henk AJ vd. *Success and failure in starting Science Shops*. SCIPAS report 2, 2001.
- Mulgan, Geoff vd. *Social innovation: What it is, why it matters and how it can be accelerated*. Skoll Centre for Social Entrepreneurship. Young Foundation, 2007.
- Murray, Robin vd. *The open book of social innovation*. Vol. 24. London: Nesta, 2010.
- Phills, James A. vd. “Rediscovering social innovation.” *Stanford Social Innovation Review*, 6.4, 2008, ss. 34-43.
- SciShops. “Enhancing The Responsible and Sustainable Expansion of The Science Shops Ecosystem in Europe.” *Science Shops Scenarios Collection*, 2018, ss. 1-57.
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Ar-Ge Teşvikleri Genel Müdürlüğü. “Teknoloji Geliştirme Bölgeleri.” Mart 2024, https://www.sanayi.gov.tr/istatistikler/istatistiki-bilgiler/mi_020.301.1501.
- TEPSIE. “Social Innovation Theory and Research: A Summary of the Findings from TEPSIE.” *A deliverable of the project: “The theoretical, empirical and policy foundations for building social innovation in Europe” (TEPSIE)*, European Commission – 7th Framework Programme, European Commission, DG Research, 2014, 46.
- Urias, Eduardo, vd. “A framework for Science Shop processes: Results of a modified Delphi study.” *Futures*, no. 123, 2020, 102613.
- Westley, Frances, ve Nino Antadze. “Making a difference: Strategies for scaling social innovation for greater impact.” *The Innovation Journal: The Public Sector Innovation Journal*, vol. 15, no. 2, 2010, Article 2.

Araştırma Makalesi / Research Article

Türkistan Hanlıkları'nda İnayetname Türü (XVI-XIX. yy.) ve İnşa Metodu Üzerine*

Fatih Bakırcı**

Öz

Bu makalenin konusunu Türk diplomatiğinde tıpkı *soyurgical*, *tarhanlık* yarlıkları ve bitikler gibi resmî bir yazışma türü olan ve şimdiye kadar alanyazında etraflıca ele alınmayan *inayetnameler* oluşturmaktadır. Bu çalışmada özellikle XVI-XIX. yüzyıllar arasında Doğu Türklük alanında etkin bir şekilde kullanılan inayetnamelerle ilgili dilsel göstergeler ve tarihî belgeler ışığında inayetname türünün gelişimi, içeriği, veriliş sebepleri, kalıcılığı, muhatabı ve inşa metodu gibi hususların açıklığa kavuşturulması ve bunların Türk resmî yazışma geleneğiyle ilişkilendirilmesi amaçlanmıştır. Bugüne kadar Türkistan hanlıklarından Hive ve Yarkend hanlıklarına ait Arap harfli toplam altı inayetname belgesi Türkoloji çalışmalarına kazandırıldığı için eldeki bu tarihî bulgular etrafında karşılaştırmalı bağlamsal bir metotla bu iç yazışma türünün diplomatik özellikleri ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler

İnayetname, Diplomatik, İnşa, Türkistan hanlıkları, Yarkend Hanlığı, Hive Hanlığı, Kâşgar Hanlığı.

* Geliş Tarihi: 10 Ocak 2023 – Kabul Tarihi: 24 Ocak 2024

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Bakırcı, Fatih. "Türkistan Hanlıkları'nda İnayetname Türü (XVI-XIX. yy.) ve İnşa Metodu Üzerine." *bilig*, no. 109, 2024, ss. 45-66, <https://doi.org/10.12995/bilig.10903>.

** Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü – İstanbul/Türkiye

ORCID: 0000-0003-0114-8085

fthbkrc@hotmail.com

On The Type of ‘*Īnāyatnāma* in Khanates of Turkestan and Its Method of Inshā*

Fatih Bakırcı**

Abstract

The subject of this article is the ‘*ināyatnāmas* (a deed of exemption), which are an official type of correspondence in Turkish diplomacy, such as *yarlıqs* and *bitiks of suyarghal, tarkhanlıq*, which have not been discussed in detail in the literature until now. In this study, it is aimed to clarify the issues such as the development, content, reasons for issuance, hereditary, addressee and method of *inshā* (in letter-writing) of the type of ‘*ināyatnāma* in the light of linguistic indicators and historical documents related to the ‘*ināyatnāmas*, which were used effectively in the field of Eastern Turkish, especially between the 14th and 19th centuries, and to associate them with the Turkish official correspondence tradition. Since a total of six Arabic letters of endowment documents belonging to the Khiva and Yarkand khanates, one of the Turkestan khanates, have been brought to Turcology studies, diplomatic features of this type of internal correspondence have been revealed with a comparative contextual method around these historical findings.

Keywords

‘*Īnāyatnāma*, Diplomatic, Inshā, Khanates of Turkestan, Khanate of Yarkand, Khanate of Khiva, Khanate of Kashgar.

* Date of Arrival: 10 January 2023 – Date of Acceptance: 24 January 2024

You can refer to this article as follows:

Bakırcı, Fatih. “Türkistan Hanlıkları’nda İneyetname Türü (XVI-XIX. yy.) ve İnşa Metodu Üzerine.” *bilig*, no. 109, 2024, pp. 45-66, <https://doi.org/10.12995/bilig.10903>.

** Assoc. Prof. Dr., Mimar Sinan Fine Arts University, Faculty of Sciences and Letters, Department of Turkish Language and Literature – İstanbul/Türkiye

ORCID: 0000-0003-0114-8085

fthbkrc@hotmail.com

Giriş

Orta Çağ Avrupası'ndan itibaren literatürde “belge ilmi” olarak önem kazanan Yunanca kökenli *diplomatik* (geniş bilgi için bk. Kütükoğlu, *Diplomatik* 64-66, Kütükoğlu, *Osmanlı Belgeleri* 3-5); Doğu dünyasında özellikle Arap, Fars ve Türk kaynaklarında belli usullere göre kaydedilen resmî ve hususî yazışmalar ile bunların tatbikini kapsayan *inşa* (geniş bilgi için bk. Gültekin 243-250) ilmiyle örtüşmektedir. Dolayısıyla Doğu'da ve Batı'da farklı kavramlarla adlandırılrsa da olgu açısından devletlerin ihtiyaçlarına göre şekillenen ve ait oldukları inanç sistemleriyle birlikte sosyokültürel çevreye bağlı olarak gelişme gösteren bir resmî yazışma geleneğinden söz etmek mümkündür.

Türk diplomatiği ve buna paralel tekâmül eden Türk yazışma protokolünün varlığından söz edilebilecek bilinen ilk pratikler, en erken VI. asırla tarihlendirilmektedir (Barutçu Özönder 482-83). Ancak bu diplomatiğin metot ve tatbikini takip hususunda daha verimli malzemenin bulunduğu dönem ise Köktürk Devleti'nin son zamanlarıdır. II. Türk Kağanlığı (682-745) olarak da bilinen bu dönem içinde yazılmış Köktürk harfli Türkçe yazıtlardan itibaren istikrarlı bir şekilde Türk yazı diline akseden bir Türk idari üslubundan söz etmek mümkündür. Bunun üzerine inşa olan Uygur dönemindeki idari ve hukuki yönü ağır basan sivil hayat belgelerinin dili, Türk idari ve sivil yazışma protokolünün ve üslubunun gelişip yaygınlaşmasında VIII-XIV. yüzyıllar arasında yaklaşık yedi asırlık bir birikim ve tecrübe kazanmasını sağlamıştır. Tüm bu yazışma pratiklerinin, özellikle Türk-Moğol devletlerinde yaygınlaşan idari, hukuki ve bürokratik içerikli diplomatik üzerinde etkili olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu yazışma geleneğinin taşınıp icrasında özellikle Türk-Moğol devletlerinden Altın Orda (1242-1502) ve İlhanlı (1256-1335) saraylarında üst düzey bürokrat olarak görev yapan Uygur kökenli bahşılardan payının büyük olduğunu unutmamak gerekir. Zira tarihî Deşt-i Kıpçak bölgesinde Altın Orda, Kırım (1441-1475), Kazan (1437-1552); Türkistan'da Hive (1512-1920), Buhara (1599-1785), Hokand (1709-1876) hanlıklarında ve Doğu Türkistan'da Yarkend Hanlığı'nda en erken XIV. asırdan başlayarak takip edebildiğimiz ve sonrasında kesintisiz bir şekilde farklı coğrafyalarında devam eden Türk idari ve hukuki yazışma protokolü ile karşılaşılmaktadır. Bu yazışma protokolünün oluşturduğu külliyatın önemli bir kısmı günümüzde çeşitli araştırmacılarca deşifre edilmiş, üzerinde tarihî ve filolojik çalışmalar yapılmıştır.

Türk histografyasının ilk örnekleri arasında bulunan Köktürk ve Uygur dönemi yazıtları bir metin bütünlüğü ve bu bütünün parçaları/bölümü çerçevesinde dikkate alındığında, özellikle yazıtların giriş ve sonuç bölümlerinde şekil ve içerik bakımından karşılaşılan idari yazışma usulleri; ardından gelen Doğu Türkistan bölgesinde özellikle Koço Uygurlarından (840-1250) kalan sivil hayat belgelerinin içerik ve üslup açısından yapılan tasnifindeki “idari, askerî, diplomatik ve dinî metinler”in (Yamada XIII-XIV) oluşturduğu resmî belgelerde görülen idari-hukuki ve diplomatik kaideler; dönemsel ve bölgesel ihtiyaçlara ve temasta bulunulan farklı kültürel muhitlere ve tesirlere göre müstakil olarak değişmeler ve gelişmelerle ilerlemiş, zamanla kendi içinde, yazılma sebeplerine göre *yarlık*, *bitik*, *inanetname* gibi türlere ayrılmıştır. Hatta bu türler de Orta Asya'da ve Osmanlı'da farklı terimlerle karşılanan bir Türk diplomatikğine dönüşmüştür.

İnşa Geleneği İçinde İnanetnamenin Gelişimi

Arapça “yapma, yapılma, vücuda getirme, meydana getirme; kaleme alma; gr. dilek kipleri; nesir yazı; mektup yazma; ed. güzel nesir yazma veya güzel yazılmış nesir” (Devellioğlu 441) anlamlarına gelen *inşa* sözcüğünün tarihsel dönemler içinde dilbilimden edebiyata farklı alanlardaki kullanımıyla bir anlam genişlemesine uğradığı görülmektedir. Özellikle konumuzu da ilgilendiren yazışma protokolüyle ilgili inşanın terim anlamı hususunda etkili, güzel, açık ve anlaşılır olma nitelikleri, hitap ettiği makama uygun ibarelerin kullanımı ve bu esaslara uyulması doğrultusunda şiire yaklaşan bir nesir hususiyeti göstermesi ön plana çıkmaktadır (bk. Nüzhet 71).

Kaynaklarda temel anlamının dışında diplomatik ve edebî terminoloji açısından farklı anlamlar kazanarak bir gelişim seyreden *inşa* alanında (Gültekin 243-244) içerik ve yazışma üslubuna göre dallanmalar meydana gelmiştir. Konumuz dışında kalan edebî inşayı bir kenara bırakacak olursak diplomatik açıdan inşanın temelde muhatabına göre “iç ve dış yazışmalar” (Asqarova 30-31) veya üslubuna göre “resmî ve hususî mektuplar” (Gültekin 254) şeklinde sınıflandırılabilir.

Devletin bünyesindeki askerî, dinî, idari ve ilmî bakımdan hizmeti bulunan kişilere bazen de sıradan vatandaşlara özellikle toprak rejimine dayalı verilen birtakım imtiyazları ihtiva eden *yarlık*, *hük-m-i hümayun*, *hatt-ı hümayun*, *berat*, *menşur*, *mülkname*, *takrir*, *telhis*, *buyruldu*, *tarhanietname*, *inanetname*,

emr-i âlî gibi türler iç yazışmaları; devletler arası veya Türk hanlıklarının kendi aralarındaki bilgilendirmeye dayalı *bitik*, *name-i hümayun*, *ahdname* adı verilen mektuplaşmalar ise dış yazışmaları oluşturur (bk. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgeleri* 124-368, Gültekin 282-314, Asqarova 30-35).

Türk diplomatiğinde bir iç yazışma türü olan *inayetname* Arapça-Farsça birleşik bir kelime olup, Doğu ve Batı Türk yazı dillerinin varlık gösterdiği sahalarda diplomatik ve edebiyat alanlarında farklı terminolojiler bağlamında kullanılmıştır. “Assistance, aid, favour; a gift, present, bounty” [yardım, destek; iyilik, iltimas; hediye, lütuf, ihsan, bağış] (Steingass 869b) anlamlarına gelen Arapça *inayet* sözcüğünden oluşturulan *inayetnamenin* sözlüklerdeki karşılıkları şunlardır: “A certifice or a grant in writing; a deed of exemption” [yazılı olan hibe; muafiyet belgesi] (Steingass 869b). Kelimenin anlamıyla ilgili bu veriler, *inayetnamenin* diplomatik bilimindeki terim anlamına işaret etmektedir.

Türk inşa alanında diplomatik yazışma terminolojisi bakımından özellikle Doğu Türklük alanında daha sık kullanılan *inayetname*, dönemin birincil kaynakları arasında kabul edilebilecek tarihî vesikalarda ve Ali Şîr Nevâî'nin (1441-1501), Hüseyin Baykara (1438-1506) ve başkalarına yazdığı mektuplardan oluşan *Münşeât* (1498) adlı eserinde tanıklanmaktadır. *Münşeât*'ta mektup kavram alanı içinde kalan inayetnamelerin, “kişisel, ihtiyari nitelikte, yüksek bir makama ya da saygı duyulan bir büyüğe, rütbece büyük olana sunulan” *arzadaşt* (Abik 42) adlı mektup çeşidiyle düzenli olarak birlikte kullanıldığı dikkat çekmektedir. Abik (35), döneminin siyasi ve sosyal tarihine ışık tutan *Münşeât*'taki mektup kavram alanını sekiz ana öbeğe ayırırken *inayetnameleri* “mektup, gönderilen yazı” anlamıyla sınıflandırdığı “birinci öbek”e dâhil eder. *Münşeât*'ta yirmi sekiz kez geçen (Türk 181) ve *arzadaşt* adlı inşa terimiyle aynı satırlarda yer alan *inayetnamenin* “yapılan bağışların/ihsanların mektup tarzında belgesi” düz anlamının dışında artık bir terim anlamı kazandığı anlaşılmaktadır:

Kulluk ‘arza-dâşt ol kim, *inâyetnâmedin* ser-efrâzlıg dest birdi. Ni lutf idi ki, mini nâme birle yâd ittiñ, ni nâme irdi ki, mahzun köñülñi şâd ittiñ [*Kulluk dileğimiz şudur: Lütuf olarak gönderilen mektupta başımı göğe kaldıran şu beyit çıktı: “O, nasıl bir lütuf idi, beni mektupla yâd ettin! O, nasıl bir mektup idi, mahzun gönümüş şad ettin.”*] (Türk 23, 84).

Yukarıdaki satırlarda inayetnamenin bir mektup (*nâme*) türü olduğu *mini nâme birle yâd ittiñ* ifadesiyle açıklık kazanırken “yazılması” (*bitil-*) ve “gönderilmesi” (*yiber-*) de *Münşeât*'ta şu cümlelerden tespit edilebilmektedir: Kulluk ‘arza-dâşt ol kim, *‘inâyetnâmede bitilip irdi* [*Kulluk arz şudur: Bu bağış olan mektupta yazılmıştı*] (Türk 17, 79). Bir diğer örnek ise şöyledir: ‘Abdu’l-kerîmdin *yibergeñ ‘inâyetnâmeni be-cins mîrzânıñ ilgige birdük* [*Abdülkerim ile gönderilen fermanı Mirza'nın eline verdik*] (Türk 23, 83).

Özellikle *Münşeât*'ta geçen aşağıdaki satırların tanıklığında XV. yüzyılda inayetnamenin içeriği ve muhatabına sağladıkları hakkında kısmen bilgi sahibi olunmaktadır. Buna göre inayetnameyle birlikte muhataba çeşitli “nimetler” (*in’âmât*) de verildiği; bunlar arasında özellikle yiyecek, giyecek, binek gibi ihsanların sıralandığı görülmektedir:

‘Arza-dâşt ol kim, mîr seyyid ebû ishak kilip *‘inâyetnâme bile sâyir in’âmâtını yitkürdi*. Bende-nevâzlık nişânı bile başımını felekden ötkerdiñiz ve ser-efrâzlık merkebi bile hâk-sâr tenimni tofragdın köterdiñiz ve ‘inâyet libâsı bile zâhir ‘ayblarımını mestûr ve bu ‘inâyetler sipâsı bile buzulgan bâtınım üyi ma’mûr boldı [*Arz şudur: Mir Seyyit Ebu İshak gelip lütüfkâr mektup ile diğer ihsanları ulaştırdı. Köleleri sevindiren armağanlarınızla başımı göğe yetirdiniz ve başları yüceltici binek ile yerde sürünen vücudumu topraktan kaldırdınız, bağış giysisi ile açıktaki ayıplarım örtüldü ve bu inayetlerin duasıyla bozulan batnımın evi onarıldı*] (Türk 21, 82).

Nevâî'nin *Münşeât*'ı dışında Doğu Türklüğünün önemli kaynak eserleri arasında yer alan *Bâburname*'de (1526-1528) doğrudan *inayetname* göstergesi geçmese de metnin bağlamından olgusal açıdan varlığını tespit etmek mümkündür. *Münşeât*'ta olduğu gibi bir “arzadaşt” üzerine “inayetâmiz ve müşfikâne bir ferman gönderilmesi” inayetnamelerin Bâbur Şah (1483-1530) döneminde de var olduğuna işaret etmektedir: Pânîbat nevâhiside ikende maña *‘arz-dâştları keldi*. Min hem *‘inâyet-âmiz müşfikâne fermânlar yiberip tiledim* [*Panibat kasabasındaiken bana mektupları geldi. Ben de inayetli ve şefkatli fermanlar gönderip diledim*]¹ (BN 301b/11-12, Akgül 560). *Bâburname*'de bir tür ferman olarak tanımlanan bu resmî yazı türü, *Münşeât*'ta geçen ve yine bir *kulluk arzadaşt* üzerine gönderilen “inayet nişanı” (*‘inâyet nişânı kildi* [*inayet fermanı geldi*]) 6b/16; Türk 21)

terimi ile de örtüşmektedir. Ayrıca Türk diplomatiğinin tarihî seyrinde *Münşeât*'tan itibaren tanıklanan inayetnamelerin *arz(a)daşt*la olan ilişkisi; Bâbur'un *arzdaşt*a karşılık gönderdiği “inayetâmiz ferman”la ve sonrasında ise *Târîh-i Hamidî*'de karşılaşılan *arizalar* ile devam etmiştir.

Dönem metinlerinde “arz(a)daşt” adı verilen “arzu, istek veya şikâyet” içerikli resmî mektuplara bir tür karşılık olarak yazılan ve kimi zaman çeşitli ihsanları da beraberinde getiren “buyruk, ferman” niteliğindeki bir diğer resmî yazışma türü olan inayetnamelerin, Türk diplomatiğindeki varlığını XIV. yüzyıla, Timurlu zamanına kadar, götürmek mümkündür. Zira 780/1378-79 tarihli Emir Timur Muhammed Bahadır Han'ın tarhanlık yarlığında geçen *inayetname-i yarlık* (TY-T 1/8; Asqarova 19) biçimindeki Farsça tamlama öbeği ve “ferman, buyruk” anlamındaki *yarlık* ile olan münasebeti kayda değer bir dilsel göstergedir. Bu dilsel gösterge inayetnamelerin, yarlıkların yazışma geleneği içinde yer aldığına ancak daha bölgesel bir hüviyet taşıdığına bir işaret olarak da değerlendirilebilir. Çünkü eldeki inayetname metinleri gerek şekil ve yazışma üslubu gerekse içerik ve verilmiş sebebi bakımından yarlıklarla örtüşen hususiyetler taşımaktadır. Yine Hive Hanlığı'na ait inayetnamelerin bazılarında belgenin muhataplarının sıralandığı *elkap* (inscriptio) bölümünde bu tarihî doküman için *yarlığ-ı hümâyûn-ı âlî körgeç* “yüce hümâyûn yarlığı<nı> görünce” (Hin.2, Hin.4, Asqarova 270, 274) ifadeleri geçmektedir. Bu satırlardan anlaşıldığı kadarıyla inayetname belgeleri için aynı zamanda Türk diplomatiği içinde genel bir kavram olan *yarlık* teknik bir terim olarak kullanılabilir.

Türkistan hanlıkları döneminde de karşılaşılan *inayetnameler*, Hive Hanlığı'nda (1512-1920) bir idari yazışma türü olup, özellikle Orta Asya Türk tarih yazıcılığı geleneği içinde önemli bir yere sahip olan Münis Harezmî (1778-1829) ve Muhammed Rıza Âgehî (1809-1874) tarafından yazılan *Firdevsül-İkbal* adlı eserdeki göstergeyle tanıklanabilmektedir. İneyetname bu terim anlamıyla *Firdevsül-İkbal*'de bir kez geçmektedir: Nâdir Muhammed Kütval bile *inâyethâme* irsâl kıldı [*Nadir Muhammed Kütval ile inayetname gönderdi*] (Gerçek 384).

Türkistan Hanlıklarında (XVI-XIX. yy.) İneyetnameler

Orta Asya ve Doğu Türkistan coğrafyasında Türk-Moğol devlet geleneklerini sürdüren ve literatürde “Türkistan hanlıkları” veya “Yeni Çingisliiler” olarak

bilinen Hive (1512-1920), Buhara (1599-1785), Hokand (1709-1876) hanlıklarında ve Doğu Türkistan'da Yarkend Hanlığı'nda (1514-1762) ve son Türkistan hanlıklarından Kâşgar Hanlığı'nda (1863-1877) Türk idari ve hukuki yazışma protokolünün çeşitli örnekleriyle karşılaşılmaktadır. Bunlar arasında içerik ve verilmiş sebeplerine göre soyurgal ve tarhanlık gibi yarlıklar ön plana çıkarken inayetnameler üzerinde pek durulmamıştır. Hâlbuki Türkistan hanlıklarındaki idari ve hukuki yazışma protokolü üzerine yapılan araştırmalarda Hive Hanlığı ve Yarkend Hanlığı'na ait "inayetname" adının geçtiği ve türün yazışma protokolünü deşifre eden tarihî belgelere rastlanmıştır. Buhara ve Hokand hanlıklarına ait inayetname türünde belgelere ise henüz rastlanmadığını veya ilim âlemine kazandırılmadığını vurgulamak gerekir (bk. Asqarova 29, 35). Ayrıca Kâşgar Hanlığı'na ait inayetnamelerin de varlığına dönemin bazı tarihî kaynakları işaret etmektedir.

Türkistan hanlıklarının resmî yazışmaları üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde şimdiye kadar tespit edilip filolojik metin deşifresi ortaya konan toplam altı inayetname belgesi bulunmaktadır. Bunlardan beşi Hive Hanlığı'na (Bregel 49-52; Asqarova 267-276) biri ise Yarkend Hanlığı'na (Bakırcı 123-128) aittir. Öncelikle bu altı tarihî belgeyi şekil, içerik ve üslup bakımından *inayetname* kategorisinde değerlendirmemizin en temel gerekçelerinden birisi tarihî belgelerin bizzat kendisidir. Zira bu dokümanların son satırlarında resmî yazışma geleneğine uygun bir şekilde belgenin türü teknik bir terim olarak hatime bölümüne yerleştirilmiştir: ...*'inâyet-nâme-i âli bitildi* (Hin.2/13, Hin.4/19), ...*'inâyet-nâme-i âli markûm boldı* (Hin.1/11, Hin.3/22, Hin.5/12) (Asqarova 268-276). ...*'inâyet-nâme pitildi* (YHin. 16. satır, Bakırcı 127). Dolayısıyla bu makalede işlenen ve Türk diplomatiğinde zamanla bir terim anlamı kazanan inayetnamelerle ilgili tespitlerin daha çok bu altı belge üzerinden geliştirildiğini belirtmek gerekir.

Hive Hanlığı'na Ait İnyetnameler

Günümüz Özbekistan, Türkmenistan ve Kazakistan sınırları içinde kalan bir coğrafyada dört asır boyunca varlık gösteren Hive Hanlığı'ndan günümüze çeşitli diplomatik vesikalar kalmıştır. Bunlar arasında inayetname türünde olup günümüze ulaşan ve Asqarova (268-276) tarafından Türkoloji

çalışmalarına kazandırılan beş belgenin isim, tarih ve arşiv bilgileri aşağıda sıralanmıştır:

- *Muhammed Emin Han'ın Merv Askerî Seferine Yazdığı Mektubu* (1269/1853): Özbekistan Devlet Merkezi Arşivi Fond Nu: I-125, 2 vr.
- *Muhammed Emin Bahadır Han'ın Merv Askerî Seferine Yazdığı Mektubu* (1271/1855): Özbekistan Devlet Merkezi Arşivi Fond Nu: I-125, 1 vr.
- *Ebu'l-Gazi Muhammed Emin Bahadır Han'ın İneyetnamesi* (1270-71/1855): Özbekistan Devlet Merkezi Arşivi Fond Nu: I-125, 4 vr.
- *Ebu'l-Gazi Muhammed Emin Bahadır Han'ın İneyetnamesi* (1270-71/1855): Özbekistan Devlet Merkezi Arşivi Fond Nu: I-125, 3 vr.
- *Seyyid Muhammed Han'ın Hacı Muhammed Yüz Başı ve Şah Murad Yüz Başı İneyetnamesi* (1276/1860): Özbekistan Devlet Merkezi Arşivi Fond Nu: 42, 1 vr.

Yarkend Hanlığı'na Ait İneyetnameler

Çin Halk Cumhuriyeti'nin sınırları içinde kalan Doğu Türkistan coğrafyasında 1514-1696 yılları arasında hüküm süren Yarkend Hanlığı ve onun siyasi tarihi içinde değerlendirilen Hocalar Dönemi'ne (1696-1762) ait resmî yazışma ürünleri bugün dünyanın çeşitli arşivlerinde bulunmaktadır. Soyurgal ve tarhanlık yarlıkları ve inayetname gibi farklı türlerdeki tarihî belgeleri içeren bu dokümanların orijinal nüshaları günümüzde Harvard Üniversitesi Houghton Kütüphanesi ve Lund Üniversitesi Jarring Koleksiyonu'nda muhafaza edilmektedir (geniş bilgi için bk. Bakırcı 21-22). Bu arşivler tarandığında Yarkend Hanlığı'na ait bir iç yazışma ürünü olan inayetname belgesine de rastlanmaktadır. Filolojik metin deşifresi yapılarak bilim dünyasına kazandırılan 1155/1742 tarihli bu inayetname belgesinin arşiv bilgisi aşağıda yer almaktadır:

- *Hacı Yakub'un İneyetnamesi* (1155/1742): Harvard Üniversitesi Houghton Kütüphanesi Central Asian Documents: MS Türk 70 Document 6 (seq. 10), 1 vr.; Lund Üniversitesi Jarring Prov. 222 nu. 1 vr.

Kâşgar Hanlığı'na Ait İneyetnameler

Orta Asya'nın doğusunda, Doğu Türkistan bölgesinde, Yakub Bey (Yakub Han Bedevlet) tarafından kurulan ve son Türkistan hanlıklarından biri olan Kâşgar Hanlığı'nda (geniş bilgi için bk. Doğan) diğer Türkistan

hanlıklarında olduğu gibi resmî yazışma protokollerinin uygulandığı, bunlar arasında konumuz olan inayetnamelerden de dönemin çeşitli tarihî kaynakları aracılığıyla haberdar olunmaktadır. Kâşgar Hanlığı'na ait bu inayetnamelerle ilgili belgelerin arşivlik tespiti ve metin deşifresi henüz yapılmamıştır. Bugün için elimizde Kâşgar Hanlığı'na ait bir inayetname örneği bulunmasa bile dönemin önemli kaynak eserlerinden sayılan ve Osmanlı padişahlarından II. Abdülhamit'e (1842-1918) ithafen Musa Sayramî (1836-1917) tarafından yazılan *Târîh-i Hamîdî* (1908) adlı eserde *inyetname* terimiyle beş kez karşılaşılmaktadır. Eser üzerine çalışan Polat (326) bu kelimeye “ferman, buyruk” anlamlarını vermiştir.

Hive, Yarkend ve Kâşgar Hanlıklarına Ait İnyetnamelerin Karşılaştırılması

Aynı kültür coğrafyasında varlık gösteren Hive, Yarkend ve Kâşgar hanlıklarına ait inayetnameleri karşılaştırmalı olarak incelemek literatürde şimdiye kadar üzerinde çok fazla durulmayan Türk diplomatiğindeki bu iç yazışma türünün birtakım özelliklerini anlamak adına ufuk açıcı olacaktır. Bu karşılaştırmayla birlikte türün bazı yazışma hususlarında farklılıklar dikkat çekmektedir. Bu durum, belki de inayetnamelerin yazılış amacı, içeriği ve kapsamı bakımından hanlıklar ve dönemler arasında birtakım farklılıkların olduğuna işaret eder. Elbette bunda hanlığın ve dönemin siyasi ve idari statüsünün belirleyici olduğunu da göz önünde bulundurmak gerekir.

Karşılaştırmaya öncelikle filolojik metin neşirleri elimizde bulunan Hive ve Yarkend hanlıklarının inayetnameleri incelenerek başlanmıştır. Ardından Kâşgar Hanlığı'na ait inayetnamelere ilişkin tespit edebildiğimiz son derece sınırlı bilgi ve kayıtlar eşliğinde bazı diplomatik değerlendirmeler bu karşılaştırmaya dâhil edilmiştir.

Hive ve Yarkend hanlıklarının inayetnameleri incelendiğinde türün özelliklerine dair şunlar tespit edilmiştir:

a. Asqarova (268-276) tarafından metin neşirleri yapılan Hive Hanlığı'na ait bu beş inayetnamenin içerik ve verilmiş sebepleri şöyledir: 1. Muhammed Emin Han'ın Merv askerî seferine yazdığı iki ayrı inayetname, 2. Türkmen boylarının hana karşı gelmeleri üzerine verilen ceza için yazılan inayetname, 3. Herat şehrindeki savaş için yazılan inayetname, 4. Seyyid Muhammed Han'ın Hace Muhammed Yüzbaşı ve Şah Murad Yüzbaşı'ya gönderdiği Molla Abdulkadir'in sarhoş edip alıkonulan hizmetçi çocuklarını geri

vermesi üzerine yazılan inayetname. Yarkend Hanlığı'na ait *Hace Yakub'un İnanetnamesi*'nin yazılış amacı görev tayininden ibarettir. Bu inayetnamede dinî bir mertebe olan “şeyhlik” Şeyh Hace'nin oğlu Mir Hace'ye verilmiştir:

El-hâl ol, dünyâ-yı fânîdin ⁽⁹⁾ ‘âlem-i bâkîğa intikâl kılğan takrîbidin oğlu Mîr Hâceni bilâ-ma‘rifet, fuzâlat ve kabiliyyet ez-rûy-ı vereset şeyh – ⁽¹⁰⁾ lıkğa ruhsat kılduk [*Şimdi o, fani dünyadan ebedi âleme intikal ettiği için oğlu Mir Hace'ye marifet, fazilet ve kabiliyet olmaksızın mirasçısı olması sebebiyle şeyhlik için ruhsat verdik*] (YHin., Bakırcı 127-128).

Bu inayetnamelerin içerikleri dikkatle ele alındığında bu türün sadece sefer ve savaş dönemlerinde değil, dönemin sosyal düzenine işaret eden bazı sivil meselelerin halli için de yazıldığı ortaya çıkmaktadır. Özellikle Hive Hanlığı'na ait 1276/1860 tarihli *Seyyid Muhammed Han'ın Hace Muhammed Yüz Başı ve Şah Murad Yüz Başı İnanetnamesi*'nin içeriği bu durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır (belgenin metin neşri için bk. Asqarova 275-276).

b. Her iki hanlıkta da ilgili belgelerde inayetnameler genellikle üst makamdan alt makama doğru yazılır. Belgelerin özellikle *unvan*, *mühür* ve *muhteva* (bağlam) bölümlerinden bu hiyerarşik yazışma bilgileri tespit edilebilmektedir. Örneğin Hive Hanlığı'ndaki 1271/1855 tarihli inayetnamede Muhammed Emin Bahadır Han; Pehlevan Bik, İbrahim, Baba Bik ve Seyyid Muhammed Töre'ye bu resmî belgeyi göndermiştir: ⁽²⁾ *Abû'l-Muzaffêr ve'l-Mansûr Abû'l-Gâzî Muhammed Emin Bahâdur Han* sözümlerimiz; ... ⁽⁴⁾ *Pehlevân Bik ve İbrâhîm ve Baba Bik ve Seyyid Muhammed törelarga* ... ⁽⁵⁾ yarlıg-ı hümayûn-ı ‘âlî körgeç (Hin.2, Asqarova 270). Yarkend Hanlığı *Hace Yakub'un İnanetnamesi*'nde ise yine aynı bölümlerden anlaşıldığı kadarıyla söz konusu inayetname; Danyal Hoca'nın (öl. 1735) büyük oğlu Yakub Hoca (Cihan Hoca 1736-1755) tarafından Şeyh Hace'nin oğlu Mir Hace'ye gönderilmiştir: ⁽³⁾ *Hazret-i Hâcem Pâd-Şâh*, ⁽⁸⁾ *Şeyh Hâceni* ... ⁽⁹⁾ ‘âlem-i bâkîğa intikâl kılğan takrîbidin oğlu Mîr Hâceni ... ez-rûy-ı vereset şeyh – ⁽¹⁰⁾ lıkğa ruhsat kılduk (YHin., Bakırcı 127-128).

c. İnanetnameler, mühürlü emir hükmünde resmî yazılar olup bölgenin, hiyerarşik bir sıralamayla makam ve mevki sahibi bürokratlarına bildirilir.

Hive ve Yarkend hanlıklarına ait inayetnamelerin *elkap* (inscriptio) bölümlerinde bu durum açıkça görülmektedir:

(3) ihlâs ve i'tikâd bustânının şeceresinin 'Abdullâh Kuş Begi
(4) saltanat ve hükümet şeceresinin halâvet-bahş semere-si
[*İhlas ve itikat bahçesinin ağacının Abdullah kuşbegi, saltanat ve hükümet ağacının tatlılık veren meyvesi...*] (Hin.3, Asqarova 272).

Kâşgar memleketinin hâkimi ve ışık agası, big ve bigât, cemî' a'âlî-i rûz-gâr ve mevâlî-i nâm-dârları başlıg (5) çoğ kiçig hemme-leri; 'ale'l-husûs Artuç mevz'inin a'yân 'asarları ve şeyhler<i> başlık cemî' fukarâsığa [*Kâşgar memleketinin hâkim <bek>i ve eşikağası, bey ve beyler, bütün devrin büyükleri ve ünlü hâkimleri başta olmak üzere büyük küçük hepsi; özellikle Artuç'un ileri gelen aileleri ve şeyhler başta olmak üzere bütün fakirlerine...*] (YHin., Bakırcı 126, 128).

d. İnyetnamelerin *nakil ve istek* (narratio et disposito) bölümlerinde rütbel/merite verilen kişinin dinlemesi gereken öğütler ve tavsiyeler, uyması gereken emir ve hükümler güçlü bir dille “şart koşularak” vurgulanır. Yarkend Hanlığı'na ait inayetnamede de bu hükümler ayrıntılı bir şekilde anlatılır:

Be-şart ol-ki müşârü'n-ileyh hem yañı çıkan mezheb ve bid'at işlerga 'amel kılmay; sipâhî, (11) alıkcı salıkcılarga tola ihtilât kılıp ol tâyifeni özige hâmî ve mürebbi bilmey; hemîşe dîn-i Muhammedî ve şerî'at-i Mustafavîga (12) 'amel kılıp emr ü nehy-ni be-câ kiltürüp özi salâh ve pârsâlık bilen tutup; hiç mahalda mezâr-ı pür-envârınñ hıdmat – (13) larıda izhâr-ı taksîr kılmay Hakk hıdmat<i>nı kemâ-hakka be-câ kiltürüp turgay [Şu şartla ki, adı geçen kimse de yeni çıkan mezheb ve bid'at işlere göre hareket etmeden; hep sipahi <ve> alıkcı salıkcılarla görüşüp bu grubu kendisine hamî ve mürebbi bilmeden; daima Muhammed Mustafâ'nın dini ve şeriatına uygun davranıp emir ve yasakları yerine getirip kendini iyi amelli ve dine bağlılık içinde tutup; hiçbir yerde nurlu mezarın hizmetinde kusur etmeksizin Hak hizmetini adalet üzre daima yerine getirmeli] (YHin., Bakırcı 127-128).

Hive Hanlığı'na ait elimizdeki inayetnamelerde ise nakil ve isteğin yerine getirilmesine ilişkin güçlü hüküm “devletin ikbali”, “devlet-i hudâ-dâd” veya “devlet ebed-müddet” gibi ifadelerin yer almasıyla vurgulanmıştır:

Yarlıg-ı ‘âli körgeç ol-kim *çün devlet ikbâli* bile merv vilâyetiga dâhil bolduk [*Yüce yarlıgı görünce devletin ikbali için Merv şehrine intikal ettik*] (Hin.4, Asqarova 274). ⁽⁵⁾ Yarlıg-ı hümâyûn-ı ‘âli körgeç ol-kim ... ve *devlet-i hüdâ-dâdnı* ⁽⁶⁾ imdâd ve hidâyetidin tamâm ... ⁽⁷⁾ tamâm-ı ‘asâkir-i nusret-me’âsirimiz bile merv vilâyetiga nüzul-ı iclâl buyurup [*Yüce yarlıgı görünce ... ve Allah vergisi devletin/saadetin yardım ve hidayetinden ... zafer sahibi bütün askerlerimiz ile Merv şehrine azametli nüzul buyurup*] (Hin.2, Asqarova 270).

e. İnyetnamelerde kişiye verilen rütbe/mertebe, vazife, imtiyaz veya muafiyetin en güçlü gerekçelerinden birisinin de irsî olduğu anlaşılmaktadır. Şöyle ki, kişide o kabiliyet veya liyakat olmasa bile bu mertebelerin verilebileceği üzerinde durulmuştur: *Hace Yakub'un İnyetnamesi'*nde Mir Hace'ye “şeyhlik” mertebesinin babası Şeyh Hace'den tevarüs ettiği ifade edilmektedir. Muhtemelen ondan da sonraki kuşaklara geçmiştir:

El-hâl ol, dünyâ-yı fânîdin ⁽⁹⁾ ‘âlem-i bâkîga intikâl kılğan takrîbidin oğlu Mîr Hâceni bilâ-ma'rifet, fuzâlat ve kabiliyyet ez-rûy-ı vereset şeyh – ⁽¹⁰⁾ lıkga ruhsat kılduk [*Şimdi o, fani dünyadan ebedi âleme intikal ettiği için oğlu Mir Hace'ye marifet, fazilet ve kabiliyet olmaksızın mirasçısı olması sebebiyle şeyhlik için ruhsat verdik*] (YHin., Bakırcı 127-128).

Sefer ve savaş dönemlerinde askerî amaçlı yazılan Hive Hanlığı inayetnamelerinde ise belgelerin bu irsîlik özelliğini gösteren herhangi bir ifadeyle karşılaşılmamaktadır.

Kâşgar Hanlığı'na ait inayetnamelerin Hive ve Yarkend hanlıklarına ait belgelerle karşılaştırılmasına gelince elimizde doğrudan bu hanlığa ait metinler bulunmadığı için değerlendirmelerimiz daha çok yukarıda adını zikrettiğimiz *Târih-i Hamîdî*'deki bilgi ve kayıtlardan ibaret olmuştur. Kâşgar Hanlığı'na ait inayetnamelerin içeriği, verilmiş sebebi ve muhatabı konusunda biraz daha ayrıntı elde etmek ve karşılaştırma yapabilmek için söz konusu eserde geçen ilgili satırları ele almak gerekecektir.

Bir zamânedâ Cenâb-ı 'Âlî be-Devlet bir mühim ve müdde'â için Niyâz Hâkim Beg'ke *'inâyetnâme* beripdur. Mazmunı bu kim, “Bu *'inâyetnâmeni* körmek hemâne bir at, kamçı birle mahfî kişilerga bildürmey, keçelep küni keçesi devlet-hâne-i 'âlîga yetip kelip fulân vaktta du'â kılıp yansunlar [*Bir zamanlar yüce devletli hazretlerine (Yakub Bey) mühim bir iddia üzerine Niyâz Hâkim Bey'e inayetname vermiştir. İçeriği şöyledir: “Bu inayetnameyi görüp hemen bir at, kamçı ile gizlice – kimseye bildirmeden – geceleyip gündüzün gecesi yüce devlethaneye ulaşıp falan vakitte dua edip dönsünler*] (Polat 175).

Cenâb-ı 'Âlî be-Devlet'ke vâki' kılıpdur. 'Ârızasını obdan körüp, Niyâz Hâkim Beg'ke *'inâyetnâme* beripdur ki, “Fulân mahrem sizdin şikâyet kılıp, 'ârıza bergen iken, men aslâ işenmedim. Mez-kûr mahremniñ cezasını bergey-siz” degen mazmunda *'inâyetnâme* kelmek hemâne mahremni yok kılıpdur [*Yüce devletli hazretlerine (Yakub Bey) gerçekleştirilmiştir. Şikâyetini uygun görüp, Niyâz Hâkim Bey'e inayetname vermiştir ki “Falan arkadaş sizden şikâyetçi olup, şikâyet dilekçesini vermiştir, ben asla inanmadım. Adı geçen arkadaşın cezasını vereceksiniz.” diye belirtilen içerikte inayetname gelince hemen arkadaşı yok etmiştir*] (Polat 178).

Târih-i Hamîdî'deki bu satırlar incelendiğinde XIX. yüzyılda Kâşgar ve çevresi için inayetnamelerin tıpkı Hive ve Yarkend hanlıklarında olduğu gibi devletin en üst makamından yazılıp muhatabına gönderildiği ve muhatabını harekete geçirdiği anlaşılmaktadır. İçerik ve veriliş sebebi bakımından ise bu hanlığın inayetnameleri, bir şikâyet veya ciddi bir iddia üzerine konuyla ilgili yapılması gerekenlerin açık ve kesin bir hüküm içinde belirtildiği resmî yazılar olarak nitelendirilebilir. Bu yönleriyle de diğer Türkistan hanlıklarındaki yazışma protokolleriyle örtüşmektedir. Dolayısıyla Musa Sayramî'nin Kâşgar Hanlığı'ndaki inayetnamelere ilişkin bu tarihsel kayıtları, bir yandan türün söz konusu hanlıktaki varlığı ve uygulanışı hakkında bizlere fikir verirken bir yandan da tüm pratikliğiyle Türk diplomatığının devamlılığını göstermektedir.

Türkistan Hanlıklarındaki İnyetnamelerin İnşa Metodu

Tarihsel olarak Orta Çağ Avrupası'ndan itibaren bir ilim olarak karşımıza çıkan diplomatika; belgenin dış şekli, içeriği, bölümleri, çeşitleri, kopyaları

ve kullanılan malzemesine (kâğıt, kalem, mürekkep vb.) kadar çok yönlü bir incelemeyi kapsamaktadır. Bu inceleme alanının bir parçası da belgelerin içeriği ve temel unsurlarından olan bölümleridir. İçeriğe bağlı bölümlerin toplamı ise belgenin inşasını oluşturmaktadır.

Resmî yazışma protokolüne dayalı her belgenin yazıldığı dönem içinde bir “metin” değeri bulunmaktadır. Buna göre de her metnin yazdırana/yazana, yazılma amacına, muhatab(lar)ına ilişkin belirlenen yazılma planından müteşekkil bir inşa düzeni ortaya çıkmaktadır. Bu metinsel düzen bir metot dâhilinde asırlar içinde benimsenip uygulanarak ölçünlü bir yapıya kavuşurken pratikte ise bir yazışma geleneğine dönüşmüştür. Doğu'da ve Batı'da tarihî seyir içinde belirli formüllerle gelişen bu inşa düzenine bağlı yazışma geleneği, elbette Türk ve Türk-Moğol devletlerinin iç ve dış yazışmalarında da kendisini gösterecektir. Bu resmî yazışma gelenekleri üzerine geçmişten günümüze çeşitli araştırmalar yapılmış ve belgelerin içerik ve bölümleriyle ilgili farklı tasnifler geliştirilmiştir. Bunların başında Macar araştırmacı L. Fekete'nin (bk. *Einführung in die osmanisch-türkische*) özellikle Osmanlı belgelerinin içeriği bakımından yaptığı “din” ve “din dışı” muhtevalı tasnifi gelmektedir ki pek çok araştırmacı tarafından bu tasnif benimsenmiştir.

Asırlara ve yazıldığı Türk coğrafyalarına göre çok fazla değişmeyen bu yazışma protokolünün tasnif ve Türk alanyazınında kullanılan terminolojinin yaygınlaşmasında ciddi olarak katkısı bulunan bir diğer çalışma ise J. Reyhman ve A. Zajaczkowski (1968) tarafından hazırlanan *The Handbook of The Ottoman-Turkish Diplomatics* adlı eserdir. Bunun yanında Osmanlı diplomatiği ve paleografyası çalışan M. Tayyip Gökbilgin ve Mübahat S. Kütükoğlu da alanyazına son derece önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu araştırmacıların tercih ettikleri terim ve kavramlara göre çeşitli çalışmalarda ele alınan yarlık ve bitiklerdeki (bk. Özyetgin; Asqarova) inşa metodunun inayetnamelerde de uygulandığı anlaşılmaktadır. Altın Orda, Kırım, Kazan hanlıklarına ve Türkistan hanlıklarına ait soyurgal ve tarhanlık yarlıklarında ve çeşitli bitiklerde karşılaşılan inşa metoduna ilişkin bu düzen ve isimlendirme hanlıklara ait inayetnamelerde de benzer biçimde görülmektedir.

Türk ve Türk-Moğol devletlerine ve hanlıklarına ait resmî yazışma protokolüne ve içeriğine dayalı belgelerin metin düzeni genel olarak şu üç

ana bölümden oluşmaktadır: 1. *Mukaddime* (Giriş Protokolü, Introductory protocol). 2. *Muhteva* (Bağlam, Context). 3. *Hatime* (Kapanış Protokolü, Final protocol or Eschatocol). Bu ana bölümlerin her biri de kendi içinde diplomatika araştırmalarında “rükün” adı verilen alt bölümlere ayrılmaktadır: Öncelikle belgenin üstten ortaya doğru hizalanan *B'ismihî sübhânehu, hüve* gibi Tanrı'nın adlarının anıldığı *davet (invocatio)* bölümü, ardından bir veya iki satır hükümdarın veya hanın isminin ve unvanlarının yer aldığı *unvan (intitulatio)* bölümü, mevkilerine göre hiyerarşik olarak sıralanan yüksek rütbeli idari görevliler ve dinî, ilmî kişilerin bulunduğu *elkap* bölümü, inayetname verilen kişi(ler) ve inayettenin verilmiş amaç ve şartlarının dile getirildiği *nakil / iblağ* bölümü, yerine getirilmesi gereken buyruk ve taleplerin sıralandığı *emir / hüküm* ve/veya *talep (dispositio)* bölümü, emir ve hükümlere uymayanların uyarıldığı *tekit / tehdit* ve/veya *lanet (sanctio et corroboratio)* bölümü, inayettenin yazıldığı *tarih (datatio)* ve *yer (locus)* bölümleri, son olarak belgenin sağ üst köşesinde veya ortasında daire veya badem şekilli içinde hanın adının ve kimi zaman Arapça ve Farsça ibarelerin istif edildiği *mühür (seal)* bölümünden oluşur.

Yukarıda sıralanan resmî yazışma protokolüne uygun inşa metodunun bölümleri, Türkçe, Farsça veya Moğolca yazılmış tarihî vesikaların büyük bir kısmında hemen hemen benzer diplomatik formüllerle karşımıza çıkmaktadır. Altın Orda, Kırım, Kazan, Akkoyunlu, Karakoyunlu, İlhanlı, Celayirli, Timurlu, Safevi, Selçuklu ve Osmanlı gibi sahalarda Türk diplomatığı üzerine yapılmış pek çok bilimsel çalışma bu durumu ortaya koymaktadır (bk. Özyetgin 81-93; Herrmann, “Zum persischen”, 321-331; Fekete, *Einführung in die persische* 72-73; Herrmann, “Ein Erlass”, 225-242; Fragner 287; Busse, “Persische Diplomatie”, 231-232; Reychman ve Zajaczkowski 140-149). Örneğin hemen tüm bu sahalarda yazılmış farklı dillerdeki diplomatik belgelerde bir giriş formülü olan “buyruk, emir” anlamındaki *söz (sözi, sözüümüz; Moğolca üge manu; Farsça fermân-ı hümayûn şod)* bir diplomatika terimi olarak kullanılmaktadır (Fekete, “Die Frage”, 15; Herrmann ve Doerfer, “Ein persisch mongolischer” 70; Busse, *Pejûbeşî der-teşkilât* 73; Busse, “Persische Diplomatie” 232). Konuyla ilgili alanyazında yapılan tüm bu araştırma ve incelemeler, bu resmî yazışma belgelerindeki gerek geçiş formüllerinin gerekse yer ve tarih gibi kapanış formüllerinin tıpkı belgelerin giriş bölümünde olduğu gibi bazı farklılıklarla birlikte benzer diplomatik yapılara sahip olduğunu bizlere göstermektedir.

Türk diplomatiğinde hukuki ve idari bir belge niteliği taşıyan inayetnamelerin, rükünleriyle beraber bir metin bütünlüğü içinde Türkistan hanlıklarında görülen inşa metodunu anlamak adına Yarkend Hanlığı'na ait *Hace Yakub'un İnayetnamesi* üzerinde bir uygulama yapılmıştır:²

[**Davet**] B'ismihi sübhânehu

[**Unvan**]⁽²⁾ Zübde-i Evlâd-ı Resûlu'l-İllâh

⁽³⁾ Hazret-i Hâcem Pâd-Şâh, emr-i şerîfleridin;

[**Elkap**] ⁽⁴⁾ Kâşgar memleketinin hâkimi ve ışık agası, big ve bigât, cemî' a'âlî-i rûz-gâr ve mevâlî-i nâm-dârları başlıg ⁽⁵⁾ çoñ kiçig hemmeleri; 'alê'l-husûs Artuç mevz'î-niñ a'yân-ı 'asarları ve şeyhler<i> başlık cemî' fukarâsığa ⁽⁶⁾ andag rûşen ve müberhen bolsun-kim Meşhed'deki mezâr-ı pür-envârğa zerre-vâr fi'l-cümle münâsebet-i surî ve münâsebet-i ma'nevî ⁽⁷⁾ bar üçün kadîmdin Şeyh hazretleri bizniñ âbâ-yı kirâm ve ecdâd-ı 'izâmдын murahas bolup kilgen igen. Şol izni ⁽⁸⁾ bilen biz hem Şeyh Hâceni ez-rûy-ı mirâs ve kâbiliyyet-i şeyhlikğa tecvîz kılıp idük. El-hâl ol, dünyâ-yı fânîdin ⁽⁹⁾ 'âlem-i bâkîğa intikâl kılğan takribidin oğlu Mîr Hâceni bilâ-ma'rifet, fuzâlat ve kabiliyyet ez-rûy-ı vereset şeyh – ⁽¹⁰⁾ lıkğa ruhsat kılduk.

[**Nakil/İbلاغ**] Be-şart ol-ki, müşârü'n-ileyh hem yañı çıkan mezheb ve bid'at işlerğa 'amel kılmay; sipâhî, ⁽¹¹⁾ alıkçı salıkçılarga tola ihtilât kılıp ol tâyife-ni öziğe hâmî ve mürebî bilmey; hemîşe dîn-i Muhammedî ve şerî'at-i Mustafavîğa ⁽¹²⁾ 'amel kılıp emr ü nehyni be-câ kiltürüp özini salâh ve pârsalık bilen tutup; hiç mahallda mezâr-ı pür-envârniñ hıdmat – ⁽¹³⁾ larıda izhâr-ı taksîr kılmay Hakk hıdmat<i>nı kemâ-hakka be-câ kiltürüp turgay.

[**Emir/Hüküm**] Bu yasunda tursa her neçük kişi ta'na ve ta'aruz ⁽¹⁴⁾ ve da'vâ-yı şirket kılmasunlar.

[**Tekit/Tehtit**] Bolmasa bu şerefge kimde bûy-ı şerâfet tola zuhûr kılsa âhir şol müşerref bolmak lâzım. Çünânçe ⁽¹⁵⁾ kavlı-i mütekaddimîn “Nâ-kâbil-est, her geh be-devlet ne-mâ-ressed; verne zamâne der-taleb-i merd kâbil-est.” Bes bu te'kidât ve nesâyih-i kâmileni ⁽¹⁶⁾ müşârü'n-ileyhğa şâmil tutup

[**Tarih**] Tavuk yılı, târîhğa miñ yüz ellig beş, Rebî'ü'l-evvel ayınıñ beşi, Şenbe küni 'inâyet-nâme pitildi.

[**Yer**] Belirtilmemiş.

[**Mühür**] Hâce Ya'kûb ibn Hâce Danyâl – dâred ümmid ez-'atâ-i zü'l-Celâl-

Sonuç

Türk diplomatisinde resmî mektup hüviyetine sahip bir iç yazışma ürünü olan inayetnamelere Timurular döneminden itibaren rastlanmaktadır. Orta Asya ve Doğu Türkistan coğrafyasında XVI-XIX. yüzyıllar arasında Türkistan hanlıklarında yazılıp hükümleriyle uygulanan inayetnameler, özellikle Doğu Türklük alanının birincil kaynaklarında kayda geçirilmiştir. Ali Şîr Nevâî'nin *Münşeat*'ı, Bâbur Şah'ın *Bâburname*'si ve Musa Sayramî'nin *Târîh-i Hamîdî*'si gibi birincil kaynaklarda inayetnamelerin kavramsal ve olgusal varlığı takip ve tespit edilirken Türkoloji çalışmalarına kazandırılan Hive ve Yarkend hanlıklarına ait toplam altı tarihî belge sayesinde inayetnamenin müstakil bir tür olduğu, aynı zamanda soyurgal ve tarhanlık yarlıkları gibi resmî yazışma protokollerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu kaynaklar aynı zamanda inayetnamelerin yazılabilmesi için öncesinde devletin üst makamlarına *arz(a)daşt/ariza* adı verilen "istek, arzu veya şikâyet" içerikli resmî mektupların sunulması gerektiğini de göstermektedir. Ayrıca üst makamdan alt makama doğru yazılan inayetnameler, genellikle irsi olup hanlık tarafından yenilenmek suretiyle muhatabın kuşaklarına da intikal etmektedir.

İnyetnameler, sefer ve savaş dönemlerinde, bazı görev tayinlerinde ve dönemin sosyal düzenine işaret eden bazı sivil meselelerin halinde yazılmıştır. Hive, Yarkend ve Kâşgar hanlıklarına ait inayetnamelerin karşılaştırılması sonucunda yazılış amacı, içeriği ve kapsamı bakımından Türkistan hanlıkları ve dönemler arasında birtakım farklılıkların mevcut olduğu ortaya çıkmıştır.

Altın Orda, Kırım, Kazan hanlıklarına ve Türkistan hanlıklarına ait soyurgal ve tarhanlık yarlıklarında ve çeşitli bitiklerde karşılaşılan inşa metoduna ilişkin metinsel düzen inayetnamelerde de aynı biçimde görülmektedir. Türk resmî yazışma geleneği içinde önemi haiz bu inşa metodunun, inayetnamelerde sırasıyla şu şekilde yer aldığı örneklerle tespit edilmiştir: *Davet, unvan, elkap, nakil/iblağ emir / hüküm* ve/veya *talep, tekit / tehdit* ve/veya *lanet, tarih, yer ve mühür* bölümleri.

Dil ve tarih araştırmaları için yararlı olduğu kadar sunulduğu kişi, aile/kabile adları ve yer adları bakımından da dönemi ve coğrafyası için önemli kaynaklar arasında yer alan inayetnameler; idari, askerî, mali, iktisadi ve

hukuki alanlarda da zengin bir malzeme ihtiva etmektedirler. Dolayısıyla bu tür resmî belgelerin ortaya çıkarılması hem Türk diplomatiğinin tarihsel seyrini daha iyi anlamamızı sağlayacak hem de Türkistan hanlıkları üzerine yapılacak çalışmaları daha ileri bir aşamaya taşıyacaktır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Açıklamalar

- 1 Makalede *Münşeat* dışındaki diğer eserlerden alınan cümlelerin Doğu Türkçesinden (Çağatayca) Türkiye Türkçesine aktarımı tarafımızdan yapılmıştır.
- 2 *Hace Yakub'un İnyetnamesi*'nin transkripsiyonlu metni ve filolojik incelemesi için bk. Bakırcı 59-67, 123-128. Söz konusu metni dergiye uygun biçimde latinize ederken şu yol izlenmiştir: Alıntılardaki uzun ünlüler için “düzeltme işaret” (^), Doğu Türkçesine mahsus genizsil n sesi için (ŋ), Arapça ayın sesi için (‘), birleşik kelimeler için (–) işareti, kelime tamiri için köşeli ayraç < > kullanılmıştır. Belgede şeklen alt alta istif edilen satırlar, metinde bağlamsal olarak değerlendirilip anlam bütünlüğü gözetilerek paragraflar hâlinde düzenlenmiştir. Ayrıca belgedeki satırlar, diplomatika açısından Tanrı'nın adının anılmasıyla başlayan *davet* (invocatio) bölümünden itibaren numaralandırılırken Arap rakamları sisteminden yararlanılmış ve bunlar üst simge içinde yaylı ayraçlarla belirtilmiştir.
- 3 Belgenin tıpkıbasımı şu çalışmadan alınmıştır: Bakırcı 123.

Kısaltmalar

- bk. bakınız.
Hin. Hive Hanlığı'na ait inyetname.
Nu. Numara.
vr. varak.
YHin. Yarkend Hanlığı'na ait inyetname.

Kaynaklar

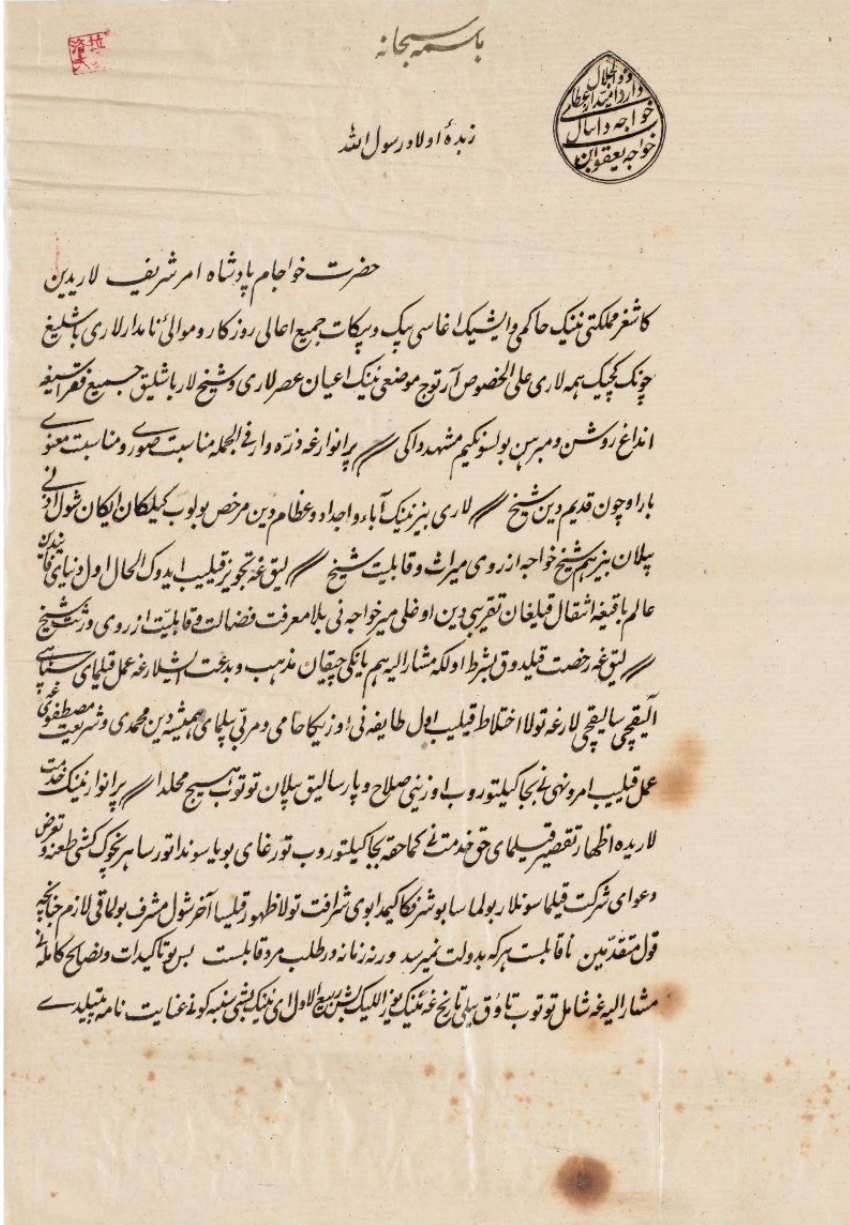
- Abik, Ayşehan Deniz. “Ali Şir Nevâî'nin Münşeatı'nda ‘Arza-Daşt’ Terimi ve Birkaç Örnek.” *Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu (25-27 Nisan 2007) Bildiriler 1*, 2007, ss. 33-46.
- Akgül, Semra. *Bâbürnâme'nin Haydarâbâd Nüshasının Transkripsiyonu ve Söz Dizimi İncelemesi*. İstanbul Üniversitesi, 2020.
- Ali Şir Nevâî, Kitâb-ı Münşeat*. haz. Vahit Türk, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 2020.

- Asqarova, Jannatkhon. *Türkistan Hanlıkları Yazışmalarının Dil ve Üslup İncelemesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, 2015.
- Bakırcı, Fatih. *Yarlık ve İnyetnameler: Harvard Üniversitesindeki Yarkend Hanlığı ve Hocalar Dönemi'ne Ait Belgeler*. Ötügen Neşriyat, 2023.
- Barutçu Özönder, Fatma Sema. “Eski Türklerde Dil ve Edebiyat.” *Türkler*, 4. cilt, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss. 481-201.
- Bregel, Yuri. *Documents from the Khanate of Khiva, 17th-19th centuries*. Bloomington, 2007.
- Busse, Heribert. “Persische Diplomatie im Überblick: Ergebnisse und Probleme.” *Der Islam*, no. 37, 1961, ss. 202-245.
- Busse, Heribert. *Pejûbeşi der-teşkilât-i divân-i İslâmî, ber-mebnâ-yi esnâd-i dovrân-i Ak Koyunlu u Kara Koyunlu u Safevî*, Farsça terc. Gulâm-Rizâ Verehrâm, 1367/1988.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Kitabevi Yayınları, 18. Baskı, 2001.
- Doğan, Serhat. *Kaşgar Hanı Yakub Bey ve Kaşgar (1863-1877)*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2019.
- Fekete, Lajos. *Einführung in die osmanisch-türkische Diplomatie der türkischen Botmässigkeit in Ungarn*. Königliche Ungarische Universitätsdruckerei, 1926.
- Fekete, Lajos. “Die Frage der Formel Sözümler.” *Acta Orientalia*, no. VII, 1957, ss. 1-20.
- Fekete, Lajos. *Einführung in die persische Paläographie. 101 persische Dokumente*. Akadémiai Kiadó, 1977.
- Fragner, Bert. “Farmân.” *Encyclopaedia Iranica*, 1999, 9. cilt, ss. 282-295.
- Gerçek, Şenel. *Muhammed Rızâ Âgehî'nin Firdevsül-İkbâl'i (Giriş, Transkripsiyonlu Metin, Dil-Yazım Özellikleri, Dizin-Sözlük)*. Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi, 2011.
- Gökbilgin, M. Tayyib. *Osmanlı Paleografya ve Diplomatie İlmi*. Enderun Kitabevi, 2. Baskı, 1992.
- Gültekin, Hasan. *Türk Edebiyatında İnşa*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2015.
- Herrmann, Gottfried, ve Gerhard Doerfer. “Ein persisch-mongolischer Erlass des Ğalâyiriden Şayh Oveys.” *CAJ*, vol. 19, no. 1/2, 1972, ss. 1-84.
- Herrmann, Gottfried, ve Gerhard Doerfer. “Ein persisch-mongolischer Erlass aus dem Jahr 725/1325.” *ZDMG*, vol. 125, no. 2, 1975, ss. 317-346.
- Herrmann, Gottfried. “Ein Erlass von Qara Yusof Zugunsten des Ordens von Ardabil.” *AMI*, NF, no. 9, 1976, ss. 225-242.

- Herrmann, Gottfried. “Zum persischen Urkundenwesen in der Mongolenzeit: Erlasse von Emiren und Wesiren.” *L'Iran face à la domination Mongole*. ed. D. Aigle. 1997, ss. 321-331.
- Kütükoğlu, S. Mübahat. “Diplomatik.” *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, 9. cilt, ss. 364-366.
- Kütükoğlu, S. Mübahat, “Elkâb.” *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, 11. cilt, ss. 51-54.
- Kütükoğlu, S. Mübahat. *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*. Kubbealtı Neşriyatı, 1998.
- Nüzhet, Mehmet. *Mugni'l-Küttâb*. 1321.
- Özyetgin, Melek. *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslup İncelemesi (İnceleme-Metin-Tercüme-Notlar-Dizin-Tıpkıbasım)*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 1996.
- Polat, Abduraop. *Musâ Sayrâmî Târih-i Hamîdî İnceleme-Metin-Dizin*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2002.
- Reychman, Jan, ve Ananiasz Zajaczkowski. *The Handbook of The Ottoman-Turkish Diplomatics*. (Revides and expanded traslation by A. S. Ehrenkreutz), Mouton, 1968.
- Steingass, Ferdinand. *Persian-English Dictionary*. 1930.
- Yamada, Nobuo. *Sammlung uigurischer Kontrakte*. I-III. (Hrsg. von Juten ODA, Peter Zieme, Hiroshi Umera und Takao Moriyasu), Osaka, 1993.

Ek 1. Hacı Yakub'un İnanetnamesi (1155/1742)³

Harvard Üniversitesi Houghton Kütüphanesi MS Turk 70 Document 6 (seq. 10).

Araştırma Makalesi / Research Article

Yükseköğretim Öğrencilerinin Öğrenme Tutumları: Türk Cumhuriyetleri Arasında CHAID Analizine Dayalı Bir Karşılaştırma*

Taner Atmaca**

Rza Mammadov***

Öz

Bu araştırmanın amacı Türk Cumhuriyetlerinde yükseköğretim öğrencilerinin öğrenmeye ilişkin tutumlarını birincil düzeyde etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve Türk Cumhuriyetleri arasında bir karşılaştırma yapılmasıdır. Araştırmada nicel metodolojiden yararlanılmış ve kesitsel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmaya beş farklı Türk Cumhuriyetinden (Türkiye, Kazakistan, Özbekistan, Azerbaycan ve Kırgızistan) toplam 1868 yükseköğretim öğrencisi katılmıştır. Türkmenistan'daki öğrencilere ulaşamadığı için örnekleme dâhil edilmemiştir. Veriler "Öğrenmeye Yönelik Tutum Ölçeği (ÖYTÖ)" ile elde edilmiş ve SPSS ile analiz edilmiştir. Bulgulara göre beş farklı Türk Cumhuriyeti içinde yükseköğretim öğrencileri arasında öğrenmeye yönelik tutumu en yüksek olan öğrenciler Özbekistan'da iken en düşük tutum düzeyi Kazakistan'dadır. Öğrenmeye yönelik tutumda ülkeler arasında anlamlı farklılıklar söz konusudur. CHAID analizi sonuçlarına göre Türk Cumhuriyetlerindeki yükseköğretim öğrencilerinin öğ-

* Geliş Tarihi: 11 Eylül 2022 – Kabul Tarihi: 24 Ocak 2024

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Atmaca, Taner, ve Rza Mammadov. "Yükseköğretim Öğrencilerinin Öğrenme Tutumları: Türk Cumhuriyetleri Arasında Bir CHAID Analizine Dayalı Bir Karşılaştırma." *bilig*, no. 109, 2024, ss. 67-104, <https://doi.org/10.12995/bilig.10904>.

** Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü – Düzce/Türkiye
ORCID: 0000-0001-9157-3100
taneratmaca@duzce.edu.tr

*** Doç. Dr., Nahçıvan Üniversitesi, İdari Bilimler Fakültesi, İdari Bilimler Bölümü – Nahçıvan/Azerbaycan; Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi (UNEC), Bilgi Ekonomisi Araştırma Merkezi – Bakü/Azerbaycan; ADA Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Yönetimi Bölümü – Bakü/Azerbaycan
ORCID: 0000-0001-9992-3320
rza_mammadov@hotmail.com

renmeye ilişkin tutumlarını alanları ile ilgili akademik gelişmeleri takip etme, yeni şeyler öğrenme çabası, bireysel öğrenmelere ayrılan süre, düzenli kitap okuma çabası, başarı notu gibi değişkenler belirlemektedir. Özellikle, öğrencilerin öğrenme tutumlarını iyileştirecek desteklerin sağlanması, eğitim ekosistemlerinde öğrenme alanlarının genişletilmesi yarar sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler

Türk Cumhuriyetleri, yükseköğretim, öğrenme tutumu, öğrenme motivasyonu, akademik başarı.

Learning Attitudes of Higher Education Students: A Comparison Based on a CHAID Analysis among Turkic Republics*

Taner Atmaca**

Rza Mammadov***

Abstract

The aim of this study is to determine the factors affecting university students' attitudes towards learning at the primary level in the Turkic Republics and to make a comparison between the Turkic Republics. The study used quantitative methodology and a cross-sectional survey model. A total of 1868 university students from five different Turkic Republics (Turkey, Kazakhstan, Uzbekistan, Azerbaijan, and Kyrgyzstan) participated in the study. Students in Turkmenistan were not included in the sample as they could not be contacted. Data were collected using the Attitude Towards Learning Scale (ATLS) and analysed using SPSS. According to the results, the students with the highest attitude towards learning among higher education students in five different Turkic republics are in Uzbekistan, while the lowest attitude level is in Kazakhstan. There are significant differences in attitudes towards learning between countries. According to the results of the CHAID analysis, the attitudes of higher education students in the Turkic Republics towards learning are determined

* Date of Arrival: 11 September 2022 – Date of Acceptance: 24 January 2024

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Atmaca, Taner, and Rza Mammadov. "Yükseköğretim Öğrencilerinin Öğrenme Tutumları: Türk Cumhuriyetleri Arasında Bir CHAID Analizine Dayalı Bir Karşılaştırma." *bilig*, no. 109, 2024, pp. 67-104, <https://doi.org/10.12995/bilig.10904>.

** Assoc. Prof. Dr., Düzce University Faculty of Education – Düzce/Türkiye

ORCID: 0000-0001-9157-3100

taneratmaca@duzce.edu.tr

*** Assoc. Prof. Dr., Nakhchivan University, Faculty of Administrative Sciences, Department of Administrative Sciences – Nakhchivan/Azerbaijan; Azerbaijan State University of Economics (UNEC), Research Center of Knowledge Economics – Baku/Azerbaijan; ADA University, School of Education, Department of Educational Administration – Baku/Azerbaijan

ORCID: 0000-0001-9992-3320

rza_mammadov@hotmail.com

by variables such as following academic developments related to their fields, striving to learn new things, time allocated for individual learning, regular reading of books, and performance level. In particular, providing support to improve students' attitudes towards learning and expanding learning areas in educational ecosystems can be beneficial.

Keywords

Turkic Republics, higher education, attitude towards learning, learning motivation, academic success.

Giriş

İnsan, doğası gereği sürekli öğrenen bir canlıdır. Öğrenme zihinde gerçekleşen, çok yönlü ve oldukça karmaşık gelişen bir süreçtir. Dikkat, öğrenme, hafızada tutma ve düşünme zihnin ayrı işlevleri olsa da zihin bütün hâlinde çalışan bir sisteme sahiptir (Özakpınar 29). Yapılan tanımlarda genellikle, öğrenmenin bireyin bilinçli yaşantıları sonucunda zihinsel süreçlerle ve çevreyle etkileşim sonucu ortaya çıkan, davranışa yansıyan değişiklik olduğu dile getirilmektedir (Seçer ve Ulaş 4; Stern 1). Öğrenmenin nasıl daha kalıcı ve etkili gerçekleştiğine dair literatürde çok çeşitli açıklamalar ve kuramlar söz konusudur. Kimi teorisyenlere (Örneğin Pavlov ve Skinner) göre öğrenme davranışçı bakış açısından ele alınırken kimileri ise (Örneğin Ausubel) öğrenmeyi bilişsel temelli olarak açıklamaktadır (Brown 99). Öğrenme ve öğrenmeye bağlı ortaya çıkan kalıcı davranış değişikliği çoğu zaman insanların öğrenmek istedikleri şeye karşı olumlu ya da olumsuz tutum sergilemeleri ve öğrenme motivasyonlarıyla yakından ilgilidir (Ambrose vd. 70-71). Eğitim, psikoloji, nörobilim, biyoloji ve felsefe gibi pek çok disiplin insanların nasıl öğrendiğini ve öğrenmeyi nasıl kalıcı hâle getirdiğini çeşitli kuramlar ve yaklaşımlar doğrultusunda uzun süredir açıklamaya çalışmaktadır. Daha farklı bir ifadeyle öğrenmenin psikolojik, biyolojik, nörobilimsel ya da felsefi bir yanı vardır (Şişman 13). Bireysel öğrenmeler daha çok, insanların kendi merak ve içsel motivasyonlarının sonucu ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, okul gibi formal örgütlerde yapılandırılmış uygulamalar neticesindeki öğrenmelerde tutum, inanç, kültürel çevre, değerler, normlar, kalıp yargılar ve diğer faktörler de etkili olabilmektedir.

Tutumlar, sosyal ve psikolojik faktörlerin bir bileşimi olarak, özellikle sosyal psikoloji alanının merkezinde yer alırken, son dönemlerde eğitim bilimlerinin de önemli bir araştırma konusu hâline gelmiştir (Güler ve Ayan 839). Akademik literatür, tutumu üç ana boyutta incelemektedir: Bilişsel Boyut, kişinin tutum nesnesine yönelik düşüncelerini; Duyuşsal Boyut, bireyin bu nesneye karşı duygularını ve tepkilerini; Davranışsal Boyut ise nesneye yönelik eylemleri ve davranış eğilimlerini kapsamaktadır (González-García vd. 155).

Öğrenmeye yüksek ilgi ve motivasyon gösteren öğrencilerin genellikle öğrenmeye pozitif tutum sergileyen bireyler olduğu gözlemlenmiştir (Şen 947). Akademik başarı ile öğrenmeye yönelik tutum arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır (Bahadır 62; Díez-Palomar vd. 2-3; Güven 35; Karatay ve Kartallıoğlu 209; Kazazoğlu 294). Tutumların gelişimi, bireyin erken çocukluk döneminden itibaren başlar ve büyük ölçüde sosyokültürel çevre ile ebeveyn etkileşimi tarafından şekillenir. Tutumlar, bireyin kendisini, başkalarını ve yaşadığı kültürü algılamasında önemli rol oynar (Brown 192, 193). Bireylerin olaylara veya durumlara karşı gösterdikleri tutumlar, deneyimler sonucunda evrimleşir. Bu nedenle, öğrenmeye yönelik tutumlar da öğrenme sürecindeki pozitif veya negatif deneyimlere bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Öğrenme sürecindeki duygu ve davranışları yönlendiren ve öğrenmenin derinleşmesini ve kalıcılığını sağlayan ana faktör, çoğunlukla bu tutumlardır (Karatay vd. 20).

Eğitim, tutumların oluşmasında önemli bir rol oynar ve hem bireysel hem de yapılandırılmış akademik öğrenme süreçlerinde, yaşantılar ve davranışlar üzerinde olumlu değişimler beklenmektedir (Güven 39). Tutumların, davranışları yönlendirme ve şekillendirmedeki bu etkisi, eğitimdeki rolünü daha da önemli kılmaktadır (Demir ve Çetin 897). Derin, entelektüel ve etkili öğrenmenin gerçekleşmesi ve bunun davranışsal dönüşümlere yol açması, bireylerin erken yaşlardan itibaren geliştirdikleri öğrenmeye yönelik tutumlarla yakından ilişkilidir. Bir konu, ders ya da alana karşı olumlu tutum besleyen öğrencilerin, ilgili dersin gerekliliklerini yerine getirme ve olumlu davranışlar sergileme ihtimali daha yüksektir. Bu öğrenciler, genellikle ders materyallerini daha iyi anlama, aktif katılım gösterme ve öğrenme sürecinde daha etkin olma eğilimindedirler.

Literatürde öğrenmeyi etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler arasında türe özgü hazır oluş, olgunlaşma, yaş, zekâ, motivasyon, uyarılmışlık durumu, deneyimler, dikkat ve tutum gibi bireysel kaynaklı unsurlar yer almaktadır (Qureshi vd. 1; Serin vd. 1127; Seven ve Engin 192-195). Bireylerin akademik başarısı, beceri ve yetkinlikleri genellikle merak, ilgi ve olumlu tutumlarla ilişkilidir (Şalcı vd. 84). Tutumlar, öğrenmeyle ilgili davranışların ortaya çıkışında ve öğrenme hızında belirleyici bir rol oynamaktadır (Gül 42). Akademik performans için gerekli öğrenme çabası ve davranışların sergilenmesi, bilginin yapılandırılması ve öğrenme sürecinde aktif rol alınması, öğrenmeye yönelik tutum ile yakından bağlantılıdır. Okul ortamında dinleme, yazma, okuma, anlama ve dil edinimi gibi akademik becerilerle birlikte sosyal becerilerin ve öğrenmeye ilişkin tutumların arasındaki ilişkiyi ele alan çeşitli çalışmalar literatürde yer almaktadır (Ghazvini ve Khajehpour 1209; Karagöl ve Başbay 809; Melad 4640; Nja vd. 7; Samancı ve Diş 573; Verešová ve Malá 870; Yıldız ve Kaman 507).

Öğrenmeye yönelik tutumlar, yaşanan deneyimlere bağlı olarak değişkenlik gösterir. Her eğitim kademesinde, bireysel, sosyal, psikolojik, ekonomik, çevresel, ailevi ve okul ortamından kaynaklanan faktörler, öğrencilerin öğrenmeye ilişkin tutum ve davranışlarını olumlu ya da olumsuz etkileyebilir. Yükseköğretim düzeyinde, öğrencilerin akademik öğrenmeye yönelik daha olumlu bir tutum sergilemeleri, güçlü performans ve verimliliğin artışı açısından önemlidir. Olumlu bir öğrenme tutumuna sahip yükseköğretim öğrencilerinin, öğrenme fırsatları oluşturması, öğrenmeye kendini adanmaları, somut çaba göstermeleri ve etkili stratejiler geliştirmeleri beklenir (Topalâ 229). Literatürde yükseköğretimde yapılan araştırmalar, öğrencilerin akademik öğrenmeye yönelik tutumlarını etkileyen bir dizi faktörü tanımlamaktadır. Bunlar arasında öğrencilerin ve eğitimcilerin nitelikleri, fiziksel ve teknik imkanlar, akademik etkinliklerin kalitesi (Kutlu ve Öztürk 19), performans ve memnuniyet (Ngah vd. 1), kolaylaştırıcı uygulamalar ve sosyal etkinin (Gao vd. 21) olduğu gösterilmiştir. Çeşitli araştırmalarda, bu faktörlerin yükseköğretim öğrencilerinin öğrenme tutumları üzerindeki etkileri ve ilişkileri incelenmiştir. Ancak, bu faktörlerin önem sıralaması veya öncelikleri hakkında literatürde henüz yeterli çalışma bulunmamaktadır.

Yükseköğretim düzeyindeki öğrencilerin bireysel ve akademik öğrenmeleri ile öğrenmeye ilişkin tutumları, öğrenim gördükleri üniversitenin özellikleri,

bölemleri, entelektüel doyum düzeyleri, sosyoekonomik koşullar, algılanan öğretim üyesi desteği, bireysel çabanın niteliği ve sıklığı gibi çeşitli faktörlere göre değişkenlik gösterebilmektedir. Olumlu bir öğrenme tutumunun, öğrenme doyumunu (Topalâ 227) ve entelektüel merak (Yamashita 257-259) ile sıkı bir bağlantısı vardır. Literatürdeki farklı çalışmalarda da mesleki gelişim ile öğrenmeye yönelik tutum arasındaki ilişkiye dair bulgular bulunmaktadır (Eroğlu 176). Bu çalışmalar, öğrenme tutumunun öğrenci başarısı ve gelişimi üzerindeki etkisini vurgulamaktadır.

Yükseköğretim politikaları ve uygulamaları Türk dünyasındaki ülkelerde farklılık gösterebilmektedir. Örneğin Azerbaycan'da yükseköğretim Azerbaycan Eğitim Kanunu (*Təhsil Haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu*) ile düzenlenmiştir (Şiraz vd. 33). Azerbaycan'da 50'den fazla üniversite faaliyet sürdürmektedir ve 200 binden fazla öğrenci bu üniversitelere kayıtlıdır. Kırgızistan'ın ilk üniversitesi 1932'de kurulmuş Kırgız Devlet Millî Üniversitesidir ve günümüzde yarıya yakını özel olmakla beraber 50'den fazla yükseköğretim kurumu faaliyet göstermektedir. Bu üniversitelerde 250 binden fazla öğrenci kayıtlıdır. Ayrıca Kırgızistan'da 7 tane de uluslararası yükseköğretim kurumu mevcuttur (Alimbekov ve Dumanaeva 38-39). Türkiye'de 200'den fazla üniversite ve bu üniversitelere kayıtlı 7 milyon civarında öğrenci vardır. Bu üniversitelerde görevli toplam 150 binden fazla öğretim elemanı-üyesi mevcuttur (YÖK). Özbekistan'da da 210 civarı üniversite vardır (Oliyogh) ve bunların yarıdan fazlası devlet üniversitesi iken 30 civarında ise uluslararası statüsü olan üniversiteler vardır. Bu üniversitelerde 1 milyon civarında öğrenci kayıtlıdır ve 35 bin civarında öğretim elemanı hizmet vermektedir. Kazakistan'da ise 600 bine yakın üniversite öğrencisi toplam 130 civarındaki üniversitede eğitim almaktadır (KNWTTU). Bu rakamlara bakıldığında Türkiye'deki yükseköğretime kayıtlı öğrenci sayısının diğer Türk Cumhuriyetlerine göre açık ara fazla olduğu görülmektedir.

Bu araştırmanın gerçekleştirilmesinin çeşitli nedenleri vardır. İlk olarak, yükseköğretim öğrencilerinin öğrenme tutumları, akademik başarılarını ve mesleki gelişimlerini doğrudan etkileyen önemli faktörlerdendir. Bu bağlamda, öğrencilerin öğrenme tutumlarını anlamak, eğitim stratejilerini ve öğretim metodolojilerini şekillendirmede kritik bir rol oynamaktadır. İkinci olarak, Türk Cumhuriyetleri arasında yapılan bu karşılaştırmalı

çalışma, öğrencilerin öğrenme tutumlarını etkileyen faktörlerin kültürel ve coğrafi çeşitlilik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Öğrencilerin akademik ve bireysel öğrenme deneyimleri, üniversitelerin bulunduğu sosyoekonomik şartlar, öğretim üyesi desteği ve bireysel çabaların niteliği gibi faktörlerin farklı ülkelerde nasıl değiştiğini anlamak, eğitim politikalarını ve uygulamalarını daha etkili hâle getirebilir. Üçüncüsü, bu çalışma, yükseköğretim öğrencilerinin öğrenme tutumları üzerine yapılan mevcut çalışmaları genişletmekte ve daha derinlemesine bir anlayış sunmaktadır. Literatürde, öğrenme tutumları üzerine yapılan çalışmalar genellikle belirli değişkenlere odaklanmış olup, bu değişkenlerin öncelik sırasının nasıl değiştiğine dair analizler nadirdir. Bu çalışma, CHAID analizi kullanarak, öğrenme tutumlarını etkileyen faktörlerin önem sırasını ve etkileşimlerini daha ayrıntılı bir şekilde incelemektedir.

Araştırmanın Önemi

Yükseköğretimde rekabetin ve uluslararasılaşmanın gittikçe arttığı günümüzde özellikle akademik öğrenmeye karşı öğrencilerin düzeyini ortaya koymak ve karşılaştırmalar yapmak üniversitelerin rolünü ve sorumluluğunu daha belirgin hâle getirmek adına önemli görülmektedir. Öğrenmeye yönelik tutumu yüksek olan öğrencilerde akademik üretkenlik ve performans da yüksek olmakta ve bu durum da üniversitelerin ve ülkelerin bu kategorideki konumunu ortaya çıkarmaktadır. Öğrenmenin daha derin, kalıcı ve güçlü gerçekleştiği üniversitelerde öğrencilerin potansiyelleri ve yetenekleri daha güçlü şekilde gelişmektedir.

Türk Cumhuriyetlerindeki yükseköğretim öğrencilerinin akademik ve mesleki yetkinlikleri Türk coğrafyasının daha yüksek nitelikte bir yaşam seviyesine içinde bulunduğumuz bilgi çağında kavuşması için önemlidir. Bu da Türk Cumhuriyetlerinde yer alan üniversitelerdeki öğrencilerin daha iyi bir öğrenme davranışı içinde olmaları ve öğrendiklerini uygulamaya her alanda geçirmesi ile mümkün görünmektedir. Bu çalışma ile Türk Cumhuriyetlerinde eğitimleri devam eden yükseköğretim öğrencilerinin öğrenmeye ilişkin tutumlarının ne düzeyde olduğunun belirlenmesi ve öğrenme tutumunu en çok hangi faktörlerin öncelikli olarak etkilediğini ortaya koymak mümkün olacağından dolayı önemli olduğu düşünülmektedir. Böylece ilgili faktörlerin daha da güçlendirilmesi ile öğrenmeye ilişkin tutumların da daha yüksek düzeye çekilebilmesinin mümkün olacağı tahmin edilmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı beş farklı Türk Cumhuriyetinde (Türkiye, Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan) yükseköğretim düzeyinde öğrenci olan kişilerin öğrenmeye yönelik tutum düzeylerini belirlemek ve öğrenmeye yönelik tutumlarını öncelikli olarak etkileyen faktörleri belirlemektir. Bu bağlamda aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır:

- İncelenen Türk Cumhuriyetlerinde öğrenim gören yükseköğretim öğrencilerinin öğrenmeye yönelik tutum düzeyleri nedir?
- İncelenen Türk Cumhuriyetlerinde öğrenim gören yükseköğretim öğrencilerinin öğrenmeye yönelik tutumları arasında anlamlı farklılık var mıdır?
- İncelenen Türk Cumhuriyetlerinde öğrenim gören yükseköğretim öğrencilerinin öğrenmeye yönelik tutumlarını belirleyen temel demografik değişkenlerin önem ve öncelik sırası nasıldır?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Türk Cumhuriyetlerinde yükseköğretim kademesinde bulunan öğrencilerin öğrenmeye yönelik tutumlarını inceleyen bu çalışma belirli ve sınırlı bir zaman dilimi içerisindeki tutumlara odaklandığı için nicel araştırma geleneği içerisinde yer alan kesitsel tarama deseni ile tasarlanmıştır. Tarama araştırmaları belirli bir grubun görüşlerini, davranışlarını, tutumlarını veya özelliklerini açıklamak için kullanılır (Creswell 481). Tarama araştırmaları büyük örneklem gruplarının belirli bir konuya ilişkin görüş ya da inanç-tutum gibi özelliklerini betimlemede tercih edilen bir araştırma modelidir (Büyüköztürk vd. 177). Kesitsel tarama deseni eğitimde en popüler araştırma desenlerinden birisidir ve belirli bir zaman dilimi içerisinde mevcut tutum ya da görüşleri inceleyen desendir (Creswell 483). Kesitsel tarama modeli araştırmalarda ölçülmek istenen özellik tek seferde toplanan verilerle ölçülmektedir (Büyüköztürk vd. 178).

Araştırma Etik İzni

Araştırmanın etik izni Düzce Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 28/04/2022 tarihli 2022/225 sayılı kararı ile alınmış ve bu izin sonrasında veri toplama süreci gerçekleştirilmiştir.

Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'da eğitimleri devam eden yükseköğretim öğrencileri oluşturmaktadır. Türkmenistan'daki öğrencilere teknik engeller dolayısıyla ulaşılamadığı için örneklemin dışında tutulmuştur. Araştırmanın örneklemini toplam 1868 öğrenci meydana getirmektedir. Örneklem belirlenirken ulaşılabılır evren içerisinde yer alan kişilere uygun örneklem tekniği tercih edilerek ulaşılmıştır ve veriler Google Formlar aracılığıyla elde edilmiştir.

Araştırmanın Türkiye'deki örneklemini Düzce Üniversitesinde lisans düzeyinde çeşitli programlara kayıtlı öğrenciler oluşturmaktadır. Azerbaycan'daki örneklemini ise Devlet İktisat Üniversitesi ve Nahçıvan Devlet Üniversitesine devam eden öğrenciler oluştururken Kazakistan'daki örneklemini Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi ve Turan Üniversitesindeki lisans öğrencileri oluşturmaktadır. Kırgızistan'dan araştırmaya katılan öğrenciler Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi ve Oş Devlet Üniversitesinin lisans öğrencileridir. Özbekistan'daki örneklemini ise Buhara Devlet Üniversitesi ve İslam Kerimov Taşkent Devlet Teknik Üniversitesine kayıtlı lisans öğrencileri meydana getirmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik bilgileri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1

Araştırmaya Katılan Yükseköğretim Öğrencilerinin Demografik Bilgileri

Değişkenler	Açıklama	f	Değişkenler	Açıklama	f
Uyruk	Türkiye	608	Yeni Şeyler Öğrenmeye Ayrılan Aylık Ortalama Süre	1-5 saat	513
	Azerbaycan	409		6-10 saat	494
	Kırgızistan	200		11-15 saat	361
	Özbekistan	159		16+ saat	500
	Kazakistan	492		Hiç	146
Akademik Genel Not Ortalaması (AGNO)	0-1,99 arası	53	Alanla İlgili Makaleleri Okuma Sıklığı	Nadiren	548
	2,00-2,50 arası	176		Bazen	773
	2,51-3,00 arası	390		Sık Sık	365
	3,01-3,50 arası	605	Sınıf Düzeyi	1. Sınıf	555
	3,51-4,00 arası	644		2. Sınıf	514

Bölümü Sevme	Evet	1418	Sınıf Düzeyi	3. Sınıf	421
	Kısmen	402		4. Sınıf	378
Düzenli Kitap Okuma	Hayır	48	Akademik Öğrenmelere Ayrılan Günlük Ortalama Süre	Hiç	261
	Evet	1133		1-2 saat	943
	Hayır	735		3-4 saat	481
Kitap Okumaya Ayrılan Günlük Ortalama Süre	Hiç	292	Alanla İlgili Gelişmeleri Takip	4+ saat	183
	1-2 saat	1162		Hiç	64
	2-3 saat	294		Nadiren	351
Zorunlu Olmadan Öğrenme Çabası	3-4 saat	120	Yeni Şeyler Öğrenmeye Fırsat Oluşturma	Ara Sıra	824
	Evet	1635		Sık Sık	629
Yeni Şeyler Öğrenme Çabası	Hayır	233	Serbest Zaman Değerlendirme	Evet	1772
	Düşük	180		Hayır	96
	Orta	1110		Bireysel Öğrenme	682
Kütüphaneye Gitme Sıklığı	Yüksek	578	Sosyal Medyada Geçirilen Günlük Ortalama Süre	Dinlenme	380
	Yılda Bir	422		Sosyal Medya	774
	Dönemde Bir	284		TV	32
	Ayda Bir	532		Hiç	53
Sosyoekonomik Durum	Haftada Bir	630	TOPLAM	1-3 saat	1069
	Düşük	235		4-6 saat	586
	Orta	1470		7+ saat	160
Akademik Çalışmalarda Öğretim Üyesi Desteği	Yüksek	163			
	Yetersiz	189			
	Kısmen Yeterli	707			
	Yeterli	972			
					1868

Tablo 1'e göre araştırma örnekleminin büyük bir kısmını Türkiye (f=608) ve Kazakistan'dan (f=492) katılan yükseköğretim öğrencileri oluşturmaktadır. Özbekistan'dan (f=159) katılan öğrencilerin örnekleme en az yeri tutmaktadır. AGNO'ya göre dağılımda öğrencilerin büyük kısmının ortalamasının 3,00-4,00 arasında (f=1249) olduğu anlaşılmaktadır. Az sayıda öğrencinin AGNO'su 0,00-1,99 arasındadır (f=53). Öğrencilerin

büyük kısmı (f=1418) öğrenim gördükleri bölümü sevmektedir. Düzenli kitap okuyan öğrencilerin sayısı (f=1133) örnekleme daha büyük yer tutmaktadır. Kitap okumaya ayrılan süreye göre dağılıma bakıldığında çoğunluğun (f=1162) günlük ortalama 1-2 saat ayırdığı görülmektedir. Yükseköğretim öğrencilerinin büyük kısmı (f=1635) zorunlu olmadan da it şeyler öğrenme çabasında olduğunu belirtmiştir. Kütüphaneye gitme sıklığında göre dağılımda çoğunluğu haftada bir (f=630) kütüphaneye gittiği görülmektedir. Öğrencilerin büyük çoğunluğunun (f=1470) kendi ülkelerinin şartlarına göre algıladıkları sosyoekonomik düzeyi ortadır. Öğrencilerin büyük çoğunluğu (f=972) akademik çalışmalarda öğretim üyesi desteğini yeterli görmekteyken az sayıda öğrenci (f=189) bu desteği yetersiz bulmaktadır.

Örnekleme öğrencilerin 513'ü yeni şeyler öğrenmeye aylık ortalama 1-5 saat ayırırken 500'ü 16+ saat ayırmaktadır. Kendi alanları ile ilgili güncel makaleleri öğrencilerin takip sıklığı çoğunlukla (f=773) "Bazen" düzeyinde iken hiç takip etmeyenler (f=146) daha az sayıdadır. Katılımcı öğrencilerin büyük kısmı 1. Sınıf (f=555) ve 2. Sınıf (f=514) öğrencileridir. Akademik öğrenmelere ayrılan günlük ortalama sürede büyük çoğunluğun (f=943) ortalama 1-2 saat ayırdığı görülmektedir. Alanla ilgili güncel gelişmeleri takip düzeyi çoğunlukla (f=824) "Ara Sıra" düzeyindeyken hiç takip etmeyenler (f=64) en az sayıdaki grubu oluşturmaktadır. Öğrencilerin büyük çoğunluğu (f=1772) yeni şeyler öğrenmek için kendilerine fırsat oluşturmaktadır. Serbest zaman değerlendirme alışkanlıklarına göre dağılıma bakıldığında bireysel öğrenme gerçekleştirenler (f=682) ile sosyal medyada vakit geçirenler (f=774) çoğunluğu meydana getirmektedir. Son olarak, sosyal medyada geçirilen ortalama zamana göre dağılımda çoğunluğun (f=1069) ortalama günlük 1-3 saat zaman geçirdiği görülmektedir. Hiç sosyal medyada zaman geçirmeyen öğrenci sayısı 53'tür.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada Çetin ve Çetin (2019) tarafından geliştirilmiş ve yükseköğretim öğrencilerine uygulanmış 5'li Likert tipi bir "Öğrenmeye Yönelik Tutum Ölçeği (ÖYTÖ)" kullanılmıştır. Ölçek toplamda 34 madde ve 3 alt boyuttan meydana gelmektedir. Ölçekte sırasıyla "Öğrenmeye Yönelik Çaba" (19 madde), "Öğrenmeyi Önemseme" (8 madde) ve "Öğrenmeden Kaçınma" (7 madde) boyutları vardır. Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) neticesinde

3 boyut ve 34 maddenin toplam varyansın %53,161'ini açıkladığı görülmektedir. Ölçeğin iç güvenirlik katsayısı orijinal versiyonunda 0,94 olarak hesaplanmıştır. Bu araştırma için hesaplanan Cronbach alfa değeri ise 0,91'dir. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) sonucunda elde edilen uyum iyiliği katsayıları orijinal versiyonda $\chi^2/df=1.9$; SRMR=76; NFI=.94; NNFI=.97; IFI=97; CFI=.97; RFI=.94 şeklindedir. Ölçme aracıyla alınan yüksek puan, öğrenmeye yönelik yüksek düzeyde ve olumlu tutum anlamına gelmektedir.

Veri Toplama Süreci ve Verilerin Analizi

Araştırmanın etik izninin alınmasından sonra veriler Google Formlar aracılığıyla yükseköğretim öğrencilerine ulaştırılmıştır. Araştırma formunun başına gönüllü katılım için bir onam metni oluşturulmuş ve her bir katılımcının çalışmaya kendi rızası ile katıldığını beyan etmesi istenmiştir. Ölçme aracı, uygulama aşamasında her bir Türk Cumhuriyetinin kendi Türkçesini hem Türkiye Türkçesini bilen uzmanlar tarafından aktararak uygulanmıştır. Araştırmanın verileri 2021-2022 eğitim-öğretim yılı Bahar döneminde toplanmıştır. Verilerin toplanması yaklaşık üç ay sürmüştür. Toplanan veriler SPSS 25 programıyla analiz edilmiştir. Araştırmanın bağımlı değişkeninin normallik varsayımlarını karşıladığı (çarpıklık ve basıklık $\pm 1,5$ içinde) (Çarpıklık = - 0,633; Basıklık = - 0,259) görüldüğü için fark testlerinde parametrik test olan tek yönlü ANOVA testi tercih edilmiştir. Bunun yanında betimsel istatistiklerden ve CHAID analizinden yararlanılmıştır.

Bulgular ve Yorumlar

Betimsel Verilere İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan yükseköğretim öğrencilerinin öğrenmeye yönelik tutumlarının toplam puan ve alt boyutlarına göre dağılımı her bir ülkeye göre ayrı ayrı hesaplanmıştır. Ortaya çıkan değerler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2

Araştırmaya Katılan Yükseköğretim Öğrencilerinin Öğrenmeye Yönelik Tutum Düzeylerinin Ülkelere Göre Dağılımı

Ülke	Değişken	Madde Sayısı	Alınabilecek En Yüksek Puan	$\bar{X}$	Standart Sapma
Özbekistan (n=159)	Öğrenmeye Yönelik Tutum	34	170,00	142,30	16,04
Azerbaycan (n=409)		34	170,00	139,23	16,14
Kırgızistan (n=200)		34	170,00	138,16	16,34
Türkiye (n=608)		34	170,00	135,61	17,46
Kazakistan (n=492)		34	170,00	134,06	17,11

Beş farklı ülke içerisinde öğrenmeye yönelik tutum düzeyi en yüksek olan öğrenciler Özbekistan'dadır ($\bar{X}= 142,30$; $SS=16,04$). İkinci sırada Azerbaycan'da ($\bar{X}= 139,23$; $SS=16,14$), üçüncü sırada Kırgızistan'da ($\bar{X}= 138,16$; $SS=16,34$), dördüncü sırada Türkiye'de ($\bar{X}= 135,61$; $SS=17,46$) ve son sırada ise Kazakistan'da eğitim gören yükseköğretim öğrencileri ($\bar{X}= 134,06$; $SS=17,11$) bulunmaktadır. Farklı anlatımla öğrenmeye yönelik tutum düzeyi en yüksek Özbekistanlı öğrencilerde iken en düşük Kazakistanlı yükseköğretim öğrencilerindedir.

Fark Testlerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilerin uyrukları ile öğrenmeye yönelik tutumları arasındaki farkı ortaya koyabilmek için tek yönlü ANOVA testinden yararlanılmıştır. Test sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3

Araştırmaya Katılan Yükseköğretim Öğrencilerinin Uyrukları ve Öğrenmeye Yönelik Tutumları Arasındaki Farkı Gösteren tek yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Değişken	Betimsel Veriler				ANOVA Sonuçları						
	Ülke	N	$\bar{X}$	SS	Varyansın Kaynağı	Kareler Top.	SD	Kareler Ort.	F	p	Tukey
Öğrenmeye Yönelik Tutum	1-TR	608	135,61	17,46	Gr. Arası	12142,093	4	3035,523			1<2
	2-AZ	409	139,23	16,14	Grup İçi	529259,635	1863	284,090			1<4
	3-KIR	200	138,16	16,34	Toplam	541401,728	1867				5<2
	4-OZB	159	142,30	16,04					10,685	.00	5<2
	5-KAZ	492	134,06	17,11							5<3
	Toplam	1868	136,84	17,02							5<4

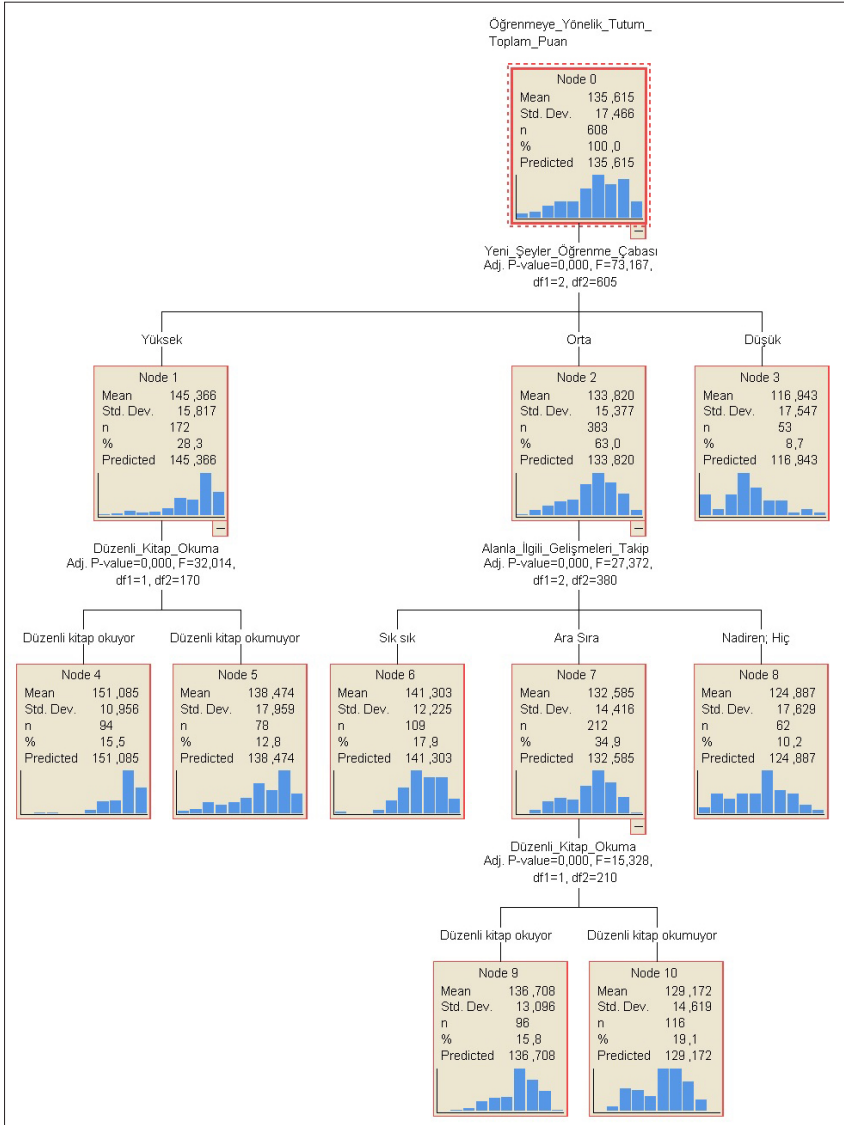
TR: Türkiye; AZ: Azerbaycan; KIR: Kırgızistan; OZB: Özbekistan; KAZ: Kazakistan

Tablo 3'e göre araştırmaya katılan öğrencilerin uyrukları ile öğrenmeye yönelik tutumları arasında yapılan tek yönlü ANOVA testine göre anlamlı farklılık söz konusudur [χ^2 (sd=4; n=1868) = 41,484; p<0,05]. Anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğu tespit etmek için yapılan post-hoc testine göre (Tukey) Azerbaycan uyruklu öğrenciler ($\bar{X}$ = 139,23) ile Türkiye uyruklu öğrenciler ($\bar{X}$ = 135,61) arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Aritmetik ortalamalara bakıldığında anlamlı farklılığın Azerbaycan'dan araştırmaya katılan öğrenciler lehine olduğu görülmektedir. Özbekistan uyruklu öğrenciler ile ($\bar{X}$ = 142,30) Türkiye uyruklu öğrenciler ($\bar{X}$ = 135,61) arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Aritmetik ortalamalarına bakıldığında anlamlı farklılığın Özbekistan'dan araştırmaya katılan öğrenciler lehine olduğu anlaşılmaktadır. Kazakistan uyruklu öğrenciler ile ($\bar{X}$ = 134,06) Azerbaycan uyruklu öğrenciler ($\bar{X}$ = 139,23) arasında anlamlı farklılık söz konusudur ve farkın Azerbaycan'dan araştırmaya katılan öğrenciler lehine olduğu görülmektedir. Farklı anlatımla Azerbaycan ve Kazakistan'dan katılan öğrencilerde öğrenmeye yönelik tutum düzeyi Azerbaycan'daki yükseköğretim öğrencileri lehine anlamlı şekilde daha yüksek bulunmuştur. Kırgızistan uyruklu öğrenciler ile ($\bar{X}$ = 138,16) Kazakistan uyruklu öğrenciler ($\bar{X}$ = 134,06) arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Aritmetik ortalamalarına bakıldığında anlamlı farklılığın Kırgızistan'dan

araştırmaya katılan öğrenciler lehine olduğu görülmektedir. Farklı anlatımla Kırgızistan ve Kazakistan'dan katılan öğrencilerde öğrenmeye yönelik tutum düzeyi Kırgızistan'daki yükseköğretim öğrencileri lehine anlamlı şekilde daha yüksek bulunmuştur. Kazakistan uyruklu öğrenciler ile ($\bar{X}= 134,06$) Özbekistan uyruklu öğrenciler ($\bar{X}= 142,30$) arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir ve farklılığın Özbekistan araştırmaya katılan öğrenciler lehine olduğu görülmektedir.

CHAID Analizine İlişkin Bulgular

Şekil 1, Şekil 1, Şekil 3, Şekil 4 ve Şekil 5'te ise araştırmaya katılan öğrencilerin uyruklarına göre ayrı ayrı on yedi ayrı demografik değişkeninin hangilerinin öğrenmeye yönelik tutumu öncelikli olarak etkilediğine ilişkin yapılan CHAID (Otomatik Ki-Kare Etkileşim Belirleme Analizi) analizi sonuçları yer almaktadır. Şekil 6'da ise tüm öğrencilere ait değerler uyruk fark etmeksizin yer almaktadır. Bu analizde değişkenlere parçalara ayrılarak bir ağaç modeli oluşturulmaktadır. Bu on yedi farklı demografik değişkenlerden bazıları bağımlı değişken üzerinde anlamlı bir etki oluşturmadığı için CHAID analizinde yer almamıştır.

Şekil 1. Türkiye Cumhuriyeti uyruklu öğrencilerin öğrenmeye yönelik tutumlarını öncelikli belirleyen değişkenleri gösteren CHAID analizi sonuçları

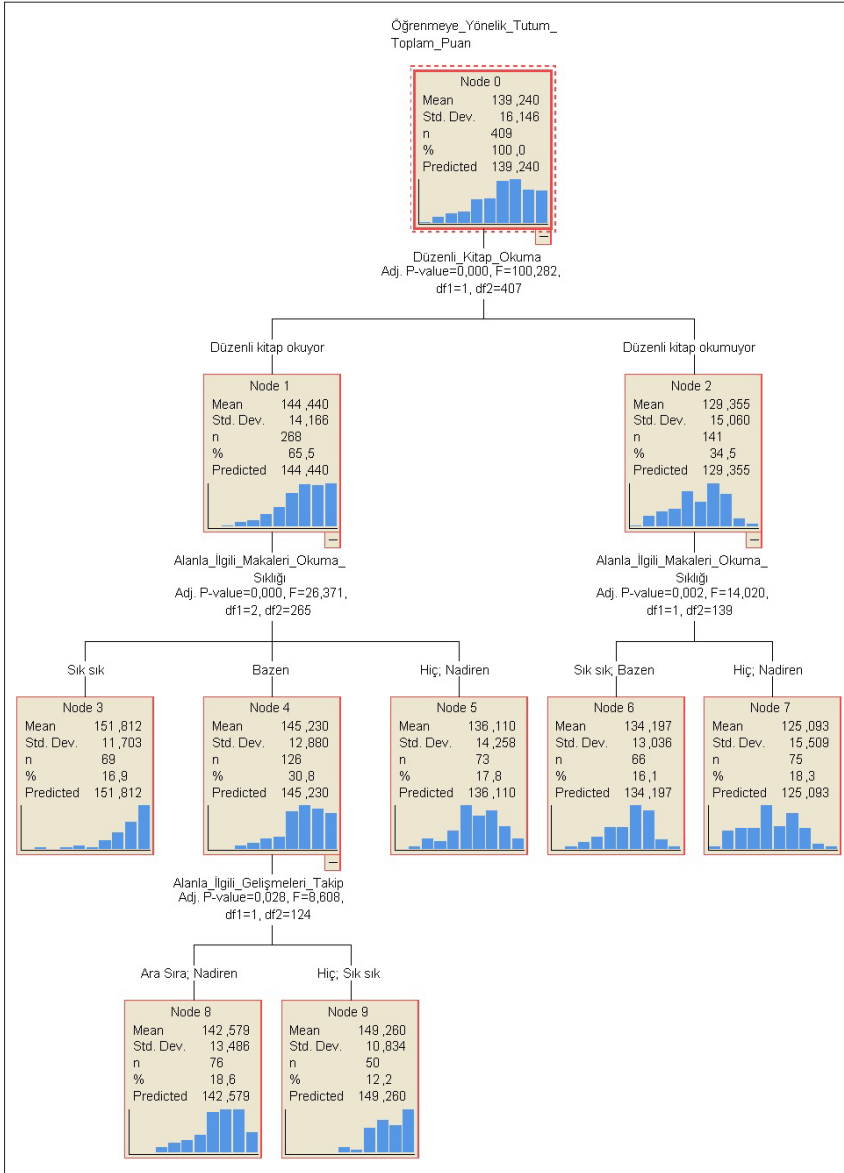
Şekil 1’de görüldüğü üzere CHAID tekniği ile Türkiye’den araştırmaya katılan öğrencilerin öğrenmeye yönelik tutumlarını yordayan kategorik değişkenler önem derecesine göre sıralanmıştır. Toplamda ağaç derinliği üç olarak belirlenmiştir ve on düğümün (node) meydana geldiği analizde öğrencilerin öğrenmeye yönelik tutumlarını en çok *yeni şeyler öğrenme çabası* oluşturmaktadır ($F=73,167$; $p=0,00$). “Yeni şeyler öğrenme çabası” yüksek olan öğrencilerin (%28,3) öğrenmeye yönelik tutumlarının ikinci öbeğini *düzenli kitap okuma alışkanlıkları* meydana getirmektedir ($F=32,014$; $p= 0,00$). Yeni şeyler öğrenme çabası yüksek olup düzenli kitap okuyan öğrenciler (%15,5; $\bar{X}= 151,085$) düzenli kitap okumayan öğrencilere göre (%12,8; $\bar{X}= 138,474$) daha yüksek aritmetik ortalamaya sahiptir.

İkinci öbeğin diğer bir kanadını ise *alanları ile ilgili gelişmeleri takip* eden öğrenciler oluşturmaktadır. Alanları ile ilgili gelişmeleri sık sık takip eden öğrenciler (%17,9; $\bar{X}= 141,303$) en yüksek ortalamaya sahiptir. İkinci öbeğin ikinci sırasını ise alanları ile ilgili gelişmeleri ara sıra takip eden öğrenciler (%34,9; $\bar{X}= 132,585$), üçüncü sırasını ise alanları ile ilgili gelişmeleri ya nadiren takip eden ya da hiç takip etmeyen öğrenciler (%10,2; $\bar{X}= 124,887$) oluşturmaktadır.

Araştırmanın Türkiye örnekleminde üçüncü öbeği ise alanları ile ilgili gelişmeleri ara sıra takip eden öğrencilerin altında oluşan düzenli kitap okuma alışkanlığı oluşturmaktadır. Alanları ile ilgili gelişmeleri ara sıra takip eden öğrenciler arasında düzenli kitap okuyanların (%15,8; $\bar{X}= 136,708$) aritmetik ortalamalarının düzenli kitap okumayanlardan (%19,1; $\bar{X}= 129,172$) yüksek olduğu görülmektedir.

Türkiye örneklemini üzerinde ortaya çıkan dağılıma bakıldığında yeni şeyler öğrenme çabası “yüksek” olan ve düzenli kitap okuyan öğrencilerin öğrenmeye yönelik tutum düzeylerinin diğerlerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Farklı anlatımla Türkiye örneklemini için öğrenmeye yönelik tutumu yükseköğretim öğrencileri için ilk sırada yeni şeyler öğrenme çabası, daha sonra düzenli kitap okuma ve alanları ile ilgili gelişmeleri takip etme belirlemektedir.

Şekil 2’de araştırmanın Azerbaycan örnekleminde bulunan öğrencilerin öğrenmeye yönelik tutumlarını belirleyen değişkenler CHAID analizi ile sıralanmıştır.

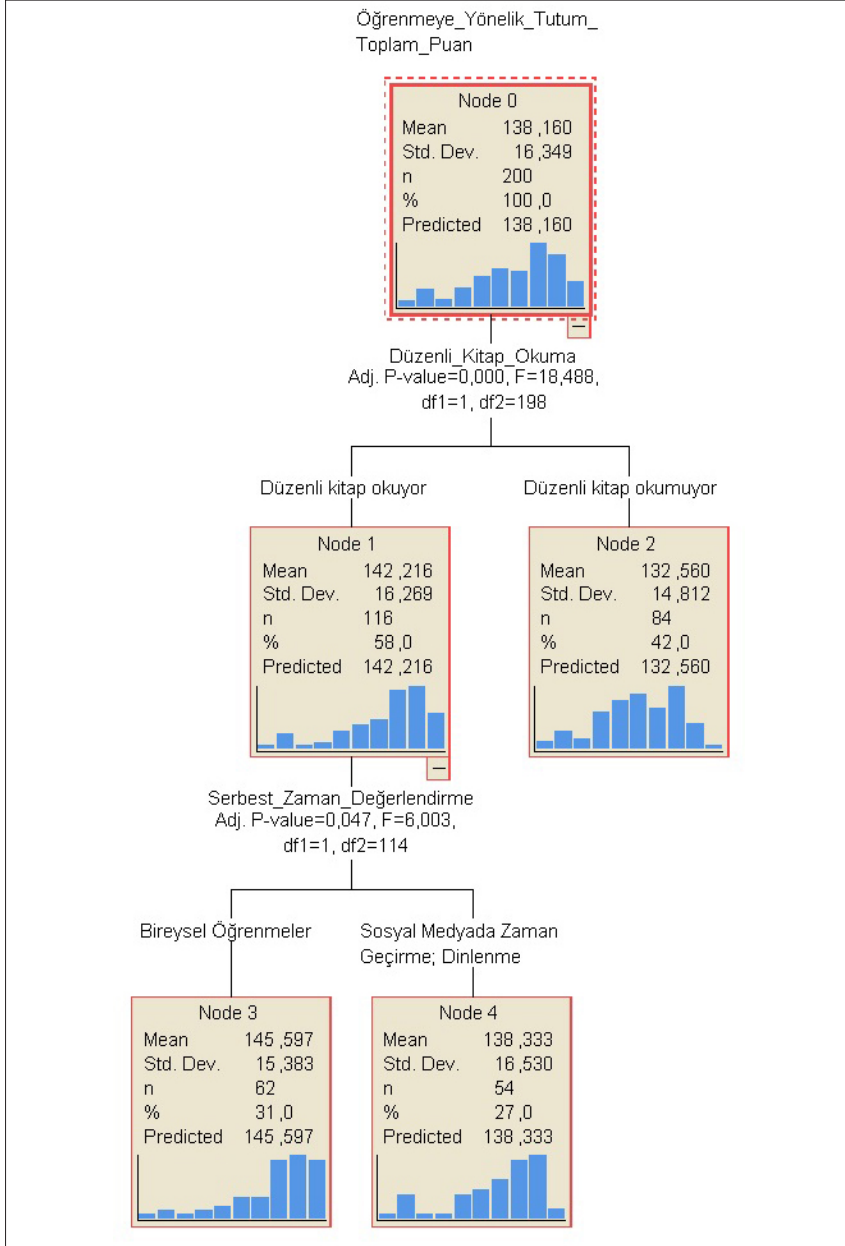

Şekil 2. Azerbaycan Cumhuriyeti uyruklu öğrencilerin öğrenmeye yönelik tutumlarını öncelikli belirleyen değişkenleri gösteren CHAID analizi sonuçları

Şekil 2'deki analiz sonuçlarına göre Azerbaycan uyruklu yükseköğretim öğrencilerinin öğrenmeye yönelik tutumlarını ilk sırada belirleyen değişken düzenli kitap okuma alışkanlıklarıdır ($F=100,282$; $p=0,00$). Toplamda ağaç derinliği üç olarak belirlenmiştir ve dokuz düğümden (node) oluşan dağılımın ilk öbeğinde yer alan *düzenli kitap okuma alışkanlığında* iki kategori bulunmaktadır. Düzenli kitap okuyanlar ilk kategoridedir (%65,5; $\bar{X}=144,440$). Düzenli kitap okumayanlar ise ikinci kategoriye oluşturmaktadır (%34,5; $\bar{X}=129,335$). Düzenli kitap okuyan öğrencilerin aritmetik ortalaması düzenli kitap okumayanlardan daha yüksektir. Düzenli kitap okuyan öğrencilerin altında ikinci öbek olarak *alanları ile ilgili makaleleri okuma sıklığı* değişkeni yer almaktadır. Alanları ile ilgili makaleleri sık sık okuyanların (%16,9; $\bar{X}=151,812$) ortalaması alaları ile ilgili makaleleri bazen okuyanlardan (%30,8; $\bar{X}=145,230$) veya nadiren okuyanlardan veya hiç okumayanlardan (%17,8; %136,110) daha yüksektir. Araştırmanın ikinci öbeğinin diğer kanadında düzenli kitap okumayan grup altında kümelenen ve alanları ile ilgili makaleleri sık sık ya da bazen okuyanlar (%16,1; $\bar{X}=134,197$) ve alanları ile ilgili makaleleri ya nadiren okuyan ya da hiç okumayanlar (%18,3; $\bar{X}=125,093$) yer almaktadır.

Azerbaycan örnekleminin üçüncü öbeğini ise *alanları ile ilgili gelişmeleri takip* eden öğrenciler oluşturmaktadır. Bu öbekteki öğrencilerin ikinci öbekte yer alan ve alanları ile ilgili makaleleri bazen okuyan öğrencilerin altında kümelendiği görülmektedir. Alanları ile ilgili gelişmeleri ara sıra ya da nadiren takip eden öğrenciler (%18,6; $\bar{X}=142,579$) alanları ile ilgili gelişmeleri sık sık takip eden ya da hiç takip etmeyen (%12,2; $\bar{X}=149,260$) öğrencilere göre daha düşük ortalamaya sahiptir. Azerbaycan örneklemini üzerinden bakıldığında öğrenmeye yönelik tutumu en yüksek düzeyde olan öğrencilerin düzenli kitap okuyan ve alanları ile ilgili gelişmeleri sık sık takip eden öğrenciler olduğu görülmektedir.

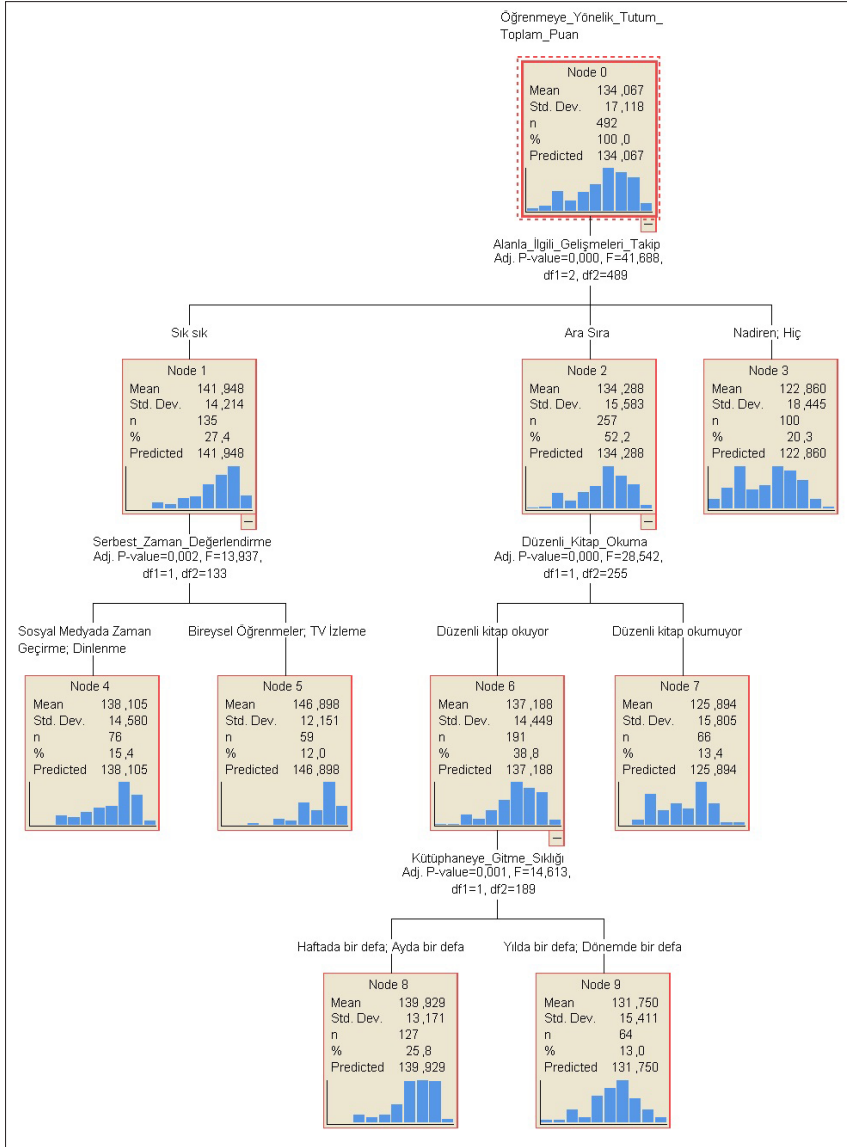
Şekil 3'te araştırmanın Kırgızistan örnekleminde bulunan öğrencilerin öğrenmeye yönelik tutumlarını belirleyen değişkenler CHAID analizi ile sıralanmıştır.

Şekil 3. Kırgızistan Cumhuriyeti uyruklu öğrencilerin öğrenmeye yönelik tutumlarını öncelikli belirleyen değişkenleri gösteren CHAID analizi sonuçları

Şekil 3'te araştırmanın Kırgızistan örnekleminde bulunan öğrencilerin öğrenmeye yönelik tutumlarını belirleyen değişkenler CHAID analizi ile sıralanmıştır. Toplamda ağaç derinliği iki olarak hesaplanmıştır ve dört düğüm (node) vardır. İlk öbekte *düzenli kitap okuma alışkanlığı* yer almaktadır. Düzenli kitap okuyan öğrenciler (%58,0; $\bar{X}$ = 142,216) düzenli kitap okumayanlardan (%42,0; $\bar{X}$ = 132,560) daha yüksek ortalamaya sahiptir. İkinci öbekte ise *serbest zamanı değerlendirme alışkanlığı* gelmektedir. Serbest zamanlarını bireysel öğrenmeye ayıran öğrenciler (%31,0; $\bar{X}$ = 145,597) serbest zamanını sosyal medyada ya da dinlenerek geçirenlerden (%27,0; $\bar{X}$ = 138,333) daha yüksek ortalamaya sahiptir. Farklı deyişle Kırgızistan örnekleminde bireysel öğrenme tutumu en güçlü olanlar düzenli kitap okuyup serbest zamanlarını bireysel öğrenmelere ayıran öğrencilerdedir. Şekil 4'te araştırmanın Kazakistan örnekleminde bulunan öğrencilerin öğrenmeye yönelik tutumlarını belirleyen değişkenler CHAID analizi ile sıralanmıştır.

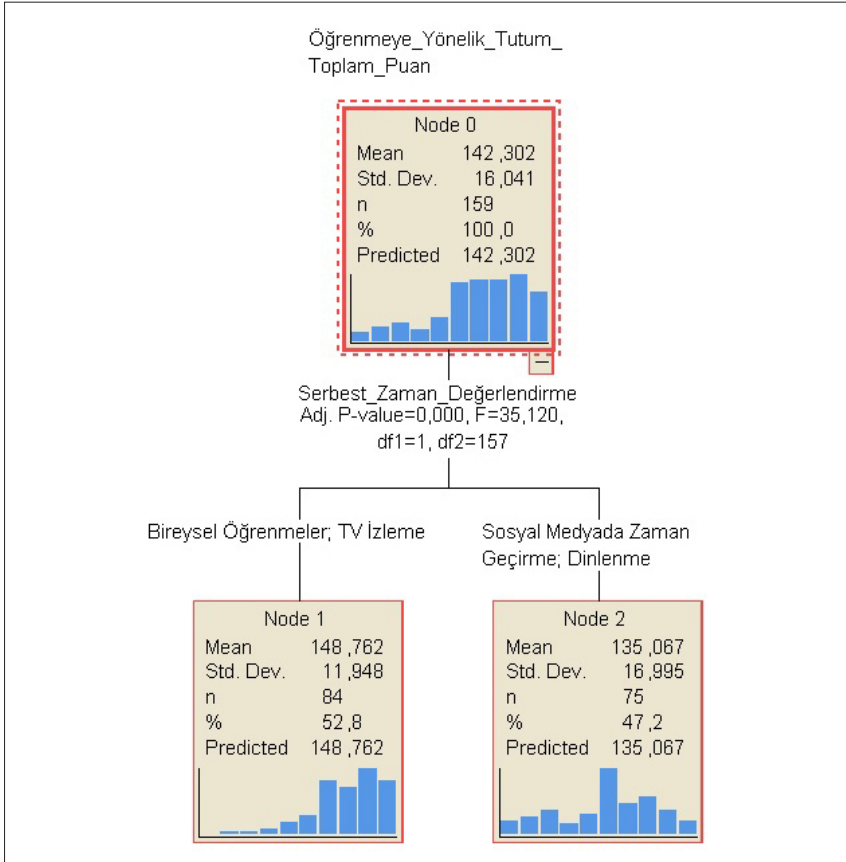

Şekil 4. Kazakistan Cumhuriyeti uyruklu öğrencilerin öğrenmeye yönelik tutumlarını öncelikli belirleyen değişkenleri gösteren CHAID analizi sonuçları

Şekil 4'te araştırmanın Kazakistan örnekleminde bulunan öğrencilerin öğrenmeye yönelik tutumlarını belirleyen değişkenler CHAID analizi ile sıralanmıştır. Dağılım toplamda üç derinlikten ve dokuz düğümden (node) meydana gelmektedir. İlk öbekte öğrencilerin *alanları ile ilgili gelişmeleri takip etme sıklığı* yer almaktadır. Alanları ile ilgili gelişmeleri sık sık takip eden öğrencilerin ortalaması (%27,4; $\bar{X}=141,948$) alanları ile ilgili gelişmeleri ara sıra takip edenlerden (%52,2; $\bar{X}=134,288$) ve alanları ile ilgili gelişmeleri nadiren takip eden ya da hiç takip etmeyenlerden (%20,3; $\bar{X}=122,860$) daha yüksektir. İkinci öbeğin ilk kanadını *serbest zamanı değerlendirme alışkanlıkları* oluştururken ikinci kanadını düzenli kitap okuma alışkanlığı oluşturmaktadır. Alanları ile ilgili gelişmeleri sık sık takip eden öğrencilerin altında kümelenen ikinci öbekte serbest zamanını bireysel öğrenmelere ve TV izlemeye ayıran (%12,0; $\bar{X}=146,898$) ortalaması serbest zamanını sosyal medyada harcama ya da dinlenen öğrencilerden (%15,4; $\bar{X}=138,105$) daha yüksektir.

İkinci öbeğin diğer kanadını oluşturan *düzenli kitap okuma alışkanlığı* ise alanları ile ilgili gelişmeleri ara sıra takip eden öğrencilerin altında kümelenmektedir. Düzenli kitap okuyan öğrencilerin ortalaması (%38,8; $\bar{X}=137,188$) düzenli kitap okumayan öğrencilerden (%13,4; $\bar{X}=125,894$) daha yüksektir. Kazakistan örnekleminin üçüncü öbeğini ise *düzenli kitap okuyan öğrenciler* altında kümelenen *kütüphaneye gitme sıklığı* oluşturmaktadır. Düzenli kitap okuyan öğrenciler içerisinde kütüphaneye haftada ya da ayda bir giden öğrencilerin ortalaması (%25,8; $\bar{X}=139,929$) kütüphaneye yılda ya da dönemde bir giden öğrencilerden (%13,0; $\bar{X}=131,750$) daha yüksektir. Kazakistan örneklemini üzerinden bakıldığında öğrenmeye yönelik tutumu en güçlü olan öğrencilerin alanları ile ilgili gelişmeleri sık sık takip eden ve serbest zamanlarını bireysel öğrenmelere ayıran öğrenciler olduğu görülmektedir.

Şekil 2'de araştırmanın Özbekistan örnekleminde bulunan öğrencilerin öğrenmeye yönelik tutumlarını belirleyen değişkenler CHAID analizi ile sıralanmıştır.

Şekil 5. Özbekistan Cumhuriyeti uyruklu öğrencilerin öğrenmeye yönelik tutumlarını öncelikli belirleyen değişkenleri gösteren CHAID analizi sonuçları

Şekil 5'te araştırmanın Özbekistan örnekleminde bulunan öğrencilerin öğrenmeye yönelik tutumlarını belirleyen değişkenler CHAID analizi ile sıralanmıştır. Dağılım toplamda bir ağaç derinliğine ve iki düğüme (node) sahiptir. Öğrenmeye yönelik tutumu belirleyen en önemli değişken Özbekistan örnekleminde *serbest zamanı değerlendirme biçimidir*. Serbest zamanını bireysel öğrenmelere ya da TV izlemeye ayıran öğrencilerin ortalaması (%52,8; $\bar{X}=148,762$) serbest zamanını sosyal medyada geçiren ya da dinlenerek harcayan öğrencilerden (%47,2; $\bar{X}=135,067$) daha yüksektir. Şekil 6'da araştırmanın tüm örnekleminde bulunan öğrencilerin öğrenmeye yönelik tutumlarını belirleyen değişkenler CHAID analizi ile sıralanmıştır.

Şekil 6'da araştırmaya katılan tüm öğrencilerin öğrenmeye yönelik tutumlarını belirleyen değişkenleri gösteren CHAID analizi sonuçları yer almaktadır. Analizde toplamda üç ağaç derinliğine ve yirmi dört düğüm (node) vardır. İlk öbekte *alanla ilgili gelişmeleri takip etme sıklığı* yer almaktadır (F=104,191; p=0,00). Alanla ilgili gelişmeleri sık sık takip eden öğrencilerin ortalaması (%33,7; $\bar{X}$ =144,809) alanla ilgili gelişmeleri ara sıra takip eden öğrencilerden (%44,1; $\bar{X}$ =135,348), alanla ilgili gelişmeleri nadiren takip eden öğrencilerden (%18,8; $\bar{X}$ =128,564) ve alanla ilgili gelişmeleri hiç takip etmeye öğrencilerden (%3,4; $\bar{X}$ =123,188) daha yüksektir. Analizin ikinci öbeğinde üç kanat yer almaktadır. İlk kanatta *serbest zamanı değerlendirme biçimi*, ikinci kanatta *yeni şeyler öğrenme çabası* ve üçüncü kanatta ise *düzenli kitap okuma alışkanlığı* yer almaktadır. Serbest zamanı değerlendirme biçimi alanla ilgili gelişmeleri "sık sık" takip eden öğrencilerin altında kümelenmektedir. Serbest zamanlarında bireysel öğrenmelere yer veren ya da TV izleyen öğrenciler (%17,5; $\bar{X}$ =149,012) serbest zamanlarında sosyal medyada zaman geçirenlerden ya da dinlenen öğrencilerden (%16,2; $\bar{X}$ =140,287) daha yüksek ortalamaya sahiptir.

Yeni şeyler öğrenme çabası olan öğrenciler ikinci öbek olarak, alanla ilgili gelişmeleri ara sıra takip eden öğrencilerin altında kümelenmektedir. Yeni şeyler öğrenme çabası yüksek olan öğrencilerin ortalaması (%11,7; $\bar{X}$ =141,954), yeni şeyler öğrenme çabası orta düzeyde olan öğrencilerden (%28,8; $\bar{X}$ =133,963) ve düşük olan öğrencilerden (%3,6; $\bar{X}$ =125,132) daha yüksektir. İkinci öbeğin son kanadı olan düzenli kitap okuma alışkanlığı, alanla ilgili gelişmeleri nadiren takip eden öğrencilerin altında kümelenmektedir. Düzenli kitap okuyan öğrencilerin ortalaması (%9,0; $\bar{X}$ =134,839) düzenli kitap okumayan öğrencilerden (%9,8; $\bar{X}$ =122,803) daha yüksektir. Analizin üçüncü öbeği dört ayrı bloktan oluşmaktadır. İlk blok *yeni şeyler öğrenme çabasıdır*. Bu blok, ikinci öbekte yer alan serbest zamanını bireysel öğrenmelere ya da TV izlemeye ayıran öğrencilerin altında kümelenmektedir. Yeni şeyler öğrenme çabası yüksek olan öğrencilerin ortalaması (%10,7; $\bar{X}$ =151,410) yeni şeyler öğrenme çabası orta ya da düşük olan öğrencilerden (%6,7; $\bar{X}$ =145,206) daha yüksektir. Analizin üçüncü öbeğinde yer alan diğer bloğu ise *düzenli kitap okuma alışkanlığı* meydana getirmektedir. Bu blok, ikinci öbekte yer alan ve serbest zamanını sosyal medyada ya da dinlenerek geçiren öğrencilerin altında yer almaktadır.

Düzenli kitap okuyan öğrencilerin ortalaması (%10,1; $\bar{X}=143,197$) düzenli kitap okumayan öğrencilerden (%6,2; $\bar{X}=135,530$) daha yüksektir.

Düzenli kitap okuma alışkanlığı aynı zamanda bir blok olarak yeni şeyler öğrenme çabası yüksek ve orta düzeyde olan öğrencilerin altında da kümelenmektedir. Yeni şeyler öğrenme çabası yüksek olan öğrencilerin altında yer alan düzenli kitap okuyan öğrencilerin ortalaması (%7,9; $\bar{X}=144,796$), düzenli kitap okumayan öğrencilerin ortalamasından (%3,8; $\bar{X}=136,070$) daha yüksektir. Yeni şeyler öğrenme çabası orta düzeyde olan öğrencilerin altında yer alan düzenli kitap okuyan öğrencilerin ortalaması (%16,7; $\bar{X}=137,083$), düzenli kitap okumayan öğrencilerin ortalamasından (%12,1; $\bar{X}=129,655$) daha yüksektir. Üçüncü öbeğin diğer bloğunu *akademik öğrenmelerde öğretim üyesi desteği* yer almaktadır. Öğretim üyesi desteğini yeterli düzeyde alan öğrencilerin ortalaması (%6,0; $\bar{X}=138,044$) öğretim üyesi desteğini kısmen yeterli düzeyde alan öğrencilerden (%2,9; $\bar{X}=128,255$) daha yüksektir. Üçüncü öbeğin son bloğunu ise akademik genel not ortalaması (AGNO) oluşturmaktadır. AGNO'su 4 üzerinden 3,00 üzeri olan öğrencilerin ortalaması (%5,5; $\bar{X}=126,529$), AGNO'su 4 üzerinden 3,00 ve altı olan öğrencilerin ortalamasından (%4,3; $\bar{X}=118,111$) daha yüksektir. Öğrencilerin geneline bakıldığında öğrenmeye yönelik tutum düzeyleri en yüksek olanların alanla ilgili gelişmeleri sık sık takip eden, serbest zamanlarında bireysel öğrenmelere yer veren, yeni şeyler öğrenme çabası yüksek olan öğrenciler olduğu görülmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın ilk alt probleminden elde edilen bulgular Türk Cumhuriyetlerinden araştırmaya katılan yükseköğretim öğrencilerinin tümünün öğrenmeye yönelik tutumlarının orta düzeyin üzerinde olduğunu ortaya koymaktadır. En yüksek ortalama Özbekistan'daki, en düşük ortalama Kazakistan'daki yükseköğretim öğrencilerindedir. En yüksek ve en düşük ortalama puan arasındaki ranj yaklaşık sekiz puandır ve bu ranj ülkeler arasındaki öğrenmeye yönelik tutumun birbirine yakın düzeyde olduğunu da göstermektedir. Öğrenmeye yönelik tutumda ülkeler arasındaki farklar üniversitelerin öğrencilere sundukları kampüs yaşamındaki imkanlardan, kütüphanelerin gelişmişliğinden ve kullanım kolaylığından, üniversitelerdeki sosyal etkinliklerden (Göktaş Kulualp ve Erol 1601), üniversitelerin uluslararası iş birliğinden ve sektör ile olan ilişkilerinden,

öğretim üyelerinin niteliğinden, şehirlerdeki imkanlardan, hükümetlerin sağladıkları destek ve fırsatlardan etkileniyor olabilir. Bununla birlikte öğrenmeye yönelik motivasyon ve iyimserlik gibi etkenlerin de öğrenmeye yönelik tutum üzerinde etkili değişkenler olduğuna yönelik literatürden çeşitli kanıtlara rastlamak mümkündür (Fırıncı Kodaz 115). Çeşitli araştırma bulguları üniversite öğrencilerinde öğrenmeye yönelik tutumla başarı yönelimi (Güngör 1780; Melad 4643) ve çalışma alışkanlıkları (Durukan vd. 66-67) arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Öğrenme tutumu yüksek öğrencilerde akademik üretkenlik, üst düzey beceriler geliştirebilme, sürekli öğrenme çabası içinde olma üniversite öğrencilerinde mesleki alana yönelik çalışmalara ya da entelektüel faaliyetlere ilginin yüksek olması öğrenmeye ilişkin tutumda farklılık oluşturabilecek faktörlerdendir. Daha küçük yaş gruplarında da öğrenmeye-bilgiye yönelik tutumla gelecek beklentileri, entelektüel gelişme, iş yaşamındaki farklılaşma, teknolojik değişimden kaynaklı etkilenme arasındaki ilişkiye dikkat çekilmektedir (Frunzaru ve Corbu 1995). Semukono vd. (242) yükseköğretimdeki öğrencilerin öğrenme tutumları üzerinde öğrenme çevresinin önemli bir etken olduğunu belirtmektedir. Öğrenme çevresi, sosyal ve kültürel sermayesi güçlü olan öğrencilerde öğrenmeye yönelik tutum da güçlü olmakta ve tutumlar daha sonra davranışlara dönüşmektedir.

Orta Asya'daki Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlık sonrası eğitime gittikçe daha fazla önem veren politikalar üretmesi üniversitelerin uluslararası sıralamasında daha iyi yerlere gelmesi için oldukça önemlidir. Nitekim *Webometrics* ya da *Times Higher Education* gibi pek çok kritere göre üniversiteleri derecelendiren ve sıralayan büyük verilere bakıldığında Türk cumhuriyetlerindeki üniversitelerin durumu Türkiye'ye ve dünyaya göre oldukça geridedir. Türkiye'nin yükseköğretimde Osmanlı'dan itibaren edindiği ve Cumhuriyet döneminde güçlenen yükseköğretim sistemi Türk cumhuriyetlerine göre daha ön plana çıkmasını sağlamaktadır. Nitekim bu durum Türk cumhuriyetlerindeki binlerce öğrencinin Türkiye'ye yükseköğretim görmek için gelmelerinde etkili bir faktördür ve hâlihazırda Türkiye'deki üniversitelerde yabancı uyruklu öğrenciler içerisinde Azerbaycan ve Türkmenistanlı öğrenciler ilk sıralarda yer almaktadır.

Türk cumhuriyetlerinde yükseköğretimdeki öğrencilerin öğrenmeye ilişkin tutumlarının nispeten daha yüksek çıkması ise bağımsızlık sonrası gelişim

için eğitime verilen değer bir sonucu olabilir ya da eğitimle birlikte statü edinme beklentisinin ürünü olabilir. Bazı araştırma bulguları bunu doğrular niteliktedir. Örneğin Azerbaycan'da bağımsızlık sonrası yükseköğretime ciddi bir ilgi söz konusu olmuştur çünkü yükseköğretim mezunu olmanın önemli bir toplumsal statüsü söz konusudur (Mammadov 58). Nitekim Dünya Bankasının raporunda Orta Asya ülkeleri içerisinde yükseköğretime en yüksek payı ayıran ülkenin Özbekistan olduğu (72) ve Özbekistan'da son zamanlarda yükseköğretim konusunda önemli iyileşmelerin, modernleşmenin ve gelişmenin olduğu (9-12) dile getirilmektedir. Özbekistan'ın eski dönemlerden beri eğitim-öğretimde önemli bir kültürel merkez olması buradaki öğrencilerin bu kültürel mirastan etkilenmelerinde önemli bir faktör olarak düşünülebilir. Kırgızistan ve Özbekistan üzerine yapılan farklı çalışmalarda da yükseköğretim öğrencilerinin gittikçe artan oranda yabancı dile ilgi duyması eğitime ve öğrenmeye değer verildiğini göstermektedir (Bezborodava ve Radjabzade 72).

Araştırmanın bulgularına göre Türkiye'den örnekleme dâhil olan öğrencilerin öğrenmeye yönelik tutumlarının belirlenmesinde en öncelikli faktör olarak “yeni şeyler öğrenme çabası” yer alırken Azerbaycan'dan ve Kırgızistan'dan katılan öğrenciler için öncelikli belirleyici faktör “Düzenli kitap okuma”, Kazakistan'dan katılan öğrenciler için “alanla ilgili gelişmeleri takip” ve Özbekistan'dan katılan öğrenciler içinse “serbest zamanları değerlendirme” gelmektedir. Tüm örneklem grubu içinse “alanla ilgili gelişmeleri takip” değişkeninin en öncelikli olarak yer aldığı görülmektedir. Türkiye'deki öğrenciler için ayrıca düzenli kitap okuma ve alanla ilgili gelişmeleri takip etme değişkenlerinin öğrenmeye yönelik tutumda en öncelikli ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Yeni bir şeyler öğrenme çabası ve nihayetinde ortaya çıkan akademik gelişme beraberinde öğrenme motivasyonunu ve öğrenmeye yönelik tutumu olumlu etkileyen faktörlerdir.

Öğrencilerin içinde buldukları duygusal durumlar ve sosyal ortamların öğrenmeyi destekleyici olup olmadığına bağlı olarak öğrenme süreçleri değişebilmektedir (Bahçuvanoğlu 16; Uşaklı 11). Türkiye'de öğretmen adayları üzerine yapılan bazı çalışmaların bulgularında öğrenmeye yönelik tutumun mesleki tercih ile de bağlantılı olduğunu ve mesleğe yatkınlık ile öğrenmeye açıklık ve öğrenmeye yönelik güçlü tutum arasındaki bağa dikkat çekilmektedir (Aktürk 290). Dolayısıyla yükseköğretimde

öğrencilerin kendi alanlarını sevmesi, bu alanda meydana gelen akademik gelişmeleri takip etmesi, akademik etkinliklerin içinde yer alması, akademik çalışmalara ve üretime katılması öğrenmeye yönelik tutumu destekleyen faktörlerdir. Farklı anlatımla öğrenme süreçlerinin içerisinde aktif olarak yer alan öğrencilerde öğrenme tutumu olumlu olmakta ve bu durum başarıya dönüşebilmektedir. Nitekim literatürde, aktif ve katılımcı öğrenme modelinin öğrenmeye ilişkin tutumu beslediğini gösteren çeşitli kanıtlar da söz konusudur (Güney 53; Tural 4).

Bu araştırmanın bulguları içerisinde tüm katılımcılar açısından bakıldığında düzenli kitap okuma, serbest zamanlarında bireysel öğrenmelere ağırlık verme, üniversitelerin kütüphanelerinden sık yararlanma ve akademik genel not ortalaması da öğrenmeye yönelik tutum üzerinde etkisi olan değişkenler içerisinde sıralanmaktadır. Anılan tüm değişkenler öğrencilerin bir öğrenme disiplini içerisinde olmalarında, iradelerini öğrenmeye dönük olarak terbiye etmelerinde önemli etkiler meydana getirmektedir. Özellikle gerek üniversitelerde okudukları bölümlerin gereği olarak çeşitli bireysel araştırma ve öğrenme süreçlerinin içerisinde yer alan öğrencilerle entelektüel ilgilerinden dolayı öğrenme davranışı gösteren öğrencilerde öğrenmeye karşı yüksek düzeyde ve olumlu tutum olması beklenen bir durumdur. Yetişkinlerde okula ve öğrenmeye yönelik olumlu tutum iyi bir akademik performans meydana getirebilmektedir (Awang vd. 26; Verešová ve Malá 870). CHAID analizi sonuçları tüm öğrenciler için kendi alanlarıyla ilgili gelişmeleri “sık sık” takip edenleri öğrenmeye yönelik tutumu en yüksek öğrenci kategorisinde göstermektedir. Aynı analizden anlaşıldığı üzere alanla ilgili gelişmeleri takip eden, serbest zamanlarında bireysel öğrenmelere önem veren ve yeni şeyler öğrenme çabası yüksek öğrencilerin öğrenme tutumları oldukça yüksektir. CHAID analizinde sadece Özbekistan’daki öğrenciler için en az düğüm oluşmuştur, diğer ülkeler için daha fazla değişkenin etkili olduğu görülmektedir.

Eğitim, kalkınmada en önemli itici gücü oluşturan, beşerî sermayeyi meydana getiren bir değişkendir. Özellikle yükseköğretimin nitelikli olması ve bu kademedeki öğrencilerin akademik yaşantılarının zengin, öğrenme tutum ve davranışlarının güçlü olması Türk cumhuriyetlerindeki üniversitelerin diğer ülkelerdeki üniversitelerle rekabet etmesinde önemli bir etkidir. Sonuç olarak, Türk cumhuriyetlerindeki üniversite öğrencilerinin öğrenme

tutumlarının yüksek düzeye yakın olduğu görülmektedir. Bu çalışmada Türkmenistan'dan veri alınamamış olması önemli bir sınırlılık olarak ele alınabilir. Ayrıca karma desenli çalışmalarla öğrenme tutumu üzerinde etkili değişkenleri derinlemesine elde etmek mümkün görünmektedir. Özellikle, öğrencilerin öğrenme tutumlarını iyileştirecek desteklerin sağlanması, eğitim ekosistemlerinde öğrenme alanlarının genişletilmesi yarar sağlayabilir. Türk cumhuriyetlerindeki üniversitelerin uluslararası rekabet gücünü artırmak için eğitim politikalarının, öğrencilerin öğrenmeye yönelik tutumlarını güçlendirecek şekilde tasarlanması gerekebilir.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır. Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması söz konusu değildir.

Kaynaklar

- Aktürk, Ahmet Oğuz. “Öğretmen Adaylarının Öğrenmeye İlişkin Tutumlarının Öğretmenlik Mesleğini Tercih Etme Nedenlerine ve Akademik Başarılarına Göre İncelenmesi.” *Abi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, vol. 13, no. 3, 2012, ss. 283-297.
- Alimbekov, Akmatkali, ve Nargiza Dumanaeva. “Kırgızistan Eğitim Raporu 2017.” *Türk Dünyası Eğitim Sistemleri ve Sorunları: Eğitim Raporu*, ed. Erdal Bay, Pegem Yayınları, 2017.
- Ambrose, Susan, A., Bridges, Michael W. DiPietro, Michele, Lovett, Marsha C., ve Marie K. Norman. *How Learning Works*. Jossey-Bass, 2010.
- Awang, Mohd Mahzan vd. “Students’ Attitudes and Their Academic Performance in Nationhood Education.” *International Education Studies*, vol. 6, no. 11, 2013, ss. 21-28.
- Bahadır, Ferdi. “Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Başarı Yönelimleri ve e-Öğrenmeye Yönelik Tutumları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi.” *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, vol. 10, no. 19, 2021, ss. 62-73.
- Bahçuvanoğlu, Fatma Ferhan. *Öğrencilerin Sosyal Duygusal Öğrenme Becerilerinin Gelişimine Yönelik Yapılan Etkinliklerin Değerlendirilmesi: Karma Yöntem Araştırması*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, 2019.

- Bezborodova, Anastasiya, ve Saida Radjabzade. "English in higher Education in the Kyrgyz Republic, Tajikistan, and Uzbekistan." *World Englishes*, vol. 41, 2022, pp. 72-91.
- Brown, H. Douglas. *Principles of Language Learning and Teaching*. Pearson-Longman, 2007.
- Büyüköztürk, Şener, Kılıç Çakmak, Ebru, Akgün, Özcan Erkan, Karadeniz, Şirin, ve Funda Demirel. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Pegem Akademi, 2012.
- Creswell, John W. *Eğitim Araştırmaları*, Çev. Ed. Halil Ekşi, Edam, 2017.
- Çetin, Şaban, ve Filiz Çetin. "Öğrenmeye Yönelik Tutum Ölçeği (ÖYTÖ) Geliştirilme Çalışması." *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, vol. 17, no. 1, 2019, ss. 140-157.
- Demir, Cennet Göloğlu, ve Filiz Çetin. "Okul Dışı Öğrenme Faaliyetlerine (ODÖF) Yönelik Öğretmen Tutum Ölçeği Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması." *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, vol. 56, no. 2, 2021, ss. 895-910.
- Diez-Palomar, Javier, García-Carrión, Rocío, Hargreaves, Linda, ve María Vieites. "Transforming Students' Attitudes Towards Learning Through The Use of Successful Educational Actions." *PLoS ONE*, vol.15, no. 10, 2020, ss. 1-20.
- Durukan, Ümmü Gülsüm, Batman, Demet, ve Nevzat Yiğit. "Öğretmen Adaylarının Ders Çalışma Alışkanlıkları." *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, vol. 16, no. 1, 2015, ss. 63-80.
- Eroğlu, Mehmet. *Öğretmenlerin Mesleki Gelişime Katılımlarıyla, Mesleki Gelişime Yönelik Tutumları, Kendi Kendine Öğrenmeye Hazır Bulunuşlukları ve Destekleyici Okul Özellikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Doktora Tezi. İnönü Üniversitesi, 2019.
- Fırıncı Kodaz, Aynur. *İyimserlik, geleceğe Yönelik Tutum, Akademik İçsel Motivasyon ve Akademik Doyum Arasındaki İlişkilerin Yapısal Eşitlik Modellemesi ile İncelenmesi*. Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi, 2016.
- Frunzaru, Valeriu, ve Nicoleta Corbu. "Students' Attitudes Towards Knowledge and the Future of Work." *Kybernetes*, vol. 49, no. 7, 2020, ss. 1987-2002.
- Gao, Li, Vongurai, Rawin, Phothikitti, Kitti, and Siriwan Kitcharoen. "Factors Influencing University Students' Attitude and Behavioral Intention Towards Online Learning Platform in Chengdu, China." *ABAC ODI Journal*, vol. 9, no. 2, 2022, ss. 21-37.
- Ghazvini, Sayid Dababgh, ve Milad Khajehpour. "The Role of Parental Involvement Affect in Children's Academic Performance." *Procedia: Social and Behavioral Sciences*, vol. 15, 2011, ss. 1209-1213.
- González-García, Nerea Sánchez-García, Ana B., Nieto-Liberoa, Ana B., ve M. Purificación Galindo-Villardóna. "Attitude and Learning Approaches

- in the Study of General Didactics: A Multivariate Analysis.” *Revista de Psicodidáctica*, vol. 24, no. 2, 2019, ss. 154-162.
- Göktaş Kulualp, Halime, ve Sibel Erol. “Üniversite Öğrencilerinin Motivasyonunda Sosyal Etkinliklerin Önemi.” *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, vol. 7, no. 3, 2018, ss. 1592-1611.
- Gül, Vesile. *Boş Zaman Etkinliklerinin Okuduğunu Anlama ve Okumaya Yönelik Tutum Üzerindeki Etkililiği*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, 2008.
- Güler, Gül, ve Cansu Ayan. “A Review of Attitude Scales Developed in Turkey Between 2002-2018 Regarding the Scale Development Process.” *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, vol. 3, no. 53, 2020, ss. 839-863.
- Güney, Nail. *İlköğretim II. Kademedeki Fiilimsilerin Öğretiminde Aktif Öğrenmenin Tutum, Başarı ve Kalıcılığa Etkisi*. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, 2011.
- Güngör, Cumhur. “The Relationship Between Attitudes Towards Learning and Success Orientation in Undergraduate Students.” *International Online Journal of Education Teaching (IOJET)*, vol. 8, no. 3, 2021, ss. 1774-1796.
- Güven, Bülent. “İlköğretim Öğrencilerinin Öğrenme Stilleri, Tutumları ve Akademik Başarıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.” *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, no. 1, 2008, 35-54. <https://doi.org/10.11616/basbed.vi.455421>.
- Karagöl, İbrahim, ve Alper Başbay. “Tutum, Kaygı ve İngilizce Konuşma Başarısı Arasındaki İlişki.” *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, vol. 11, no. 4, 2018, ss. 809-821.
- Karatay, Halit, ve Nurettin Kartallıoğlu, “Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenme Tutumu ile Dil Becerileri Edimi Arasındaki İlişki.” *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, vol. 16, no. 4, 2016, ss. 203-214.
- Karatay, Halit, Güngör, Haluk, ve Önder Çangal. “Bosna-Hersekli Öğrencilerin Türkçe Öğrenme Amacı, Tutumu ve Öğrenme Becerileri.” *Kesit Akademi Dergisi*, no. 16, 2018, ss. 18-31.
- Kazazoğlu, Semin. “Türkçe ve İngilizce Derslerine Yönelik Tutumun Akademik Başarıya Etkisi.” *Eğitim ve Bilim*, vol. 38, no. 170, 2013, ss. 294-307.
- KNWTTU. “How many universities and students are there in Kazakhstan?” Kazakh National Women’s Teacher Training University, 3.02.2021, <https://qyzpu.edu.kz/en/a/news/256-azastanda-ansha-zhoo-zhne-student-bar>.
- Kutlu, Hüseyin Ali, ve Seyhan Öztürk. “Öğrencilerin Muhasebe Derslerindeki Tutumunu Etkileyen Temel Faktörler: Bir Araştırma.” *Journal of Research in Business*, vol. 3, no. 1, 2018, ss. 9-30.

- Mammadov, Jamil. *Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Eğitim Sistemindeki Değişim ve Gelişmeler*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, 2008.
- Melad, Ariel F. "Students' Attitude and Academic Achievement in Statistics: A Correlational Study." *Journal of Positive School Psychology*, vol. 6, no. 2, 2022, ss. 4640-4646.
- Ngh, Abdul Hafaz, et al. "Fostering Students' Attitude Towards Online Learning: The Mediation Effect of Satisfaction and Perceived Performance." *Proceedings of International Conference on Emerging Technologies and Intelligent Systems*, eds. Al-Emran et.al., 2022, ss. 290-302.
- Nja, Cecilia Obi, et al. "Students' Attitude and Academic Achievement in a Flipped Classroom." *Heliyon*, vol. 8, 2022, ss. 1-14.
- Oliyogh. "O'zbekistonda nechta oliy ta'lim muassasasi bor?" *Oliyogh*, 22.02.2023, <https://oliyogh.uz/post/nechta-oliy-talim-muassasasi-bor>
- Özakpınar, Yılmaz. *Öğrenme: Verimli Zihinsel Çalışmanın Psikolojik Koşulları*. Ötüken Yayıncılık, 2010.
- Qureshi, Muhammad Asif, et al. "Factors Affecting Students' Learning Performance Through Collaborative Learning and Engagement." *Interactive Learning Environments*, 2021, ss. 1-21. <https://doi.org/10.1080/10494.820.2021.1884886>.
- Samancı, Osman, ve Okan Dış. "Sosyal Becerileri Zayıf Olan İlkokul Öğrencilerinin Tutum ve Davranışlarının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi." *Kastamonu Education Journal*, vol. 22, no. 2, 2014, ss. 573-590.
- Seçer, İ., ve S. Ulaş. "Öğrenmenin doğası ve temel kavramlar." *Öğrenmede Klasik ve Güncel Yaklaşımlar*, Vizetek Yayıncılık, 2020, ss.1-22.
- Semukono, Freddie, vd. "Learning Enviorenment, Students' Attitude and Performance in Quantitative Course Units: A Focuss on Business Students." *Journal of Education and Vocational Research*, vol. 4, no. 8, 2013, ss. 238-245.
- Serin, Oğuz, Bulut Serin, Nerguz, ve F. Sülen Şahin. "Factors Affecting the Learning and Studying Strategies, and Locus of Control of the Trainee Teachers." *Procedia: Social and Behavioral Sciences*, vol. 1, 2009, pp. 1127-1136.
- Seven, Mehmet Ali, ve Ali Osman Engin. "Öğrenmeyi Etkileyen Faktörler." *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, vol. 12, no. 2, 2008, ss. 189-212.
- Stern, Elsbeth. "Individual Differences in The Learning Potential of Human Beings." *nj Science Learn*, vol. 2 no. 2, 2017, ss. 1-7. <https://doi.org/10.1038/s41539.016.0003-0>.
- Şalçı, Osman, Sağlam, Cansu, ve Selcen Dereci. "Türkiye'de Yapılan Anne-Baba Çocuk Yetiştirme Tutumlarına Yönelik Lisansüstü Çalışmaların

- İncelenmesi.” *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Özel Sayı 4, 2018, ss. 78-87.
- Şen, H. Şenay. “The Attitudes of University Students Towards Learning.” *Procedia: Social and Behavioral Science*, vol. 83, 2013, ss. 947-953.
- Şiraz, Fadıl, Azizov, Buludhan, ve Bülent Döş. “Azerbaycan Eğitim Raporu 2017.” *Türk Dünyası Eğitim Sistemleri ve Sorunları: Eğitim Raporu*, ed. Erdal Bay, Pegem Yayınları, 2017.
- Şişman, Mehmet. *Eğitime Giriş*. Pegem Akademi, 2019.
- Topală, Ioana. “Attitudes Towards Academic Learning and Learning Satisfaction in Adult Students.” *Procedia: Social and Behavioral Sciences*, vol. 142, 2014, ss. 227-234.
- Tural, Özgür. “Öğretmen Adaylarının 21. Yüzyıl Becerileri ile Eğitim Felsefesi Eğilimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *Journal of Sustainable Educational Studies (JSES)*, vol. 4, no. 4, 2023, ss. 261-276.
- Uşaklı, Hakan. “Sosyal Duygusal Öğrenme Nedir? Neden Önemlidir (İnsan İlişkilerinde Beş Duygu Alanı.” *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, vol. 1, no. 2, 2017, ss. 1-16. <https://doi.org/10.30561/sinopusd.314566>.
- Verešová, Marcela, ve Dana Malá. “Attitude toward School and Learning and Academic Achievement of Adolescents.” *The European Proceedings Social & Behavioural Sciences EpSBS, International Conference on Education and Education Psychology (ICEEPSY)*, 2016, ss. 870-876.
- World Bank. *Uzbekistan Modernizing Tertiary Education*. Report No: 88606-UZ, 2014.
- Yamashita, Junko. “Effects of Extensive Reading on Reading Attitudes in a Foreign Language.” *Reading in a Foreign Language*, vol. 25, no. 2, 2013, ss. 248-263.
- YÖK. “Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi.” 10.11.2023, <https://istatistik.yok.gov.tr/>.
- Yıldız, Mustafa, ve Şafak Kaman. “İlköğretim (2-6 Sınıf) Öğrencilerinin Okuma ve Yazma Tutumlarının İncelenmesi.” *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, vol. 20, no. 2, 2016, ss. 507-522.

Araştırma Makalesi / Research Article

Efforts for Energy-Based Regionalisation in the Turkic World: The Organization of Turkic States*

Osman Ağır**
Zehra Aksu***

Abstract

The main objective of this article is to analyse the energy policies of partner countries of the Organization of Turkic States (OTS), established over two energy regions, within the context of “energy regionalism.” The study, based on the premise that energy is one of the fundamental sources of motivation for the organisation, discusses the contributions of energy to the development and deepening of cooperation among the Turkic States. The paper explores the expectations of member countries from the organisation in terms of energy within the context of energy regionalism analysis criteria and seeks to answer questions regarding the level of fulfillment of these expectations. The findings suggest that the organisation has special importance in energy issues, with energy being a prominent subject in its written materials. The analysis reveals that the union broadly satisfies the criteria of energy regionalism, indicating the potential for implementing concrete cooperation projects related to energy among member countries in the medium term.

Keywords

Organization of Turkic States, fossil energy resources, energy policies, energy security, energy regionalism.

* Date of Arrival: 16 April 2023 – Date of Acceptance: 15 February 2024

You can refer to this article as follows:

Ağır, Osman, and Zehra Aksu. “Efforts for Energy-Based Regionalisation in the Turkic World: The Organization of Turkic States.” *bilig*, no. 109, 2024, pp. 105-128, <https://doi.org/10.12995/bilig.10905>.

** Doç. Dr., İnönü University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration – Malatya/Türkiye
ORCID: 0000-0002-1087-0478
osman.agir@inonu.edu.tr

*** Dr., Kadir Has University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Department of International Relations, Post-doctoral TÜBİTAK Scholar – İstanbul/Türkiye
ORCID: 0000-0003-1073-4086
zehraksu46@gmail.com

Türk Dünyasında Enerji Temelli Bölgeselleşme Çabaları: Türk Devletleri Teşkilatı*

Osman Ağır**

Zehra Aksu***

Öz

İki enerji bölgesi üzerinde kurulmuş Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) ortağı ülkelerin enerji politikalarının “enerji bölgeselciliği” bağlamında analizi bu makalenin temel amacını oluşturmaktadır. Birlik ortaklarının enerji kaynakları bakımından oldukça önemli rezerve sahip olmalarının yanında transit ülke olma bakımından da önemli bir coğrafi konumda yer almaları enerjii birliğin temel motivasyon kaynaklarından biri hâline getirmektedir. Bu düşünceden hareketle hazırlanan çalışmada, enerjinin Türk Devletleri arasında iş birliğinin gelişmesine ve derinleşmesine katkıları tartışılmış; “enerji bölgeselciliği” analiz kriterleri bağlamında üye ülkelerin enerji konusunda örgütten beklentilerinin neler olduğu ve bu beklentilerin karşılanma seviyesinin hangi düzeyde olduğu sorularına cevap aranmıştır. Elde edilen bulgularda örgütün enerji konusuna özel önem atfettiği, yazılı metinlerinde enerjinin önemli başlıklardan birini oluşturduğu, ortak ülkelerin birlikten enerji meseleleriyle ilgili önemli beklentilerinin bulunduğu, birliğin “enerji bölgeselciliği” kriterlerini büyük oranda karşıladığı ve orta vadede üye ülkeler arasında enerji ile ilgili somut iş birliği projelerinin hayata geçirilebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Türk Devletleri Teşkilatı, fosil enerji kaynakları, enerji politikaları, enerji güvenliği, enerji bölgeselciliği.

* Geliş Tarihi: 16 Nisan 2023 – Kabul Tarihi: 15 Şubat 2024

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Ağır, Osman, ve Zehra Aksu. “Efforts for Energy-Based Regionalisation in the Turkic World: The Organization of Turkic States.” *bilig*, no. 109, 2024, ss. 105-128, <https://doi.org/10.12995/bilig.10905>.

** Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü – Malatya/Türkiye

ORCID: 0000-0002-1087-0478

osman.agir@inonu.edu.tr

*** Dr., Kadir Has Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Doktora Sonrası TÜBİTAK Bursiyeri – İstanbul/Türkiye

ORCID: 0000-0003-1073-4086

zehraksu46@gmail.com

Introduction

With the end of the Cold War, the former USSR geography, consisting of Eastern Europe, the Caucasus, Central Asia, and the Caspian region, began to attract more political and economic interest from the world. In the new era, major powers seeking to benefit from the emerging geopolitical vacuum have aimed to establish a security system that suits their interests, while the regional countries have engaged in efforts to form alliances with the aim of finding solutions to the common problems they face.

The Turkic Republics, as significant actors in the Eurasian region, have participated in international organisations such as the CIS, GUAM, CSTO, SCO, and the EAEU in the context of seeking solutions to their regional issues and cooperation. In pursuit of resolving regional issues, the Turkic States, which have participated in numerous cooperation projects, have focused on policies to enhance their economic prosperity through the utilisation of their energy resources. Russia's self-perception as the hegemonic power in the region, along with the hegemonic endeavors of the USA and China towards the area, have unsettled the Turkic States, which are rich in energy resources, prompting them to seek different alternatives. According to Özsoy et al. (303), the primary priority for the countries in the region has been to manage the process in line with national interests by learning from the experiences of countries that have become targets of global powers, such as Iraq, Iran, and Venezuela.

During the USSR period, the Turkic States were subjected to cultural assimilation, and their fate frequently depended on the discretion of Russian administrators (Allworth 3). Concurrently, there was an effort to manipulate Turkestan's history and drive a wedge between fraternal nations. Nonetheless, the Soviet Union's endeavours to delineate boundaries between these peoples served as a catalyst for the leaders of Turkestan, compelling them towards unity and close collaboration, as the shared memory of a united Turkestan proved indelible.

As the USSR neared its dissolution, the idea of a United Turkestan¹ began to be voiced in search of solutions to regional issues and problems originating from Moscow. The news of independence that arrived in 1991 marked a new beginning in the integration efforts of the Turkic republics,

as it created opportunities for new collaborations. During the summit held in Ashgabat in 1991, Nursultan Nazarbayev proposed the formation of a Turkic Union, citing the European Union as a model (Karasar and Kuşkumbayev 21-25; Anderson 198; Sarı 139). However, the first concrete step towards developing political, economic, and cultural cooperation among the Turkic States, which share a common history and culture, was initiated in 1992 under the leadership of Türkiye², thus commencing the process leading to the establishment of the OTS. Initially established on October 3, 2009, with the Nakhchivan Agreement as the “Turkic Council,” the structure was later renamed to the “Organization of Turkic States” on November 12, 2021, thereby formally instituting the OTS as a regional international organisation. The fact that two of the world’s nine total energy regions (Central Asia and the Caspian Basin) fall within the geographical boundaries of the organisation and that the members of the organisation also hold strategic significance as points of energy transit, has made the issue of energy one of the fundamental sources of motivation for the organisation.

The primary aim of this paper, which analyses the energy policies of OTS, a regional organisation established on the basis of multilateral cooperation, is to assess to what extent OTS meets the analysis criteria for “energy regionalism,” given its significant potential in energy supply and transit, and to explore the energy-related what expectations of the member countries from the organisation. The goal of the paper is to serve as a stepping stone for further research by elucidating the significance of energy from the perspective of the Turkic States within the context of energy regionalism. The study initially investigates the expectations of member countries regarding energy from the organisation. Subsequently, it examines the extent to which these expectations are met within the organisation, with support from the analysis criteria of energy regionalism. In the paper, which is confined to fossil energy resources, data from international energy agencies, official organisational documents, relevant literature, and policy-makers’ statements have been utilised. The research, prepared using descriptive research methodology and qualitative research techniques, has analysed quantitative energy data pertaining to the member countries.

The fundamental hypothesis of the study is that despite OTS predominantly appearing as an entity aimed at fostering cultural cooperation between

member countries, energy-related issues constitute one of the organisation's core motivational drivers. The analysis of OTS's energy policies within the framework of "energy regionalism" criteria, then, forms the unique contribution of the research. Given the absence of studies in the literature that address OTS in this context, the conducted research is expected to make a significant contribution to the field.

Regionalisation and Energy Regionalism

The concept of "regionalisation," a significant subject within the discipline of International Relations, lacks an agreed-upon definition. Andrew Hurrell defines regionalisation as the growth of social integration within a region and often as undirected social and economic processes, whereas Jean Monnet describes it as the coordination, implementation, or theoretical approach to social, economic, or political activities within a geographic region encompassing a certain number of states (Hurrell 39; Monnet 644). Regionalisation, categorised into two distinct waves, acknowledges the post-World War II era as the commencement of the first wave, while the post-Cold War period is regarded as the beginning of the second wave (Söderbaum 23).

Although there were few regional groups before the Second World War, the war's end resulted in the transition from a multipolar structure of the international system, which had lasted for three centuries, to a bipolar system. This not only increased the significance of regions for the superpowers but also enhanced the self-reliance and self-awareness of the regions themselves (Hansen and Heurlin 1; Fawcett and Hurrell 12). During the Cold War, the world was divided into two ideological camps led by two superpowers, which fostered the prominence of regionalism as a legacy of the era. With the influence of globalisation, the theoretical underpinnings of the subject began to take shape from the early 1990s onwards.

According to Marianne Marchand and Morten Boas (899), the process of regionalisation has constituted a significant aspect of global restructuring. The comprehensive structure of regional organisations, which can take various forms depending on the fields where states prefer to cooperate and are often established to serve multiple purposes (Hettne 543), has necessitated considering regionalisation efforts at the sectoral level.

Regionalism activities have been the subject of research under headings such as security regionalism, financial regionalism, socio-cultural regionalism, trade blocs, economic regionalism, developmental regionalism, political regionalism, energy regionalism, etc. Energy, one of these areas, has emerged as a significant and new field of study and has been incorporated into definitions of regionalism from the 20th century onwards. Energy regionalism, as defined by Zehra Aksu (41-42), is characterised by initiatives that facilitate the convergence of a group of countries in the international arena and enable the execution of energy projects that strengthen them politically, economically, and in terms of security. Energy regionalism, constructed as a new design model derived from elements of economic, political, and security regionalism and, in this sense, representing a model of theoretical eclecticism, was introduced to the International Relations literature following the establishment of the European Coal and Steel Community (ECSC) in 1951, which is acknowledged as the first instance of an energy regionalism model.

The establishment of the ECSC led to Europe being characterised as the first energy region, while the use of energy in regional and regionalism definitions from the 20th century onwards has facilitated the recognition of energy regionalism as a new type of regionalisation (Sopilko et al. 14). Energy regionalism, which remains in the early stages of both conceptual and empirical development, has been attempted to be defined through three fundamental elements: open governance arrangements³, actor-centred regional structures⁴, and analytical tools⁵ (Johnson and VanDeveer 3). This classification has provided insight that the definition of energy regionalism can be made through political spaces that emerge as a result of official or semi-official initiatives (formal/semi-formal cooperations that facilitate alliances among states regarding energy resources) and through energy regions (geographical areas where energy resources are heavily concentrated). The presence of various dimensions of energy up to its consumption stage has driven states to act jointly and form regional alliances, resulting in the emergence of formal/semi-formal energy regionalism initiatives. In their article analysing studies on energy regionalism around the world, Hancock and colleagues (3-4) have highlighted that the majority of the studies and research on energy regions have predominantly focused on non-renewable energy sources, especially fossil energy resources.

Organization of Turkic States and Energy

The OTS, was established among the Turkic Republics to enhance mutual relations. The total population of the OTS partners⁶ amounts to 165.340.211 while the total land area covers 4.826.844 km² (The World Bank; T.C. Dışişleri Bakanlığı). The organisation holds geopolitical and geostrategic significance due to its strategic energy resources, demographic composition, and the geography it encompasses (Purtaş 6).

A significant portion of the historical Silk Road is located within this geography, and the region is the focus of various projects due to it representing one of the pieces that constitute Mackinder's "Heartland" of the World Island and encompassing the states in Spykman's "Rimland" belt. The geopolitical position and natural resource wealth of the organisation, which encompasses a geography surrounded by power centres such as Russia, China, the USA, and India, necessitate the development of a comprehensive cooperation framework among the Turkic States, including in the field of energy.

In this section of the study, the Turkic States are examined as an energy region, and the OTS, established among these countries, as well as the energy strategies of the member states of the organisation, are discussed.

Turkic States as an Energy Region

According to Hancock et al. (3-4), there are a total of nine fossil energy regions in the world, which are Europe, the Arctic, MENA, Asia, North America, Latin America/Caribbean, Africa, Eurasia/Central Asia, and the Caspian Basin. OTS partners such as Kazakhstan, Azerbaijan, Uzbekistan, Turkmenistan, and Kyrgyzstan are located within the specified fossil energy regions of Central Asia and the Caspian Basin, indicating that the organisation spans two energy regions.

Table 1
 Fossil Energy Resources of OTS Partners⁷

State	Full Members						
	Coal Reserves	Coal Production Quantity	Oil Reserves	Oil Production Quantity	Natural Gas Reserves	Natural Gas Production	Share of Fossil Fuels in Total Exports
Azerbaijan	-	-	7.0	38.1	100.5	24.3	87%
Kazakhstan	25.605	2.08	30.0	91.4	93.7	23.4	63%
Kırgızistan	s	0.033	s	s	s	s	5%
Uzbekistan	1.375	0.05	0.6	2.8	42.7	56.3	19%
Türkiye	11.525	0.76	0.4	s	0.1	S	4%
Observer Members							
Turkmenistan	-	-	0.6	12.5	688.1	63.2	88%
Hungary	2.909	0.06	s	s	s	s	-
TRNC	-	-	-	-	-	-	-
Total	41.414	2.983	38.6	144.8	925.1	167.2	-

Source: BP; EIA; The World Bank

According to Table 1, the total coal reserves of the OTS partners are 41.414 thousand million tons, the total oil reserves are 38.6 thousand million barrels, and the total natural gas reserves are 925.1 trillion cubic feet (tcf). Furthermore, the total coal production of the OTS partners is 2.983 kilotonnes of oil equivalent (ktoe), the total oil production is 144.8 million tonnes, and the total natural gas production volume is 167.2 billion m³. From this perspective, the OTS partners are countries capable of exporting, and within these countries, the revenue streams are largely dependent on energy resources. Particularly among the full members, a significant portion of the total exports of Azerbaijan (87%), Kazakhstan (63%), and Uzbekistan (19%), as well as the observer member Turkmenistan (88%), are made up of fossil fuels. These specified countries are the energy centers of the organisation.

Organization of Turkic States and the Energy Strategies of Member Countries

The Turkic Republics, significant actors in the Eurasian region, faced a series of problems, including energy security, following the dissolution of the USSR. They have participated in numerous cooperation projects established within the framework of bilateral and multilateral agreements aimed at resolving regional issues and seeking collaboration. However, none of these establishments consisted solely of Turkic States, which share a common history, identity, language unity, and cultural ties.

In the Nakhchivan Agreement, which was established on the basis of cultural solidarity among member countries, energy is specified as one of the fundamental purposes of the OTS's establishment. Energy, defined as a common area of interest, has been recognised as a field of cooperation among the member states (TDT, "Türk Dili Konuşan Ülkeler": madde 2). The fact that the organisation's partners both possess significant reserves of energy resources and face energy security issues has necessitated a special emphasis on energy matters in the founding documents.

Energy-based issues in the region can be categorised as follows:

- Problems arising from the sharing of energy resources,
- Problems associated with the transportation of the produced energy sources,
- Environmental security concerns encountered during.

The aforementioned problems, due to their scale that prevents a single state from resolving them alone, drive the OTS partners to act collectively and form one of the fundamental motivational sources of the organisation. Each state that is a party to the organisation aims to develop full-scale energy dialogue, in addition to practical cooperation, through regional collaboration while considering its national interests.

Each Turkic State develops separate policies and takes steps in this direction to ensure energy security. At times, states engage in bilateral or multilateral agreements, and at other times, they aim to solve both energy security issues and achieve economic gains by joining a regional organisation like OTS. Below, the OTS partner states are categorized as producers, transit, and consumer countries, and their expectations and strategies from the organisation are discussed. These objectives vary for producer, consumer,

and transit countries. While the alignment of the energy strategies of the OTS partners presents a significant advantage in terms of energy regionalism, conflicts of interest can complicate the successful execution of regionalisation activities.

The expectations⁸ of the OTS's producer countries⁹ include:

- Resolution of issues that directly threaten their national interests and energy security through regional cooperation,
- Combating unregistered energy trade based on mafia-oligarch relationships (Starr 31),
- Reducing dependence on foreign companies (originating from countries like Russia, USA, UK, Netherlands) due to economic and technological inadequacies,
- Decreasing dependency on Russia for the transportation of produced energy resources,
- Developing efficient trade and economic ties with major trade partners,
- Minimising environmental damage in the exploration and extraction phases of resources,
- Utilising new drilling methods and technologies,
- Contributing to the resolution of some border disputes stemming from legal status issues in the Caspian Basin, Central Asia, and the South Caucasus,
- Enhancing commercial and economic ties within the framework of the organisation to reduce the influence of external powers in the region.

The expectations¹⁰ of the OTS's transit countries¹¹ include:

- Gaining a strategic advantage by ensuring the transit of produced energy resources,
- Becoming an energy corridor, or energy hub/centre,
- Establishing reciprocal relationships with transit countries in line with mutual benefits,
- Ensuring and diversifying the uninterrupted flow of energy needs,
- Preventing leaks at onshore and offshore deposits,
- Enhancing the efficiency of pipelines by eliminating neglect or inadequacies in maintenance and repair,

- Ensuring high-level safety measures in the legal restrictions of countries through which pipelines pass, in international standards, and in the engineering choices and construction,
- Facilitating international cooperation and coordination in the event of destructive incidents such as theft, breaches/accidents, low-level vandalism, commercial espionage, terrorist attacks, natural disasters, cyberattacks, and sabotage,
- Minimizing land damage and regulating more robust security and environmental laws related to the transportation of natural resources.

Finally, the expectations¹² of the OTS's importing countries¹³ include:

- Gaining easy, cost-effective, uninterrupted, and reliable access to needed energy resources,
- Increasing their state's levels of production and growth,
- Ensuring energy security by providing a diversity of supply.

The above-mentioned expectations will encourage each member state of the union to adopt a strategy that serves its national interest, which, in turn, may lead to increased mutual dependency among the organisation's members. The general status of the OTS partners as developing countries and the shared common identity facilitate the development and deepening of relations based on the principles of mutual benefit. Because a shared identity provides states with an advantage in creating economic regional cooperation within a common structure and resolving security issues. Therefore, the Turkic identity is a driving force that brings these states together, making it possible to construct a regional area among sibling countries and develop relations in fields such as energy, trade, and transportation.

Analysis of the Energy Policies of the OTS

Energy, as the source and driving force of all kinds of development, holds a very important place in the continuation of human life as an element whose demand is rapidly increasing. Therefore, issues related to economic and political life that develop over the assurance of energy security, the diversification and control of energy resources are deepening (Pamir 40; Ediger 3). Energy security, due to its transboundary nature, creates mutual dependence, necessitating collective action by multiple states. This is also

true for Turkic States, which are experiencing numerous problems that require regional solutions in the field of energy.

The issues at hand not only affect the political and economic development of the countries possessing resources by causing delays but also negatively impact the potential gains of transit countries from pipelines and other countries in the region that are dependent on energy. Faced with fundamental problems such as security challenges and capacity deficiencies, regional cooperation is seen as a necessity. Aware of this situation, Turkic States are emphasizing regionalisation policies within the framework of the organisation. Within the organisation, policies related to energy's security and economic dimensions are being developed, and strategic partnerships are being sought. The development of political, economic, and security policies within the organisation for engaging in energy-related activities allows for the analysis in the context of an eclectic model of energy regionalism. This analysis provides the opportunity to reveal the energy policies of the chosen establishment/member countries as empirical cases, as well as assists in measuring the success level of the organisation's energy policies.

Energy regionalism analyses can be conducted based on three criteria: driving forces, institutional structure, and the impact of decisions taken and activities on energy regionalism (Hancock et al. 10). In the driving forces criterion, the factors that prompt member countries in an international organisation to engage in energy regionalism are examined; in the institutional structure criterion, whether there is an organ solely dedicated to working in this field for successful management of energy regionalism, and if so, what its level of influence is; and in the impacts of decisions taken and activities on energy regionalism criterion, what kind of work is being done within the organisation concerning energy and energy security is investigated. Below, the OTS is analysed within the context of these three criteria.

- *Driving Forces:* In energy regionalism, driving factors are divided into mandatory and auxiliary factors. Mandatory factors include the quantity of energy resources possessed, energy security issues, and interdependence of—all elements that are necessary in all energy regionalism initiatives. Other auxiliary factors, on the other hand, relate to the potential of the member countries of the organisation, identity, the desire to increase social and economic welfare, the role of regional hegemony, etc. (Aksu 139).

Based on Table 1, which provides data on fossil energy resources, the organisation fulfils the mandatory criterion in energy regionalism concerning the *quantity of energy resources* available. However, despite the significant advantages, the ownership of these resources also leads to various economic, political, and environmental problems¹⁴. The challenges encountered during the extraction or transit phases of energy resources signify that the essential criterion of *energy security problems* is being met. The presence of producer, consumer, and transit countries within the OTS creates interdependence of among the organisation's partners and compels them to cooperate in the context of energy policies. In this respect, the OTS also fulfils the third mandatory criterion *interdependence of*. On the other hand, the OTS partners possess serious potential due to the quantity of their energy resources, their geopolitical and geostrategic positions, and their populations. This fulfils the first auxiliary criterion of the *potential of the member countries*. The presence of a shared Turkish identity meets the second auxiliary criterion of a *common identity*; and the fact that the OTS mainly consists of developing countries suggests that the partners share *a desire to improve social and economic welfare*, thereby meeting this additional auxiliary criterion as well. Another auxiliary criterion is the investigation of whether there is one or several states in international organisations that guide cooperation and take on a leverage role within the organisation. Türkiye is the state that has led the OTS partners to come together, thus fulfilling the factor regarding the *role of regional hegemons* within the organisation. In conclusion, the OTS meets all the mandatory criteria as well as all the other auxiliary factors in the context of “driving forces.”

- *Institutional Structure*: The Nakhchivan Agreement, which is of primary importance in the establishment documents of the OTS, specifies the organisational bodies of the OTS as the Council of Heads of State, Council of Foreign Ministers, Committee of Senior Officials, Council of Elders, and the Secretariat. The agreement provides details on the roles and powers of these established bodies¹⁵. In this respect, while the OTS possesses all the organs that are necessary for an organisation, it does not have a body specifically dedicated to conducting work in a specific field such as energy. All activities stipulated in the organisation's founding purpose are carried out by these five fundamental organs. Given that only a short time has elapsed since the official establishment of the organisation, there are no

additional auxiliary organs or working groups designed beyond these main bodies. Therefore, the organisation does not fully meet the second criteria of energy regionalism analysis pertaining to institutional structure.

- *The Impacts of Decisions Taken and Activities:* In the final stage of energy regionalism analyses, the functional side of the organisation is researched by examining the activities conducted in the field of energy. The analysis includes examining all kinds of activities, including signed agreements among members, summit meetings, and organised events, focusing on those related to energy. Indeed, within a historical chronology, the OTS is examined below to determine whether the organisation meets this last criterion and to what extent the expectations of the member countries (detailed in the second part of the study) are met.

To date, within the OTS, a total of eight declarations have been published concerning the fundamental issues of intergovernmental cooperation on non-renewable energy resources, including the foundational treaty. Significant decisions related to energy have been made starting from the organisation's founding Nakhchivan Agreement, and are included in the 1st Summit Declaration of the Turkic Council¹⁶, the 6th Summit Declaration, the 7th Summit Declaration, the Turkic Council Turkistan Informal Summit Declaration, the Turkic World 2040 Vision¹⁷, the 8th Summit Declaration of the OTS, and the 9th Summit Samarkand Declaration of the OTS.

The significant decisions and activities related to energy taken by the organisation at these meetings include:

- To establish and enhance cooperation in the field of energy efficiency among member countries, various events such as the EXPO-2017 International Fair, the 11th Energy Efficiency Forum-2020 (TDT, "Türk Konseyi 6. Zirve"; "Türk Konseyi 7. Zirve"), InnoWeek Uz-2021, InnoWeek Uz-2022, and forums on "The Role of Innovation and Technological Development in the Turkic Region" have been conducted,
- The establishment of the International Center for Green Technologies and Investment Projects based on the EXPO in Astana (TDT, "Türk Konseyi 6. Zirve"),
- Decisions were made at the "Trans-Caspian Multimodal Route Workshop" held in Istanbul in 2016 to further intensify customs cooperation among

member countries and to facilitate export and import procedures (TDT, “Türk Konseyi 6. Zirve”),

- Consensus has been reached on cooperation among member countries on issues such as supply security, liberalisation of the energy sector, establishment or operation of markets, strengthening cooperation in the transportation sector, conducting a joint fight against security issues, and providing incentives to share technical knowledge and expertise,
- The adoption of the “Turkic World 2040 Vision” as a strategic document to guide future cooperation and the directive to prepare the “2022-2026 OTS Strategic Roadmap” for the implementation of the said document (TDT, “Türk Konseyi Türkistan”),
- The decision to establish the “TURANSEZ” special economic zone,
- The project to establish a “Commercial Cooperation Research Center” and an “Engineering and Technology Center” for Turkic countries,
- The initiative to establish the Turkic World Investment Forum,
- The adoption of the Action Plan for the 2023-2027 OTS Energy Cooperation Program (TDT, “TDT 9. Zirvesi”),
- Agreement on diversifying transit corridors, including the Middle Corridor which primarily connects Europe to Central Asia, under the TRACECA framework, and the organisation of the International Intermodal Transport Forum on this matter (TDT, “TDT, TRACECA”),
- The decision to actively involve Turkmenistan in cooperation mechanisms within the OTS, including the Sister Ports Process and the introduction of digital tools (digital TIR, e-Permit, and eCMR) aimed at facilitating transportation and transit procedures, as well as the implementation of related transportation projects (TDT, “TDT Heyeti”),
- The project proposal to create an energy transmission corridor which involves constructing a 1,195-kilometer submarine power cable beneath the Black Sea, stretching from Azerbaijan (through Georgia and Romania) to Hungary (TDT, “TDT Enerji”),
- Proposal for the construction of Kambarata HPP-1, which will be the largest hydroelectric power plant in Kyrgyzstan, to provide electricity to Central Asian countries (TDT, “TDT Enerji”),

- The decision to establish an Energy Coordination Committee at the level of Deputy Ministers of Energy to coordinate energy cooperation (TDT, “TDT Enerji”),
- Improvement of the inter-regional energy linkage between member and observer states by connecting the east and west of the Caspian (TDT, “TDT Enerji”) and
- The decision to increase the current capacity of TANAP, which stands at 16 billion cubic meters per year, to potentially double its capacity in the near future (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı).

It is evident from the decisions mentioned above that the OTS, which is one of the organisations where energy cooperation is stipulated by agreements and other norms, has the creation of a energy regionalism as one of its foundational goals. This is because energy is stated as one of the fundamental objectives in the founding treaty of OTS, and energy and energy security are frequently addressed in other negotiations and agreements signed up until the year 2023. The OTS has particularly focused on the improvement, transit, production, and trade of energy resources, as well as environmental issues. In terms of enhancing energy resources, the OTS refers to the Caspian Basin and Central Asia, which are its energy regions. Regarding transit issues, it is stated that all OTS member countries need to act together. Thus, the aim is to develop infrastructure projects to increase export potential. In the trade of energy resources, steps are being taken towards creating a common market area by establishing a Free Trade Zone and Customs Union; simultaneously, concrete proposals are being developed for the use of new “green” technologies with regard to environmental concerns. From the decisions taken, it is understood that the Turkic States have adopted a policy of energy nationalism to more effectively utilise the natural resources in the region and aim to establish a “Turkic Corridor” for the transportation of produced energy resources. The detailed inclusion of energy issues in the organisation’s activities indicates that the organisation meets the functional criteria of energy regionalism analysis.

Consequently, it is of great importance that the Turkic States, which concur on the rational use of fossil energy resources within the organisation, proceed to integration through a shared identity and thereafter develop this integration to encompass energy. The Turkic States, acting with the

recognition that enhancing societal welfare is achieved through the efficient utilisation of energy resources, are taking significant steps by consistently focusing on energy resources and their security in declarations made at every available opportunity in meetings organised under the auspices of the organisation. The decisions taken and activities carried out with the consideration of the OTS countries' common interests are quite important, yet they require further development. While normative ties are significant in bringing member states together, each of the organisation's partners naturally desires that the energy strategies they adopt are also effectively met.

The organisation has not yet fully met the expectations of its members as stated in the second part of the study. However, the organisation, which was established based on multilateral cooperation among Turkic States, is considered an important structure by its members, especially for conducting studies on energy. As can be understood from the characteristics such as Azerbaijan and Kazakhstan's energy reserves, and Türkiye's regional power and geopolitical position, each member state has its strengths in different areas, which enables the creation of a coalition of power within the organisation. The organisation is grappling with a series of security issues involving producer, consumer, and transit countries; it is anticipated that the issues pertinent to the region could be resolved as a result of a fully-fledged coalition of power. Since the ultimate aim of regional energy initiatives is to ensure energy security, significant responsibilities fall upon all members of the organisation in solving the existing problems. These issues persist as a serious obstacle to the economic development of the organisation's partners; however, it is envisaged that should tangible solutions to energy issues be devised, the organisation could serve as an exemplary model of energy regionalism.

Conclusion and Discussion

The transboundary nature of energy makes cooperation between producer, consumer, and transit countries a necessity. Sometimes agreements can be made between countries in the same geographical region, and sometimes international regional organisations can be formed, or existing regional organisations can include energy in their aims and objectives. OTS is established over two significant energy regions in the world and includes energy among both its founding purposes and its activities. This aspect

allows for the analysis of the organisation's energy policies in the context of "energy regionalism."

The organisation encompasses not only producer countries but also transit and consumer countries; therefore, each state determines different strategies in line with its national interests. However, normative commitment allows for the establishment of a common interest equation that supersedes the individual interests of the member states. The expectations of exporter countries aiming to maximize benefits from their natural resources, transit countries aspiring to become energy hubs/corridors, and importer countries wishing to secure their energy supply are being addressed on the basis of equal partnership.

In the organisation, states with aligning national interests are developing various plans/projects in the hope of enhancing economic prosperity and ensuring energy security. Steps are being taken to pave the way for strong a stability and development. The activities related to energy within the organisation also allow for an analysis of its energy policies in the context of regional energy cooperation. It is anticipated that the OTS could become a significant model of regional energy collaboration if it develops its institutional structure, which is crucial for energy governance. This development would enable the organisation to satisfy all three criteria for energy regionalism, of which it currently meets two.

It is essential that the OTS be endowed with a robust institutional framework to maintain stable relations among its partners and to resolve regional issues centred on energy. Institutional structuring in the field of energy, one of the primary motivational resources for the organisation, will not only enable the OTS to become a complete energy region but will also significantly contribute to meeting the expectations of member countries by focusing more on energy matters. This is because, alongside their different riches, the partners in the organisation also have various essential needs and expectations that need to be addressed. As each partner within the organisation possesses unique resources, they also have distinct needs and expectations that are crucial to satisfy. For instance, Kazakhstan exports natural gas to Russia while importing the gas it uses domestically from Turkmenistan and Uzbekistan. This situation also applies to transit:

oil produced in the Tengiz region is transported via pipelines to Russia, and from there, it is dispatched to the global markets.

Similar situations to Kazakhstan's are experienced in other countries, where the continued dependency on Russia is a cause for concern among the post-Soviet Turkic States. In this context, it is of utmost importance for the organisation, which holds significant potential for the region's development, to continue its energy-intensive efforts. The development and deepening of integration will not only contribute to the resolution of regional issues but also generate significant momentum in the economies of the member countries. For the Turkic States, viewing the OTS as an opportunity to resolve certain existing and potential problems, which is heightened by the interest of external powers, is a necessity. This perspective should be adopted not merely as a political choice or an ideological stance but from the viewpoint of social, economic, and environmental stability, political stability, and security issues, including energy.

OTS, although still a young formation as an international entity, demonstrates the potential for significant energy projects and shows signs of evolving into an increasingly effective strategic union. Currently hampered by issues such as technological and economic inadequacies in energy efforts, the OTS is expected to become more successful through closer collaboration among the leaders of Turkestan and by strengthening the organisation's institutional structure while preserving the existing integrated setup. The Russia-Ukraine War and the ensuing energy crisis, along with the inflationary pressure it has created on economies worldwide, are shaping an international conjuncture that supports the development of the organisation within the context of energy regionalism. As EU countries seek to reduce their dependency on Russia, they are turning towards the Turkic States. This shift could contribute to the organisation's continued path as a respected regional entity in the medium term.

Contribution Rate Statement

The authors' contribution rates in this study are equal.

Conflict of Interest Statement

There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of this study. There is no conflict of interest between the authors.

Notes

- 1 The paper is limited to the post-Cold War period, and since the initiatives before this period were unsuccessful, they have not been included in this study.
- 2 Before this date, regional summit meetings predominantly took the form of consultative gatherings, serving the function of enhancing mutual acquaintance. In the 2000s, however, an effective cultural diplomacy was conducted among the Turkic republics, establishing significant platforms (Purtaş 12).
- 3 Examples of open governance arrangements include the EU, ASEAN, or Regional Trade Agreements.
- 4 Examples of actor-centered regional structures include newly emerged and significant energy regions such as the South China Sea and the Arctic.
- 5 Examples of analytical tools include river basins like the Nile or ocean basins like the Mediterranean.
- 6 All full members and observer members.
- 7 This table has been created based on the latest published data regarding proven reserves. In the table, “s” indicates that there is not enough data to be statistically significant, while “-“ indicates that there is no data/resources.
- 8 For detailed information, see: Mirzayev 87; https://www.azerbaijans.com/content_530_tr.html; Cornell ve Starr 5; Cohen; Nazarbayev 1-2; Larrabee 49; Ministry of Energy of The Republic of Uzbekistan; Gazel 39.
- 9 Azerbaijan, Kazakhstan, Uzbekistan, and Turkmenistan.
- 10 For detailed information, see: IEA; Karagiannis 3; https://www.azerbaijans.com/content_530_tr.html; Cornell and Starr 5; Cohen; Nazarbayev 1-2; Alammadov 43; Larrabee 49; European Committee of the Regions; USA Department of Energy; KKTC Enerji ve Ekonomi Bakanlığı; TEPAV 79-83.
- 11 Türkiye, Kyrgyzstan, Azerbaijan, Kazakhstan, Hungary.
- 12 For detailed information, see: Manos Karagiannis; IEA; KKTC Enerji ve Ekonomi Bakanlığı; TEPAV 79-83; European Committee of the Regions; USA Department of Energy.
- 13 Türkiye, Kyrgyzstan, TRNC, Hungary, and, to a lesser extent, other countries.
- 14 For detailed information, please refer to the second section titled “Organization of Turkic States and the Energy” in the study.
- 15 For detailed information, please refer to the Nakhchivan Agreement (TDT, “Türk Dili Konuşan Ülkeler”: madde 5-6).
- 16 For detailed information, please refer to the Türk Konseyi 1. Zirve Bildirisi (TDT, “Türk Konseyi 1. Zirve”).
- 17 For detailed information, please refer to the Türk Dünyası 2040 Vizyonu (TDT, “Türk Dünyası”).

References

- Aksu, Zehra. *Enerji Bölgeselciliği: Şanghay İşbirliği Örgütü ve Avrasya Ekonomik Birliği*. Nobel Yayınları, 2023.
- Almammadov, Veli. "Azerbaycan'ın Enerji Stratejisi." *Social Sciences Research Journal*, vol.8, no.3, 2019, pp. 40-53.
- Allworth, Edward. *Kendi Sovyet Cumhuriyetleri Dışında Yaşayan Sovyet Özbeklerinin Kültür Hayatı Hakkında Bir Belge*. Çev. Evin Noyan, ODTÜ Asya-Afrika Araştırmaları Grubu, 1985.
- Anderson, John. *The International Politics of Central Asia*. Manchester University Press, 1997.
- BP. "Statistical Review of World Energy 2020." <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energyeconomics/statistical-review/bp-stats-review-2020-natural-gas.pdf>. 2020.
- Cohen, Ariel. "Yeni Büyük Oyun: Avrasya'da Boru Hattı Siyaseti." *Avrasya Etüdüleri*, vol. 3, no. 1, 1996, pp. 2-15.
- Cornell, Svante, and Stephen Frederick Starr. "Kazakhstan's Role in International Mediation under First President Nursultan Nazarbayev." *Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program*, Lithuania, 2020.
- EIA. "International." May 6, 2021. <https://www.eia.gov/international/data/world>.
- European Committee of The Regions. "Hungary-Energy." June 11, 2023, <https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers/Pages/Hungary-energy.aspx>.
- Ediger, Volkan. "Enerji Arz Güvenliği ve Ulusal Güvenlik Arasındaki İlişki." *SAREM Enerji Arz Güvenliği Sempozyumu*, Ankara, 2007, pp. 1-47.
- Fawcett, Louise, and Andrew Hurrell. *Regionalism in World Politics*. Oxford University Press, 1995.
- Gazel, Fırat. *Mavi Akım: Avrasya'da Çözumsuzlüğün Öyküsü*, Beyaz Yayınları, 2003.
- Hancock, Kathleen J., Stefano Palestini, and Kacper Szulecki. "The Politics of Energy Regionalism." *The Oxford Handbook of Energy Politics*, Oxford University Press, 2020.
- Hansen, Birthe, and Bertel Heurlin. *The New World Order: Contrasting Theories*. Palgrave Macmillan, 2000.
- Hettne, Björn. "Beyond The 'New' Regionalism." *New Political Economy*, vol. 1, no. 4, 2005, pp. 543-571.
- Hurrell, Andrew. "Regionalism in Theoretical Perspective." *Regionalism in World Politics*, ed. Louise Fawcett ve Andrew Hurrell, Oxford University Press, 1995, pp. 37-73.
- IEA. "Kyrgyzstan Energy Profile." <https://www.iea.org/reports/kyrgyzstan-energy-profile/energy-security>. (Accessed: 08.06.2023).

- Johnson, Corey, and Stacy VanDeveer. "Energy Regionalisms in Theory and Practice." *Review of Policy Research*, Special Issue, 2021, pp.1-20.
- Karagiannis, Manos. "The Turkish-Georgian Relationship and The Transportation of Azerbaijani Oil." *Caspian Crossroads Magazine*, vol. 4, no. 1, 1998, pp. 1-15.
- Larrabee, Stephen. "Türk Dış Politikası ve Güvenlik Politikası: Yeni Boyutlar, Yeni Güçlükler." *Türk-Batı İlişkilerinin Geleceği: Stratejik Bir Plana Doğru*, Çev. Işık Kuşçu, ASAM Yayınları, 2001.
- Karasar, Hasan Ali, and Sanat Kuşumbayev. *Türkistan Bütünleşmesi Merkezi Asya'da Birlik Arayışları 1991-2001*. Ötüken Neşriyat, 2009.
- Marchand, Marianne, and Morten Boas. "The Political Economy of New Regionalism." *Third World Quarterly*, vol. 20, no. 5, 1999, pp. 897-910.
- Ministry of Energy of The Republic of Uzbekistan. "The Ministry of Energy: Functions, Objectives, and Achievements." July 11, 2019. <https://minenergy.uz/en/lists/view/10>.
- Mirzayev, Ramiz. *Road Starting From Contract of Century*. Göytürk Page, 2000.
- Monnet, Jean. "Bölgeselcilik ve Küresel Siyaset." *Küresel Siyaset*, ed. Andrew Heywood, Çev. Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir, Felix Kitap, 2019, pp. 565-596.
- Nazarbayev, Nursultan. "Kazakistan-2050 Stratejisi." *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi*, June 15, 2023, https://tasam.org/Files/Icerik/File/kazakistan_-_2050_stratejisi_2ed088a6-ffd2-4202-8a38-b0a42a571fee.pdf.
- Özsoy, Bahar, Esra Banu Sipahi, and Yusuf Sayın. "Orta Asya'da Enerji Politikaları ve Küresel Rekabet Bağlamında Türkiye'nin Rolü Üzerine Bir Değerlendirme." *Gazi Akademik Bakış*, vol. 15, no. 30, 2022, pp. 303-328.
- Pamir, Necdet. "Güney Kafkasya ve Enerji." *Güney Kafkasya Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadele ve Enerji*, ed. Cavid Veliev ve Araz Aslanlı, Berikan Yayınevi, 2011, pp. 345-394.
- Purtaş, Fırat. "Orta Asya ile Güney Asya Arasında Modern İpek Yolu Projesi." Ahmet Yesevi Üniversitesi, 2011.
- Purtaş, Fırat. "Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi." *Gazi Akademik Bakış*, vol. 7, no. 13, 2013, pp.1-14.
- Sarı, Buğra. "Security Aspect of the Integration in Turkic World under the Organization of Turkic States." *Insight Turkey*, vol. 25, no. 4, 2023, pp.139-161.
- Sopilko, Natalya Yuryevna et al. "Analysis and Prospects for The Development of Regional Energy Integration of The Eurasian Economic Union Countries." *IJEEP*, vol. 10, no. 5, 2020, pp. 13-20.

- Söderbaum, Fredrik. "Early, Old, New and Comparative Regionalism: The Scholarly Development of the Field." *The Transformative Power of Europe*, ed. Catherine Craven, Michael Giesen, Darya Kulinka, KFG Working Paper Series Freie Universität, no. 64, 2015.
- Starr, S. Frederick. "Power Failure: American Policy in The Caspian." *The National Interest*, no. 47, 1997, pp. 20-31.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. "Bölgeler." December 8, 2022, <https://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?03af1e06-bd93-40cb-ae4f-2c4ac27672e7>.
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. "Bakan Dönmez, TDT Enerji Bakanları Toplantısı'na Katıldı." March 3, 2023, <https://enerji.gov.tr/haber-detay?id=21136>.
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. "Stratejik Plan." June 10, 2023, https://sp.enerji.gov.tr/bakan_sunumu.html.
- TEPAV. "KKTC Enerji Sektörünün Kurumsal ve Fonksiyonel Analizi." 2011-2012, https://www.tepav.org.tr/upload/files/145.500.67272.KKTC_Enerji_Sektorunun_Kurumsal_ve_Fonksiyonel_Analizi.pdf.
- The World Bank. "Data." December 7, 2022, <https://data.worldbank.org/country>.
- TDT. "TDT Enerji Bakanları 3. Toplantısı Budapeşte'de Düzenlendi." March 31, 2023, https://www.turkicstates.org/tr/haberler/tdt-enerji-bakanlari-3-toplantisi-budapestede-duzenlendi_2866.
- TDT. "TDT Heyeti Uluslararası Ulaştırma ve Transit Koridorları Konferansına katıldı." May 4, 2023, https://www.turkicstates.org/tr/haberler/tdt-heyeti-uluslararasi-ulasirma-ve-transit-koridorlari-konferansina-katildi_2902.
- TDT. "TDT, TRACECA ile İşbirliğini Geliştiriyor." June 6, 2023, https://www.turkicstates.org/tr/haberler/tdt-traceca-ile-isbirligini-gelistiriyor_2949.
- TDT. "Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'nin Kurulmasına Dair Nahçıvan Anlaşması." October 3, 2009, https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/Nahcivan_Anlasmasi_Turkce_20140417_193951.pdf.
- TDT. "TDT 8. Zirve Bildirisi." *TDT*, November 12, 2021, https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/8-zirve-bildirisi-15-tr.pdf.
- TDT. "TDT 9. Zirve Bildirisi." November 11, 2022. <https://www.turkicstates.org/assets/pdf/haberler/semerkant-bildirisi-2679-164.pdf>.
- TDT. "Türk Dünyası 2040 Vizyonu." November 12, 2021, <https://turkicstates.org/assets/pdf/haberler/turk-dunyasi-2040-vizyonu-2396-98.pdf>.
- TDT. "Türk Konseyi 1. Zirve Bildirisi." October 21, 2011, https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/1-zirve-bildirisi-8-tr.pdf.
- TDT. "Türk Konseyi 6. Zirve Bildirisi." September 3, 2018, https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/6-zirve-bildirisi-13-tr.pdf.

- TDT. “Türk Konseyi 7. Zirve Bildirisi.” October 15, 2019, https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/7-zirve-bildirisi-14-tr.pdf.
- TDT. “Türk Konseyi Türkistan Gayriresmi Zirve Bildirisi.” March 31, 2021, https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/gayri-resmi-turkistan-zirve-bildirisi-2021-18-tr.pdf.
- USA Department of Energy. “An Energy Overview of The Republic of Hungary.” 2003, http://www.geni.org/globalenergy/library/national_energy_grid/hungary/EnergyOverviewofHungary.shtml.

Araştırma Makalesi / Research Article

Özbekistan'ın Yönetim Sistemi, Personel Rejimi ve Kamu Hizmeti Reformları*

Mehmet Akif Özer**

Bakhtiar Ortaq***

Öz

Bu çalışmada Özbekistan'ın yönetim sistemi, personel rejimi ve son dönemde kamu hizmetinde yapılan reformlar incelenmektedir. Son yıllarda dünya genelinde yeni kamu yönetimi anlayışının yaygınlaşmasıyla beraber kamu hizmetlerinin çok daha etkin ve verimli sunumu gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda kamu personelinin niteliklerinin artırılması, etkin kamu personeli politikaları ile sağlanabilecektir. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını kazanan Özbekistan, son yıllarda yaptığı reformlarla kamu personelinin niteliğini artırmak ve vatandaşına etkin kamu hizmeti sunmak için büyük çaba harcamaktadır. Çalışmada bu kapsamda; ülkenin idari yapısı ve ilgili son düzenlemeler incelenmiş, parlamento, başbakan ve bakanlar kurulu, yargı sistemi ve yerel yönetimlerle ilgili bilgiler verilmiş, bu kapsamda kamu personel rejimi ve kamu hizmeti reformları değerlendirilmiştir. Sonuçta ülkede kamu hizmeti ve personeli reformunun istikrarlı bir şekilde sürdüğü ve son yıllarda dijital devlete doğru ciddi çalışmalar başlatıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Özbekistan, reform, kamu hizmeti, kamu personeli, Mehnat Kodeksi.

* Geliş Tarihi: 24 Nisan 2023 – Kabul Tarihi: 10 Ekim 2023

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Özer, Mehmet Akif, ve Bakhtiar Ortaq. "Özbekistan'ın Yönetim Sistemi, Personel Rejimi ve Kamu Hizmeti Reformları." *bilig*, no. 109, 2024, ss. 129-158, <https://doi.org/10.12995/bilig.10906>.

** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü – Ankara/Türkiye.

ORCID: 0000-0003-2220-2271

mehmet.ozero@hbv.edu.tr

akifozer@yahoo.com

***Dr., Bağımsız Araştırmacı – Ankara/Türkiye

ORCID: 0000-0002-2893-8119

bakhtiarortaq@gmail.com

Uzbekistan's Administrative System, Personnel Regime and Civil Service Reforms*

Mehmet Akif Özer**

Bakhtiar Ortaq***

Abstract

In this study, Uzbekistan's administrative system, personnel regime and recent reforms in the public service are examined. In recent years, with the spread of the new public management approach around the world, more effective and efficient delivery of public services has come to the fore. In this regard, increasing the qualifications of public personnel can be achieved through effective public personnel policies. Uzbekistan, which gained its independence from the Soviet Union in 1991, has been making great efforts to increase the quality of public personnel and provide effective public services to its citizens with the reforms it has made in recent years. In this context, the study; The administrative structure of the country and the latest relevant regulations were examined, information was given about the parliament, the prime minister and the council of ministers, the judicial system and local governments, and in this context, the public personnel regime and public service reforms were evaluated. As a result, it has been seen that the public service and personnel reform in the country continues steadily and serious work towards a digital state has been initiated in recent years.

Keywords

Uzbekistan, reform, civil service, civil servants, Mehnat Codex.

* Date of Arrival: 24 April 2023 – Date of Acceptance: 10 October 2023

You can refer to this article as follows:

Özer , Mehmet Akif, and Bakhtiar Ortaq. "Özbekistan'ın Yönetim Sistemi, Personel Rejimi ve Kamu Hizmeti Reformları." *bilig*, no. 109, 2024, pp. 129-158, <https://doi.org/10.12995/bilig.10906>.

** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli University, EASF, Political Science and Public Administration Department-Ankara/Türkiye

ORCID: 0000-0003-2220-2271

mehmet.ozero@hbv.edu.tr

akifozer@yahoo.com

***Dr., Independent Researcher – Ankara/Türkiye

ORCID: 0000-0002-2893-8119

bakhtiarortaq@gmail.com

Giriş

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin 1991 yılında dağılmasını takiben bu birliğe bağlı ülkelerin çoğu, merkezi planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçiş kararı olarak pazar ekonomisinin koşullarını işletmeyi amaçlamıştır. Bu ülkelerden biri de tarihî İpek Yolu'nda yer alan Taşkent, Semerkant ve Buhara gibi şehirleriyle hem İslam Medeniyetinin hem Merkezi Asya'nın kilit ülkelerinden biri olarak öne çıkan ve "Orta Asya'nın incisi" olarak tabir edilen Özbekistan Cumhuriyeti'dir. Merkezî Asya içinde en kalabalık nüfusa sahip olan ülke, yer altı ve yer üstü kaynaklarıyla birlikte kadim tarihini günümüze taşıyan bir turizm potansiyelini de barındırmaktadır (Demirci 2).

Özbekistan tarihî, coğrafi, kültürel, ekonomik ve demografik özellikleriyle Sovyet sonrası Türk cumhuriyetlerinin merkezinde yer almaktadır. Birçok bakımdan Asya'nın kalbi durumundaki bu ülkenin komşularının Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan ve Türkmenistan gibi ülkeler olması bu konuda önem arz etmektedir. Afganistan'ın Türklerle meskûn kuzey bölgeleri yanında İran Türkistanı olarak da bilinen Horasan ile Özbekistan arasında Türkmenistan toprakları bulunmaktadır (Yalçınkaya 123). Bu yönüyle Orta Asya'nın merkezinde yer alan Özbekistan, Türkî Cumhuriyetler içinde Türkiye'den sonra ikinci en kalabalık ülkedir. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra 1991 yılında bağımsızlığını alarak demokratik, laik, sosyal adalet, evrensel insan hakları ve piyasa ekonomisini benimsemiş müstakil devlet olarak kurulmuştur (Yiğitaliyev 1). İyi yönetim ve ademi merkezîyetçilik gibi küresel söylemlerin çok yaygın ve güçlü olduğu bir dönemde Özbekistan, kamu yönetimi sisteminde reform yapmaya çalışmak gibi zor görevlere girşerek adete sürece eklemleme çabasında olduğunu göstermiştir (Urinbojev, Local Government 2). Ülkede yeni anayasa ile demokratik eğilimli kamu yönetim sistemi benimsenmiş ve eski komünist merkezi yönetim sistemi ortadan kaldırılarak yasama, yürütme ve yargı güçleri açıkça kuvvetler ayrılığı ilkesine göre yeniden düzenlenmiştir (Yiğitaliyev 2).

Bugünkü Özbekistan, Orta Asya ülkeleri içinde nüfus itibarıyla en büyük ülke olup, 1 Ekim 2019 tarihli sayımın resmî verilerine göre nüfusu 33.724.500'tür. Komşuları Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan ve Türkmenistan olup yüzölçümü 448.900 km²'dir. Ülke güneybatıdaki

Ceyhun (Amuderya) ile kuzeydoğudaki Seyhun (Sırderya) ırmakları arasında uzanan toprakların büyük bölümünü kapsar (Yığitaliyev ve Tuychibaev 3). Nüfusun büyük bölümü (2.941.400 kişi) ülkenin başkenti Taşkent bölgesinde yaşamaktadır. Genel nüfusun %83.8'ini Özbekler, %4.8'ini Tacikler, %2.5'ini Kazaklar, %2.3'ünü Ruslar, %2.2'sini Karakalpaklar, %1.5'ini Tatarlar ve %4.4'ünü diğer etnik gruplar oluşturmaktadır (Yılmaz, 285). Bunların dışında, başta Tacikistan olmak üzere diğer Orta Asya Cumhuriyetlerinde değişen sayılarda Özbek azınlık yaşamaktadır. Bir milyonun üzerinde Özbek Tacikistan'da, on milyona yakın sayıda Tacik ise Özbekistan'da yaşamakta ve bu nüfus ağırlıklı olarak Fergana Vadisi'nde yoğunlaşmış bulunmaktadır (Er 84). Halkın %74.3'ü Özbekçe, %14.2'si Rusça, %4.4'ü Tacikçe konuşmaktadır. Ülkede Sünni Müslümanlar genel nüfusun %88'ini teşkil ederken, Ortodoks Hristiyanlar %9'luk bir grubu oluşturmaktadırlar (Er 84). Bağımsızlığın kazanıldığı dönemde ülkenin nüfus dağılımında Özbekler %75'e yakın bir oran ve aynı zamanda homojenlikte de öne çıkmaktaydılar. Üstelik ülkedeki Özbeklerin tamamı o dönemki nüfus sayımlarında anadillerini Özbekçe olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durum Özbekistan'ı komşuları olan Kazakistan ve Kırgızistan gibi kardeş ülkelerden ayırmaktadır. Geçen 30 yıl içinde Özbek nüfus oranı daha da artarak %85'lere ulaşmıştır (Yılmaz 285). Bugün ülkede büyüklü küçüklü 130'dan fazla etnik grup, 16 dinî grup barış içinde, dostça yaşamaktadır. Onların tam olarak manevi yaşam sürmeleri, kendi gelenek, görenek, örf ve âdetlerini devam ettirmeleri, millî ve dinî bayramlarını rahat ve huzurlu bir şekilde kutlamaları için tüm şartlar Özbekistan Devleti tarafından sağlanmaktadır (Purtaş, "Yeni Özbekistan" 193).

Geniş bir coğrafyada Kongrat, Nayman, Mangıt, Tuyaklı, Savay, Barın, Üç Urug, Burgut, Arlat, Kanglı, Baştaş, Karakalpak gibi boylardan oluşan ülkenin başkenti Taşkent'tir. Semerkand, Buhara ve Hive de önemli diğer şehirleridir. Surhanderya, Şerabat, Karaderya, Zerefşan, Kaşkaderya ve Soh nehirlerinin yanında Aral Denizi'nin de yer aldığı Özbekistan'da yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve karasal iklim hâkimdir. Topraklarının %46'sı yaylak ve bozkırlardan ve %41'i de çöl ve diğer arazi tiplerinden oluşan ülkenin toplam kara alanlarının %3'ü orman ve koruluktan oluşmaktadır. Topraklarının %10'u ise tarıma elverişlidir. Ekilebilir alanların yaklaşık yüzde 95'i ise sulanabilmektedir. Bu özelliği ile Özbekistan, bölgede en iyi sulu tarım yapılabilen ülke konumundadır (Açık 96). Bu nedenle

Orta Asya'da ekonomisini en fazla çeşitlendirmeyi başarmış ülkelerden biridir. Ülkede tarım ve tekstil makineleri, çeşitli kimyasallar, pamuk, altın, uranyum ve doğal gaz dâhil olmak üzere ağırlıklı olarak meta üretimine dayanır. Piyasa ekonomisine geçmeyi hedeflediğini ilan etmesine rağmen, ülkede yabancı kaynaklı yatırımı caydıran sert ekonomik kontroller bir şekilde devam etmektedir (Yiğitaliyev ve Tuychibaev 6). 1 Eylül 1991'de Sovyetler Birliği'nden ayrılarak bağımsızlığını kazanan Özbekistan'da 12 vilayet, 1 özerk cumhuriyet ve 1 şehir bulunmaktadır. Bunlar; Andijan, Buhara, Fergana, Jizzak, Harezmi (Urganch), Namangan, Nevai, Kaşkaderya (Qarshi), Karakalpakistan (Nukus), Semerkand, Sirderya (Gülistan), Surhanderya (Termiz), Karakalpakistan Özerk Cumhuriyeti ve Taşkent şehri (Açık 96) şeklinde belirtilebilir. Bugünkü mülki yapılanmada Özbekistan bölgesel politikasına uygun olarak kurulmuş olan Karakalpakistan Cumhuriyeti, 12 (büyük) vilayet, başkent olarak Taşkent özel yönetimi, 120 kent, 113 ilçe, 159 kırsal yönetim bölgesi, 11.844 kırsal alan yerleşiminde 7.501 kendi kendini yöneten mahalle yönetimleri bulunmaktadır (Epstein ve Winter 2-3).

Özbekistan'da bağımsızlığın kazanılmasından sonra hızlı bir yeniden yapılanma sürecini girilmiş ancak bu süreçte ülkede Sovyet mirası, iç güç yapıları ve çelişkileriyle başa çıkmak oldukça zor olmuştur. Zayıf devlet kurumları, az gelişmişlik ve ulusal kimliklerle yerleşik ulus altı siyasi ağlarla olan ilişkiler bu durumu daha da güçleştirmiştir. Bağımsızlık sonrası Özbekistan'da önceki kamu yönetim sistemi kaldırılarak millî devletin yeni kurumları oluşturulmuştur. Daha önceki siyasi ve ekonomik devlet yapıları süreç içinde ortadan kalkarak demokratik ilkeler ile yönetilecek Özbekistan devletine ortam hazırlanmıştır. Kabul edilen anayasa; demokratik devletin kuvvetler ayrılığı ilkesine göre yapılanması, yasama, yürütme, yargı güçleri aralarındaki denge mekanizmaları, yeni yerel yönetim sisteminin oluşturulması gibi birçok yeni uygulama ve düzenleme gündeme getirmiştir (Epstein ve Winter 19).

Ülkedeki demokrasi modeli her ne kadar batılı anayasal düzenlemeleri andırsa da devlet ve kamu yönetimi sistemi önceki komünist Sovyetler Birliği rejimine hâlâ benzemektedir. Bu nedenle Özbekistan kamu yönetimi yapısı hâlen merkezî ve oldukça siyasi bir sisteme dayanmaktadır (Epstein ve Winter 21). Bu süreçte ülkede; devlet ve kamu altyapı yatırım sisteminin

iyileştirilmesi, hukukun üstünlüğünün sağlanması ve yargı sisteminde daha fazla reform yapılması, ekonomik kalkınma ve liberalleşme, sosyal alanın gelişimi, güvenliğin, etnik gruplar arası uyumun ve dinî hoşgörünün teşvik edilmesi, dengeli, karşılıklı yarar sağlayan ve yapıcı bir dış politikanın uygulanması (Bowyer 23) gibi hedef ve öncelikleri olan eylem plan ve programları hayata geçirilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada söz konusu kapsamda Özbekistan'ın bağımsızlık sonrası yönetim yapısı ana hatlarıyla ele alınacak, ülkede yeniden yapılanma sürecinde kamu personel rejimi ile kamu hizmeti reformu kapsamında yapılan düzenlemeler değerlendirilecektir.

Özbekistan İdari Yapısı ve Son Düzenlemeler

20 Haziran 1990'da egemenliğini, 1 Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan eden Özbekistan'ın bu durumu, 29 Aralık 1991 tarihinde gerçekleştirilen referandum ile %86 oranında bir halk desteğiyle onaylanmıştır. Seçim sonucunda İslam Kerimov Cumhurbaşkanı olurken, Erk Partisi lideri Muhammed Salih oyların %12'sini alabilmiştir. Bu süreçte hem Erk Partisi hem de Birlik Hareketi ile İslamî Rönesans Partisi siyasi yasaklı hâle getirilmişlerdir. İslam Kerimov, siyasi olarak baskıcı bir yönetim tavrı ortaya koymuş, tasfiye edilen siyasi gurupların liderlerinden, kaçamayanlar tutuklanmış, mal varlıklarına da el konulmuştur. Siyasi baskılar ülkenin dış dünyadan izole olmasına sebep olurken ülke aynı zamanda Rusya ile de yakınlaşmaya başlamıştır (Budulgan 173).

Sovyetler Birliği döneminde sosyal refah ve sağlık yardımları üst seviyede olması sebebiyle, yeni Özbekistan devleti de sosyal refah ve sağlık yardımlarında aynı seviyeyi yakalamak için çabalamıştır. Geniş pamuk ihracı, altın, petrol ve gaz rezervlerinin olması Özbek otoritelerinin Sovyetler Birliği dönemi refah politikalarını kısmen de olsa devam ettirmelerini sağlamıştır. SSCB tipi merkezi ekonomik yönetim ve güçlü sosyal koruma sistemi, geçiş sürecinde başarılı olmuş ve gerileme olmadan hizmetlerin devamlılığı içinde kabul edilebilecek hayat standartlarını sağlamıştır. Ancak, Sovyetler Birliği'nin siyasal ve kültürel mirası, Özbekistan'da fazlasıyla etkisini sürdürmeye de devam etmiştir. Sovyetler Birliği'ndeki tek parti ve sistemin başka bir partiye izin vermemesi, aynı sistemin Özbekistan'ı da etkilemesi, ülkede yukarıda belirtilen siyasal partilerin kapatılmasına yol

açmıştır. Bu dönemde dünyaya eklenme sürecinde bu durum daha fazla sürdürülememiş ve demokratikleşme yolunda bazı adımlar atılarak çok partili bir parlamento ve başkanlık sistemini öngören Özbekistan Anayasası kabul edilmiştir (Özbekistan Cumhuriyeti 3-4). 08 Aralık 1992 tarihinde kabul edilen yeni anayasa, Cumhurbaşkanının yetilerini arttırdığı ve kendisine doğrudan bağlı olan bölge valilerini atama hakkı verdiği için muhalefet tarafından yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Ancak bu süreçte de istikrar ve ekonomik kalkınmanın demokratikleşmeden önce geldiği ülkede otoriter bir rejimin varlığı nedeniyle gerçek muhalefet hareketleri üzerinde yoğun baskılar olduğu görülmüştür (Kayıkcı 17).

Yeni anayasa ile birlikte yeni bir başkanlık sistemine geçen Özbekistan'da mevcut Cumhurbaşkanı olarak 4 Aralık 2016 tarihinde yapılan seçimleri kazanan Şevket Mirziyoyev görev yapmaktadır. Parlamento; Âli Meclis (Oliy Majlis), iki kamara, senato ve yasama kısımlarından oluşmaktadır. 2003 yılında Kerimov tarafından Başbakan olarak atanan makine mühendisi ve akademisyen Mirziyoyev, 2 Eylül 2016'da Kerimov'un vefatının ardından Parlamento tarafından önce geçici Cumhurbaşkanı olarak atanmış ardından yapılan seçimler sonucunda asaleten bu göreve getirilmiştir (Ünal 531). Özbekistan, kuruluşundan bu yana güçlü bir Cumhurbaşkanlığı sistemiyle yönetilmektedir. Bu makama 35 yaşını dolduran, Özbekçe dilini iyi derecede konuşabilen, son 10 yıl Özbekistan sınırları içinde yaşayan ülke vatandaşları eşit ve doğrudan halk oylamasıyla 5 yıllık süreyle seçilebilmektedir (Cesim 1).

Özbekistan Anayasası'nın 19. bölümündeki maddelere göre Cumhurbaşkanı, devletin başı sayılır. İdari organların düzenli ve uyumlu çalışmasını, vatandaşların hak ve temel hürriyetlerinin korunmasını, Anayasa ve kanunlara uyulmasını sağlar. Başbakanın önerisi ve Yasama Meclisinin onayıyla Bakanlar Kurulu (Vezirler Mahkemesi) üyelerini atar. Ayrıca, valileri ve Taşkent Valisini görevlendirir. Kanuna aykırı gördüğü kararnameyi iptal eder. Özbekistan Cumhuriyeti'nin egemenliğini, güvenliğini ve toprak bütünlüğünü korumaya, ulusal ve uluslararası konulara ilişkin kararnameyi uygulamaya yönelik tedbirler alır. Ülke içinde ve uluslararası ilişkilerde, devleti temsil eder, ilgili müzakereleri yürütür. Özbekistan Silahlı Kuvvetlerinin başkomutanıdır. Tüm komutanları atar, rütbeleri verir ya da iptal edebilir (Özbekistan Cumhuriyeti 2). Cumhurbaşkanı anayasa ve yasalara dayanarak ve onları icra etmek için, Özbekistan Cumhuriyet

sınırlar içinde uygulaması gereken zorunlu fermanlar, kararlar ve genelgeler yayınlr. Âli Meclis içinde, Başkanın normal faaliyetini tehdit eden veya bozan, çözümleri imkânsız ihtilaflar olduğunda veya birkaç kez anayasaya aykırı kararlar alındığında, Anayasa Mahkemesi'nin de görüşünü alarak Âli Meclis'i dağıtabilir. Bu durumda üç ay içinde ülkeyi seçime götürür (Ökmen ve Güven 156). Cumhurbaşkanı, Âli Meclis'in her iki kamaralarının yani Senato ve Yasama Meclisi onayı ile; başbakan adayını önermek, savaş ve olağanüstü hâl ilan etmek, başta Senato Başkanı olmak üzere üst düzey kamu yöneticilerini atamak, af konusunda kararları kabul etmek gibi çok sayıda yetki ve göreve sahiptir. Ayrıca yasaları imzalar, yayımlar, gerek görürse kendi itirazlarını ekleyip yeniden görüşülmesi ve oylanması için Âli Meclis'e geri gönderir (Yığitaliyev ve Tutchibaev 5).

Özbekistan'da 2003 yılından itibaren bazı idari reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda; idari sistemde ve ekonomi üzerinde siyasal yönetimin etkileri azaltılarak kurumsal yapılanmada radikal değişiklikler yapılmaya başlanmıştır. Üretimde; merkezî sistem dağıtımından pazar ekonomisine geçilmesi için girişimler başlatılmış (Epstein ve Winter 2-3), devlet ve toplum arasında karşılıklı iş birliği mekanizmaları kurularak kamusal faaliyetlerde daha fazla şeffaflık, hesap verebilirlik ve saydamlık sağlamak için düzenlemelere girişilmiştir.

Özbekistan, 2016 sonunda Şevket Mirziyoyev'in iktidara gelmesi ile çok yönlü ve kapsamlı bir reform sürecine girmiştir. Mirziyoyev; insan odaklı, hak ve hürriyetleri genişletmeye yönelik, sürdürülebilir toplumsal kalkınma ve refahı hedefleyen bir anlayışla, dış politikada Orta Asya merkezli dışa dönük ve dünya ile uyumlu bir çizgi benimsemiştir. Bu doğrultuda Orta Asya Ülkeleri Devlet Başkanları Zirvesi, Orta Asya ve Güney Asya: Bölgesel Bağlantısallık Konferansı gibi bölgesel iş birliği girişimlerine öncülük eden Özbekistan; ABD, Rusya ve Çin gibi güçlerle de yapıcı ilişkiler yürütmeye başlamıştır. Komşularıyla tüm sınır sorunlarını çözen ve sınır ticareti üzerinden ekonomik bağlarını güçlendiren Özbekistan, Afganistan'ın yeniden yapılanması çabalarına da aktif destek sağlayan ülkelerden biri olarak kabul edilmektedir. Ekim 2019'da Türk Dünyası İş Forumu'na ev sahipliği yaparak Türk Konseyi Ortak Türk Ticaret ve Sanayi Odası'nın kuruluşuna öncülük etmesi, Özbekistan'ın ekonomi odaklı dış politikasında Türk dünyasına da verdiği önemi göstermektedir (Purtaş,

“Yeni Özbekistan”). Ülkedeki yeni açılımla birlikte başlayan bu gelişmeler, idari yapıya da doğrudan yansımaktadır.

Âli Meclis

Özbekistan Cumhuriyetinin, 1994 yılında yapılan yeni seçim sistemine göre, ilk seçimlerde hem parlamentoya hem de yerel meclislere temsilciler seçilmiştir. Bu şekilde oluşturulan Âli Meclis de denilen en yüksek yasama organı Yasama Meclisi (Alt kamara) ve Senatoda (Üst kamara) şeklinde iki kameralı olarak yapılandırılmıştır. Toplam 250 üyeli meclis teşkilatına seçilen vekiller beş yıllık bir süre için görev yapmakta ve oldukça geniş bir yerel seçim bölgesini temsil etmektedirler (Ökmen ve Güven 157). Yasama Meclisini oluşturan 150 milletvekili, çok partili, eşit ve doğrudan seçimlerde gizli oylama temelinde seçilmektedir. Yasama Meclisinin faaliyeti, tüm üye milletvekillerinin profesyonel çalışmalarından oluşmakta ve aralıksız devam etmektedir. 100 sandalyeli Âli Meclis Senatosu da Özbekistan'daki bölgelerin vekillerinin temsil ettiği önemli bir organdır. Özbekistan'ın 14 bölgesindeki Yerel Meclis üyeleri arasından, üyelerin gizli oylarıyla seçilmektedir. Her bir bölge için 6 kişilik kota söz konusudur. Ayrıca Senatonun 16 üyesi, bilim, sanat, edebiyat, sanayi ve diğer alanlarda emeği geçen Özbekistan Cumhuriyeti'nin itibarlı vatandaşları arasından Cumhurbaşkanıca belirlenmektedir. Senatonun faaliyetleri, tüm üyelerin katıldığı genel ve sadece belli komitelerin özel gündemli toplantılarından oluşmaktadır (Yuldasheva 1-2).

Başbakan ve Bakanlar Kurulu

Özbekistan'da Bakanlar Kuruluna Vezirler Mahkemesi denilmektedir. Yürütme görevini üstlenen bu yapı; başbakan, başbakan yardımcıları, bakanlar ve devlet komitelerinin başkanlarından oluşmaktadır. Karakalpakistan Özerk Cumhuriyeti'nin hükümet başkanı da burada yer alır. Vezirler Mahkemesi'ne Baş Vezir (Başbakan) başkanlık etmektedir. Baş Vezir, Vezirler Mahkemesi'nin toplantılarını yönetir, kararnamelerini imzalar, uluslararası ilişkilerde bu kurul adına çalışmalar yapar ve anlaşmalar imzalar. Ayrıca Baş Vezir, Cumhurbaşkanı'nın onayıyla yardımcılarının görevlerini belirler, valileri ve Taşkent Belediye Başkanını önerir. Kurul kanunların, Âli Meclis kararlarının, Cumhurbaşkanı'nın ferman, karar ve yönetmeliklerinin icra edilmesini sağlar. Ekonomi, maliye, toplum, para ve

kredi konularına ilişkin etkin politikalar üretir. Bilimsel, kültürel, eğitim, sağlık ve diğer alanların geliştirilmesine yönelik programlar hazırlar ve uygular. Anayasa çerçevesinde ve yürürlükteki diğer mevzuat gereği ülke sınırlarındaki tüm organların, kurumların, kişilerin uymaları zorunlu olan yönetmelikler çıkarır. Âli Meclise ve Cumhurbaşkanı'na karşı doğrudan sorumludur (Yiğitaliyev ve Tutchibaev 8-9).

Yargı Sistemi ve Başsavcılık

Özbekistan'da yasama, yürütme organları, siyasi partiler ve diğer toplum kuruluşlarından bağımsız olarak faaliyet gösteren yargı sistemi; Âli Mahkemesi, Anayasa Mahkemesi, askerî mahkemeler, ilgili bölge, il ve ilçelerin ceza, hukuk ve idari mahkemelerinden oluşmaktadır. Âli Mahkemesi; ceza, hukuk, iktisadi ve idari alanlardaki yüksek yargı organıdır. Kararları tartışılmaz ve herkesçe uyulması zorunludur. Bu mahkemenin yanında ayrıca hâkimlerin bağımsızlığını gözeten ve mesleki gelişimlerine yönelik kurulmuş Hakimler Âli Konseyi de faaliyet yürütmektedir. Yasama ve yürütme organlarının çıkardığı mevzuatın Anayasaya uyup uymadığıyla ilgili davalara Anayasa Mahkemesi bakmaktadır. Üyeleri Hâkimler Âli Konseyinin önerisi ve Cumhurbaşkanı'nın onayıyla Âli Meclis Senatosu tarafından seçilmektedir. Ülkede mahkemelerde sanıkların savunma hukukuna büyük önem verilmektedir. Vatandaşlar, kurum ve kuruluşlar avukatlık hizmetlerinden yararlanabilmektedirler. Yargı sisteminde kanunların somut ve her yerde aynı uygulanmasının denetimi, Başsavcı ve ona bağlı savcılarca yürütülmektedir (Yiğitaliyev ve Tutchibaev 11-12). Başsavcılık hem devlet adına davalara katılmakta hem de vatandaşlarla yabancıların haklarına yönelik çalışmaktadır.

Askerî Güç

Özbekistan'da devleti karadan veya havadan gelebilecek her türlü tehlikeye karşı koruma görevi Anayasa ile başkomutanlığını Cumhurbaşkanı'nın yaptığı Silahlı Kuvvetlere verilmiştir. Ordu devletin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne karşı yapılan, huzuru ve güvenliği bozan her türlü saldırıya karşı oluşturulmuştur. Özbekistan Silahlı Kuvvetleri, toplam güç ve sayı bakımından dünya çapında 39, bağımsız devlet toplulukları içinde üç, Orta Asya ülkeleri sırasında da birinci büyük ordu durumundadır. Ordu; Savunma Bakanlığı bünyesindeki askeri birlikler, İçişler Bakanlığı askerleri,

Acil Durum Bakanlığı ve Devlet Güvenlik Hizmetinin askeri birimleri ile sınırlı birliklerinden oluşmaktadır (Merdanoğlu ve Kahraman 20-23).

Yerel Yönetim

Özbekistan'ın yerel yönetim sistemi, ilgili kanunla düzenlenen il, ilçe ve şehirlerdeki, ilçelere tabi olarak bilinen yerel temsilcilik organları ve hâkimiyet denilen yerel yürütme organlarından oluşmaktadır. Mahallî kurullar yerel seçimlerle kurulur. Mahallî yürütme organları yani valiliklere Başkan önerisiyle bizzat Cumhurbaşkanı'nca atanan valiler başkanlık etmektedir. Valiler aynı zamanda mahallî kurullarında da başı sayılır. Valiler kendi bölgesindeki tüm alanlarda tek yetkili yönetici sayılır ve kurumunun yaptığı çalışmalardan ve aldığı kararlardan sorumludur. Vali, kendi yetkileri çerçevesinde ilgili bölgedeki tüm kuruluşların, birliklerin ve yurttaşların uyması zorunlu olan kararlar alır. Ülkede yerel yönetim organları; yasalara uyulmasını ve hukuki düzenlemeler yapılmasını sağlarlar. Bölgelerin ekonomik, toplumsal ve kültürel anlamda kalkınmalarına yönelik çalışmalar yürütürler. Yerel bütçeleri hazırlar ve uygularlar. Yerel vergileri toplarlar, çevre korumaya yönelik çalışmalar yürütürler. Kanunları, Cumhurbaşkanı'nın fermanlarını, devlet organlarının yönerge ve talimatlarını uygulamakla yükümlüdürler (Ökmen ve Güven 159-160).

Ülkede kasaba, köy ve kırsallarda, mahallelerde Türkiye'deki gibi muhtarlıkları anımsatan yurttaşların kendi kendini yönetim organları faaliyet göstermektedir. Onlara ilgili yerleşim yerinin nüfusu tarafından seçilen reis (aksakal) başkanlık etmektedir. Bu birimlerin görevleri ilgili kanunda; yerelin kendi ilgi alanında ve tarihî geçmişinin önemine, millî gelenek, manevi değerler ve yerel göreneklere dayalı olarak ortaya çıkan sorunların çözümünü sağlamak şeklinde belirtilmiştir (Urinboyev, Public Administration 1-2). Bu kapsamda saha, nüfus ve faaliyetlerine göre mahalle belirgin ayrıma tabi tutulabilirken aslında uygulama ve anlama çekirdek alanları olarak anlaşılabilir yerlerdir. Bütün bu uygulama ve toplumun birbirini anlama alanı olarak mahalleler evde baba gibi yönetmenin, devamlılığın, ahlaki örneklemin gücünün, yaşlılara değer vermenin ve aile değerlerinin öğrenildiği yerler olarak dikkat çekmektedir (UNPAN 1).

Ülkede illerde, ilçeler ve kentlerde (ilçe içerisindeki kentler, kent içindeki ilçeler hariç) valilerin başkanlık edeceği halk vekilleri meclisleri de

bulunmaktadır. Bu organlar devlet ve yurttaşların faydalarını dikkate alarak kendi görevleri dahilindeki sorunları çözmektedirler (Urinboyev, Public Administration 1-2).

Özbekistan yerel yönetim sisteminde özel duruma sahip bölge olarak Karakalpakistan Cumhuriyeti'nin de ayrı bir önemi vardır. 1 Ocak 2000 itibariyle 165.000 kilometrekarelik bir alanda 1,5 milyondan fazla nüfusu olan bu bölge Anayasaya göre Özbekistan'ın bir parçasıdır ve egemenliği Özbekistan tarafından korunmaktadır. Bu özerk bölgenin yasama yetkisine sahip en yüksek temsilî devlet organı, Jokargi Kenes'tir. Karakalpak Anayasası Özbek Anayasasına aykırı olamaz ve Özbekistan yasaları da Karakalpak topraklarında bağlayıcıdır.

Özbekistan'ın siyasi, ekonomik, idari, akademik ve kültürel merkezi olan Taşkent, özel statüye sahip bir diğer idari-bölgesel birimdir. 11 idari bölgeye ayrılmış ülkenin bu en büyük şehri, Anayasada öngörüldüğü şekliyle doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından atananlarca oluşturulan bir idari yapı tarafından yönetilmektedir (Bektemirov ve Rahimov 479). Bu yönüyle diğer yerel yönetim birimlerine göre farklılaşmış idari yönetim türlerine örnek olarak gösterilebilir.

Özbekistan'da Kamu Personel Rejimi

Günümüzde kamu personel yönetimi uygulamalarında idare ile memur arasındaki hukuksal ilişki, statüden doğan ve yasama organı tarafından kamu hizmetinin gereklerine uygun olarak tek taraflı olarak düzenlenen bir durumdur. Bu yasal durum, bir yandan memurların statülerini genel ve nesnel yoldan, hukuk kuralları ile toplumun gereksinme ve gereklerini ön plâna alarak düzenleme amacı güderken, diğer yandan da memurlar arasında eşitliği temin etmek, onlara mesleksel güven vermek, onları yönetimin keyfi takdirinden, iltimaslardan, siyasal baskılardan korumak amacına (Akgüner 46) yönelik gerçekleşmektedir. Geçmişte memur ile idare arasındaki ilişki bir hizmet sözleşmesi sayılıyordu. Bu görüş, o zamana göre yanlış sayılmazdı. Çünkü memur devletin değil, hükümdarın memuru idi ve onun adına iş görürdü. 19. yüzyılın ilk yarısında egemen olan özel hukuk anlayışının, zamanla yerini kamu hukukuna bırakmasıyla memurla idare arasındaki ilişki, kamu hukukundan doğan yönetsel sözleşme olarak

görölmeye başlanmıştır (Özer ve Akçakaya 30). Bugün dünya genelinde de bu anlayış hakimdir.

Çalışmanın odağında yer alan ve 1991 yılında Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını kazanan Özbekistan'da devletçilik anlayışının bir sonucu olarak 5 milyonun üstünde kamu çalışanı bulunmaktadır (Urinboyev, Public Administration 1-2). Ülkede 2023 yılı başında önemli kamu yönetimi reformları yapılmış, hükümete bağlı bakanlık ve kamu kurumları sayısının 61'den 28'e düşürülmüştür. Buna göre, 25 olan bakanlık sayısı 21'e indirilmiş, bazı kamu kurumları birleştirilmiş 20 kamu kurumu da kapatılmıştır. Bu süreçte idari personel sayısının da %30 azaltılması öngörülmüştür (Abdülkerimov 1). Ülkede Mirziyoyev liderliğindeki siyasi otoritelerin daha verimli ve etkin bir yönetim sistemine geçme konusundaki reformları devam ettirecekleri belirtilmektedir.

Tüm bu reform çabalarına rağmen Özbekistan'ın 70 yıl boyunca Sovyet yönetiminde kalması nedeniyle devlet memurluğu hakkında ayrı bir kanun hala kabul edilmemiştir. Ancak hazırlanmış bir taslak çalışmanın Anayasa Mahkemesinde görüşmeleri devam etmektedir. Mahkemenin onayı sonrası yeni kanun çıkarılabilecektir (Yagona Interaktiv 1). Bu sorunun giderilmesi için 1995 yılında çıkarılmış İş Kanunu (Mehnat Kodeksi) bir çözüm yolu olarak geliştirilerek uygulanmaya devam edilmektedir.

Mehnat Kodeksi (İş Kanunu) Davlat Xizmatchisi'leri (Devlet Memuru) Kanunu Özbekistan'da 162 sayılı Devlet Memurları (Davlat Xizmatchisi) Mehnat Kodeksi, 21 Aralık 1995 tarihinde çıkarılmıştır. Bu çalışmanın odağında yer alan Kanun 1 Nisan 1996 tarih ve 1 sayılı Özbekistan Cumhuriyeti Âli Meclisi kararıyla yürürlüğe girmiştir (O'zbekiston Respublikasining, 1). Çalışmada bundan sonra devlet memurları yerine Özbekçe Davlat Xizmatchisi terimi kullanılacaktır. Kanunu, 16 Bölüm ve 294 maddeden oluşmaktadır. Bu bölümler; Genel Hükümler, Çalışma İlişkileri Yönetimi, İşçi ve İşveren Temsilciliği, Toplu İş Sözleşmeleri, İstihdam, İş Sözleşmesi, Çalışma Zamanı, Tatiller, Ücret, Garanti, Tazminat Ödemeleri, Disiplin, İş Sözleşmesinin Yükümlülüğü, İş Sağlığı ve Güvenliği, İşçi Kategorileri ve Avantajlar, İş Uyuşmazlıkları ve Devlet Sosyal Sigortası olarak sıralanabilir.

Özbekistan'da çalışan tüm devlet memurları, Mehnat Kodeksi (İş Kanunu) hükümleri kapsamındadır. Kanun Özbekistan Cumhuriyeti Âli Meclis

odaları, Karakalpakistan Cumhuriyeti çalışanları, mahkemeler, Merkez Bankası, merkez ve bölgesel seçim komisyonları, Hesaplar Odası gibi tüm kurum çalışanlarını kapsamına alır. Seçilmiş kişiler, Cumhurbaşkanı, Bakanlar ve Bakan yardımcıları, milletvekilleri, senato üyeleri, hâkim ve savcılar, silahlı kuvvetler mensupları, istihbarat personeli ve Karakalpakistan Cumhuriyeti milletvekilleri kanun kapsamında değillerdir (O'zbekiston Respublikasining md. 2).

Kanunun amacı yasal düzenleme ve uygulama birliğini sağlamaktır. Kapsamında; kamu hizmeti mekanizması ve devlet memuru statüsü ile ilgili düzenlemeler, devlet memurlarında güvenceli kariyer sistemi, liyakate dayalı seçim ve terfiyle ilgili prosedürler, kamu hizmetine giriş, geçiş ve fesih şartları, memurların yetkinlikleri, halkın çıkarlarına yönelik ve kamu alanında yüksek etik standartlarla hizmet verme esasları yer alır. Mehnat Kodeksi'nin çalışanlara çeşitli teminatlar ve faydalar sağlaması da bir ölçüde bazı işverenlerin çıkarlarına aykırı olabilir. Özellikle, belirli süreli bir iş sözleşmesi imzalanırken çalışma mevzuatında belirli kısıtlamaların bulunması, işverenleri de kanunu atlatmanın yollarını aramaya yönlendirmektedir (Rahimberganova 1).

Kanunun Temel Kuralları

Mehnat Kodeksi genel itibarıyla iş mevzuatı, toplu iş sözleşmeleri, toplu sözleşmeler ve diğer yerel hizmet ve uygulamaları düzenlenmektedir. 75. Maddesi iş sözleşmelerinin belirsiz bir süre, 5 yılı geçmeyen belirli bir süre ve belirli bir çalışma dönemi için olduğunu şart koymaktadır. 76 maddesi ise yapılacak işin niteliğini, performans koşullarını veya çalışanın menfaatlerini dikkate alarak, sabit süreli iş sözleşmelerinin süresiz olarak sonuçlanamayacağını öngörmektedir. Çalışanların, işverenlerin ve devletin çıkarlarını göz önünde bulundurarak, işgücü piyasasının etkin işleyişini adil ve güvenli çalışma koşullarını, işçilerin haklarını ve çalışanların sağlığını korumak, işgücü verimliliğinin ve iş kalitesinin artırılmasını sağlamak ve bu temelde tüm nüfusun maddi ve kültürel yaşam standardının yükseltilmesine katkıda bulunmak amacıyla hazırlanmıştır (O'zbekiston Respublikasining 1).

Davlat Xizmatchisi Olma ve Atanma Şartları

Genç bir nüfusa sahip olan Özbekistan'da istatistikler nüfusun %56'sı 25, %34'ü 15 yaşın altında olduğunu göstermektedir. Ekonomik faaliyetlerde

bulunan nüfusun %56,7'sini erkekler, %43,3'ünü kadınlar oluşturmaktadır (KTO 5). Ülkede son rakamlara göre işsizlik oranı %9,2'yi aşmıştır (T.C. Ticaret Bakanlığı 1).

Hukuki yazında kamu çalışanlarına ilişkin bir tanımlama karmaşası bulunmaktadır. Her çalışan kişinin kamu görevlisi olarak nitelendirilmemesi gerektiği yönünde görüşler, sıklıkla söylenmektedir. Özbekistan'da cinsiyet, ırk, milliyet, dil, din, sosyal köken, inançlar, kişisel ve sosyal statü ayrımı yapılmaksızın vatandaşların kamu hizmetlerine eşit erişim hakları vardır. Kısıtlamalar veya faydalar, mesleki uygunluk nedeniyle yalnızca yasa ile belirlenebilir ve sosyal adalet ile tutarlı olmalıdır (The Decree of the President Republic Uzbekistan 1).

Özbekistan'da Davlat Xizmatchisi olmak için lisans eğitimi almış olmak yeterli sayılmaktadır. Ülkede bunun için bir merkezî sınav yoktur. Ancak memur olacak kişiler kendileri bulduğu işe göre kurumlara anlaşarak sözleşme imzalamak suretiyle memurluğa kabul edilerek göreve başlamaktadırlar (Rahimberganova 1). Bu süreçte Her kurum kendi alım ve kariyer basamakları şartlarını kendileri belirlemektedir. Bazı kurumlarda bölüm başkanı olmak için o kurumda en az 3 sene çalışma zorunluluğu varken bazılarında ise hiç böyle bir zorunluluk bulunmamaktadır.

Mehnat Kodeksi'ne göre, istihdam sırasında, tüm pozisyonlara adaylar eşit şartlar altında erişebilmektedir. Genel olarak adayların mesleki niteliklerine, bilgi ve becerilerine göre aralarında tercih yapılmaktadır. Ayrıca, toplu sözleşmeyle, bu kanuna ve genel iş mevzuatına uygun olarak, bu kanunda öngörülme hakları da belirlenebilmektedir. Bu süreçte iş sözleşmesi veya memur olma anlaşmaları yazılı olarak resmi makamlarca belirlenmiş standart usullerde belirsiz, beş yılı geçmeyen ya da belirli süreler yazılarak hazırlanmaktadır. Sözleşmeler; tarafların mutabakatı herhangi bir zamanda feshedilebilir. Taraflardan birinin inisiyatifıyla süre bitiminde sonlandırılır. Ayrıca seçim yapılmaması veya yeni bir dönem için yarışmaya katılmayı reddetmesi gibi tarafların kontrolü dışındaki durumlarda da sözleşmede öngörülen esaslara göre feshedilir (Özbekiston Respublikasının md. 97).

Kanuna göre Davlat Xizmatchisi olma şartları; Özbekistan vatandaşı olmak, kanunen tam ehliyetli olmak, Özbek dilini sözlü ve yazılı olarak iyi derecede konuşabilmek, verilecek vazifeleri yerine getirmek için uygun

sağlık koşullarına sahip olmak, ilgili sınıf, grup, kadro ve pozisyon için eğitim, deneyim ve diğer özel şartları yerine getirmek, bir suç komisyonunun nihai kararıyla veya kasıtlı işlenen bir suçun nihai mahkeme kararı ile cezalandırılmamış olmak, disiplinsizlik eylemi sonucu disiplin cezasıyla görevden atılmamak şeklinde belirtilmektedir. Ayrıca bu süreçte kanunun 109. maddesine göre liyakat, yeterlilik, ayrımcılık yapmama ilke ve kurallarına şeffaf ve adil bir şekilde işveren veya kurumlar tarafından uyulması zorunludur (Yuldasheva 1). Bu durum işe alım sürecinde oldukça rekabetçi bir ortam sağlamıştır.

Davlat Xizmatchisi Adaylığı ve Eğitimi

Özbekistan'da kamu personelinin eğitimi, yurttaşların sürekli olarak artan ve çeşitlenen taleplerini karşılamakta sorun yaşayan kamu kurum ve kuruluşları için önemli bir iyileştirme adımı olarak görülmektedir. Ülkede son yıllarda liyakatli ve eğitilmiş kamu personeli istihdamına büyük önem vermeye başlanmıştır. Bu doğrultuda eğitim politikası da yeni gelişmelere göre güncellenmektedir (Prava).

Ülkede eğitim sistemi 5186 anaokulunda verilen okul öncesi eğitim, 9718 okulda devam eden ilk ve orta eğitim, sayısı 1556'ı bulan lise ve mesleki okullardaki eğitim ve 72 üniversite veya enstitüde verilen yükseköğretim süreçlerinden oluşmaktadır. Ortaokulu başarıyla tamamlayan her öğrenciye diploma verilmektedir. Bu diploma ile öğrenci bağımsız devletler topluluğundaki bütün meslek okulları ve yükseköğretim kurumlarına giriş hakkını kazanır. Son yıllarda orta öğretim sonunda verilen diploma ile birçok yabancı ülkede özellikle Türkiye'deki eğitim kurumlarına girme hakkı verilmiştir. Ülkede gelişmiş birçok ülkenin önde gelen üniversitelerinin şubeler açtıkları da gözlemlenmektedir. Yükseköğrenimi geliştirmek için geçen yıl, 9 saygın yabancı üniversitenin şubeleri de dâhil olmak üzere 19 yeni yükseköğretim kurumu açılmıştır. Önde gelen yabancı üniversitelerle iş birliği içinde 141 ortak eğitim programında personel eğitimi başlatılmıştır. Yükseköğrenim kurumlarına 146.500 yani 2016'ya göre 2 kat daha fazla öğrenci kabul edilmiştir. 2019'da tamamen yeni içerikte 4 Cumhurbaşkanı Okulu ve 3 Mucitler Okulu eğitim vermeye başlamıştır (Özbekistan Ulusal Haber Ajansı).

Özbekistan'da birçok yeni alanında uzman, nitelikli personel ihtiyacı duyulmaktadır. Bu sorunu çözmek için, Özbekistan Cumhurbaşkanı Mirziyoyev 2019 yılında, Bakanlar Kurulu altındaki "El-Yurt Umudu" Fonu'nun yurtdışında uzman yetiştirmek ve vatandaşlarla iletişim kurmak için faaliyetlerini daha da geliştirmeye yönelik tedbirler hakkında bir program başlatmıştır. Bu kapsamda Davlat Xizmatchisi adaylarının gelişmiş ülkelerde ileri derecede eğitim ve staj görmeleri için rekabetçi şekilde sınavla seçilerek gönderilmeleri planlanmıştır. Bu kapsamda 2019-2021 yılları arasında 4.000 kişi yurtdışına gönderilmiştir (Prava).

Davlat Xizmatchisi Hakları ve Yükümlülükleri

Özbekistan'da yukarıda da belirtildiği gibi Mehnat Kodeksi memur ve işçi haklarını ayrıntılı şekilde düzenlemiştir. Kanunun ikinci maddesinde; iş mevzuatının, çalışanların, işverenlerin ve devletin çıkarları göz önünde bulundurularak, işgücü piyasasının etkin işleyişi, adil ve güvenli çalışma koşullarının sağlanması kapsamında çalışanların haklarının ve sağlığının korunmasına, verimliliklerinin ve iş kalitesinin artırılmasına yönelik düzenleneceği öngörülmektedir. Kanunun 285. maddesi ise tüm çalışanlara; hastalık izni, tatil ve öğle yemeği izni, hasta aile üyesine bakım yardımı, karantina, sanatoryum tedavisi ve protez de dahil olmak üzere hastalık, sakatlık veya işyerinde meydana gelen diğer yaralanmalarda geçici sakatlık ve emeklilik ödenekleri gibi birçok hak tanınmıştır (O'zbekiston Respublikasining).

Mehnat Kodeksi'ne göre ülkede tarafların her biri, toplu iş sözleşmesinin yapılması ve değiştirilmesi ile ilgili müzakereleri başlatma haklarına vardır. Ülkede kamu kurumlarında yasalara uygun olarak verilen görevlerde çalışanlar temel bir aylık ücret alırlar. Ücret bulunulan sınıftaki temel ücrete, pozisyonu gereği eklenen ödemelerden, çalışma şartları ödeneğinden ve diğer sözleşme getirilerinden oluşmaktadır. Devlet memurlarının ortalama maaşı 250 ile 300 dolar arasında değişmektedir (Özbekistan Ulusal Haber Ajansı Milliy Axborot).

Mehnat Kodeksi'ne göre, yerel istihdam bürosuna kaydın ilk gününden itibaren kendilerine işsizlik ücreti ödenmektedir. Bu ücret en fazla işini (gelirini) kaybeden veya uzun bir aradan sonra çalışmaya devam etmeye çalışanlar için on iki aylık bir süre için yirmi altı takvim haftası, daha önce

hiç çalışmayan ve ilk kez iş arayanlara on iki aylık bir süre boyunca on üç takvim haftası ödenmektedir. İşsizler, işsizlik ödeneği döneminde bir iş aramalı veya mesleki eğitime, yeniden eğitime, ileri eğitime sevk için en az iki haftada bir yerel çalışma otoritesine başvurmalıdırlar. Süreçte ücretli hizmet veren özel istihdam büroları da destek olmaktadır.

Özbekistan Cumhuriyeti Anayasası'na göre, herkes yasaya uygun olarak çalışma, serbest meslek seçimi, adil şartlarda çalışma ve işsizliği koruma, birçok meslek ve iş için çalışma günlerini azaltma, haftalık izin günleri, tatiller ve ücretli yıllık izin gibi birçok hakka sahiptir. Yarı zamanlı çalışanlar da dâhil olmak üzere tüm çalışanlar, dinlenmek ve iyileşmek için yıllık işten ortalama maaşla ayrılma hakkına sahiptir. Kanununun 144. maddesine göre, yıllık izin alma sırası, sendika komitesine veya diğer çalışan temsilci organına danışarak takvim yılının başlangıcından önce işveren tarafından onaylanan bir programla belirlenmektedir (Trudovoy Codex Reipublicae Uzbekistaniae,131-144).

Ülkede Davlat Xizmatchisi; kuruluşlardaki seçilmiş organlara, çalışanlar tarafından seçilen diğer organlara, işverenlerin temsilci organlarına çalışma ilişkilerinin konusu olarak katılabilirler. Bir Davlat Xizmatchisi, sendikal ve meslek örgütüne ve bunların teşkilatına üyelik hakkına sahiptir. Sendikaların ve seçilmiş organlarının devlet ve ekonomi organları ve işverenlerle olan ilişkilerindeki hakları kanun, tüzük ve toplu sözleşme ile belirlenir (Prava).

Mehnat Kodeksi'ne göre kamu kurumlarında çalışan erkekler 60 yaştan sonra kadınlar 55 yaştan sonra emekli edilirler. Emeklilik maaşı ve tazminatı çalıştığı zaman süresi ile doğru orantılı olarak artar. Kanununun 292. Maddesi emeklilik türünü açıkça seçme hakkı tanımıştır (O'zbekiston Respublikasining).

Ülkede düşük geliri ailelere sosyal ve mali yardım ödenmesine yönelik yasal düzenlemeyle 14 yaşından küçük çocukları olan ailelere ciddi destek verilmektedir. Ailelere çocuğu iki yaşına ulaşınca kadar çocuk bakımı yardımları ve çeşitli diğer maddi yardımlar da yapılmaktadır. Aile üyesi başına aylık ortalama toplam geliri asgari aylık ücretin 1,5 katını aşmayan ailelere emekli aylığı ve mali yardım verilmektedir (Prava). Ülkede son yıllarda bu tür sosyal devlet düzenlemeleri artarak devam etmektedir.

Özbekistan'da Davlat Xizmatchisi'nin yükümlükleri Mehnat Kodeksi'nde ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Bu kanuna göre Davlat Xizmatchisi anayasa, iş kanunu ve diğer mevzuata uygun olarak hareket etmek zorundadır. Hem yasal olarak hem de mesleki kurallara uygun olarak tarafsız olmak zorundadırlar. Hiçbir şekilde siyaset yapmamalı, konuşmamalıdır.

Vatandaşların ve tüzel kişilerin haklarının, özgürlüklerinin ve meşru menfaatlerinin gözetilmesini ve korunmasını sağlamak zorundadırlar. Resmî görevlerini titizlikle yerine getirmek ve ilgili tüm mevzuata uygun hareket etmelidirler. Çıkar çatışmalarından kaçınmak, nesnel ve tarafsız olmak, ülkede yaşayan ulusların dillerine, geleneklerine saygı göstermek, çeşitli etnik, sosyal grup ve inançların kültürel ve diğer özelliklerine saygı göstermelidirler.

Devlet mülkiyetini sadece resmî amaçlar için kullanmak ve resmî görevlerinin etkin bir şekilde yerine getirilmesi için mesleki faaliyetlerini sürekli iyileştirmeye ve geliştirmeye çabalamalıdır (O'zbekiston Respublikasining). Davlat Xizmatchisi sunduğu kamu hizmetinin yasal kurallara uygunluğundan ve çalışmalarının verimliliğinden sorumludur (Trudovoy Codex Reipublicae Uzbekistaniae).

Ülkede Davlat Xizmatchisi'nin her şeyden önce resmî görevleri ile çıkar çatışması teşkil eden bir faaliyeti gerçekleştirme yasaklanmıştır. İş güvenliği eğitimi almamış, sınavlardan geçmemiş çalışanları işe almak yasaktır. Kamu hizmetinde siyasi yapılara izin verilmez. Memurların, siyasi sınıfa mensup olanlar hariç, bir siyasi partiye üye olmaları, bir siyasi partinin çıkarları için resmî kaynakları kullanmaları ya da faaliyetlerine açıkça destek vermeleri yasaktır. Davlat Xizmatchileri, bu türden görevler temelinde yapılmadıkça, siyasi nitelikte kamuya açık beyanlarda bulunmaktan kaçınmalıdır.

Özbekistan'da çalışanların tüm hak, yükümlülük ve yasaklarıyla ilgili faaliyet yürüten İstihdam ve Çalışma İlişkileri Bakanlığının bünyesinde bir Devlet Çalışma Müfettişliği de bulunmaktadır. Bu birim vatandaşların çalışma koşullarının güvenliğini sağlamak için iş koruma mevzuatının gözetilmesi ve engellilerin sosyal korunmasına ilişkin mevzuatın gözetilmesi ve onlar için gerekli çalışma koşullarının sağlanması üzerinde kontrol faaliyetleri yürütmektedir. Ayrıca iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili çalışmalar yapmaktadır (O'zbekiston Respublikasining Ishchilarning Huquqlari).

Özbekistan'da Kamu Hizmeti Reformu

Ülkede son yıllarda sık sık gündeme gelen ve uygulamaya da kısmen de olsa aktarılabilen idari reform anlayışı; vatandaşların haklarını koruyabilen ve Özbekistan'ın küresel ekonomik rekabet edebilirliğini destekleyen etkili ve şeffaf bir kamu yönetimi sistemi kurmayı öngörmektedir. Bu kapsamda; yürütme makamlarının faaliyetlerinin kurumsal, örgütsel ve yasal çerçevesinin iyileştirilmesi, etkin bir profesyonel kamu hizmeti sisteminin oluşturulması, yürütme makamları sisteminde yolsuzlukla mücadele için etkili mekanizmaların geliştirilmesi öncelikli alanlar olarak belirlenmiştir (Bowyer 6). Ayrıca görevlerin ve yetkilerin belirlenmesi, bunların yürütülmesi için etkin koordinasyon ve etkileşim süreçlerinin iyileştirilmesi, ekonomik sektörler üzerindeki idari etkinin daha da azaltılması ve piyasa yönetim mekanizmalarının genişletilmesi, dikey yönetim sistemi mekanizmalarının iyileştirilmesi ve yürütme otoritelerinin etkileşimi doğrultusunda da tedbirler alınmıştır (Sobranie Zakonodatelstva).

Özbekistan Cumhuriyeti 2017 yılından bu yana ağırlıklı olarak yasa düzeni sağlamak, temel insan haklarını ve özgürlüklerini korumak ve pozitif yatırım ortamı yaratmak amacıyla hızlı reformlar yapmaktadır. Özellikle kamu yönetimi alanındaki temel değişiklikler; hukukun üstünlüğü ve hukuk sisteminin reformu, ekonominin serbestleştirilmesi, sosyal kalkınma, etkili güvenlik ve yapıcı dış politikanın sağlanması gibi temel hususlara odaklanmıştır. Tüm reformların nihai hedefi ise her şeyden önce insan çıkarının en üst zirvede olduğu güçlü bir demokratik devlet ve adalet yapısının oluşturulması olarak belirlenmiştir (The Decree of the President Republic Uzbekistan) (Özbekistan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı, 32). Bu süreçte 30'dan fazla yasa kabul edilmiş ve Anayasanın üstünlüğünü sağlamaya hizmet edecek 750'den fazla tüzük yürürlüğe girmiştir. Eylem Stratejisi'nin kendisi ve uygulanması için hükümet programları da dâhil olmak üzere 1.150'den fazla taslak yasal belge tek etkileşimli devlet hizmetleri portalında tartışılmıştır. Ülkede kısa sürede kamu hizmeti, yargı, eğitim ve vergi sistemleri alanlarında ciddi reformlar başlatılmıştır. Döviz rejiminin yapılandırılması ve ardından fiyat serbestleştirilmesi önlemleri, Özbekistan Merkez Bankası'nın (CBU) bağımsızlığının güçlendirilmesi, vize rejiminin basitleştirilmesi, yatırım ortamının ve iş ortamının iyileştirilmesi, tarım sektöründe önemli iyileştirmelerin yapılması, yolsuzlukla mücadelede

daha etkin faaliyetlerin yürütülmesi çabaları (United Nations) ülkede idareyle vatandaşlar arasında pozitif diyalog mekanizmalarının da önünü açmıştır (Avekon).

Ülkede kamu hizmeti hakkında planlama yasası kabul edildikten sonra devlet memurlarının liyakate dayalı işe alım prosedürü, ulusal ve yerel yönetim organlarında kadro oluşumu ve kadro yönetimi prosedürü, insan kaynakları yönetimi bakış açısıyla yapılandırılmıştır (Worldbank 2).

Bugün ülkede kamu hizmeti ile ilgili bir yasa tasarısı hazırlığı devam etmektedir. Bu tasarı farklı işçi memur sistemlerini birleştirmeyi öngörmektedir. Meritokrasi kavramı üzerinden en yeteneklilerin kamu hizmeti sürecinde görev almalarını sağlamak için gerekli mekanizmaları oluşturmak için hazırlıklar sürdürülmektedir. Tasarı ile memurların hukuki statüleri, kamu hizmeti sisteminin örgütlenmesi ve işleyişinin temel ilkelerinin ortaya konması, memur kadrolarının oluşumunu, rekabetçi işe alım, kadrolar arası geçiş, faaliyetlerin değerlendirilmesi, hizmetten çıkarılma gibi birçok sorunlu alan daha rasyonel şekilde düzenlenmektedir. Ülkede bu şekilde memurlarla temassız etkileşim sağlanması, halkın yolsuzluk riski olmadan devlet hizmetlerini kesintisiz ve derhal almasının sağlanması, vatandaşların günlük yaşamının önemli ölçüde kolaylaştırılması, bürokratik yükün de hafiflemesini sağlayacaktır. Bu süreci izlemek ve koordine etmek için bölgesel birimlere sahip Devlet Hizmetleri Ajansı (The Republic of Uzbekistan) kurulduğunu da burada belirtmek gerekir.

Şevket Mirziyoyev göreve gelir gelmez, konuşmalarında dile getirdiği bürokraside reform sürecine çok hızlı başlamıştır. Verimli çalışmadıklarını düşündüğü çok sayıda üst düzey bürokratin görevden alınmasıyla başlayan sürecin, İslam Kerimov döneminden kalma eski bürokratik ortamın yıkılması için başlatıldığı yorumları yapılmıştır. Zira Mirziyoyev 2017 yılında yaptığı konuşmalarda Özbek bürokrasisini ve yargı kollarını birçok kez eleştirmiştir. Son olarak yaptığı konuşmada “halk hükümet için değil, hükümet halk için çalışır” diyerek bürokraside istediği zihniyet değişikliğini vurgulamıştır (Avcı 8).

Ülkede mevcut durumda kanunlar hükümet işlerini önlemeye yönelik önlemleri ortaya koymaktadır. Bunlar; hükümet organlarının şeffaflığının ve hesap verebilirliğinin sağlanması, parlamentere kamu kontrollü yöneticilerin

değerlendirme sistemlerinin uygulanması, rekabetçi seçim sistemi, açıklık ve tarafsızlık ilkelerine uygun olarak tanıtım esaslı gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca kamu çalışanlarının yasal statülerini netleştirilecek, sosyal koruma, mali destek ve terfi gibi (The Republic of Uzbekistan The State Program) düzenlemeleri yapmak için çalışmalar başlatılmıştır.

Son dönemde ülkede aktif yatırımlar ve sosyal gelişim aracı olarak etkili bir personel politikası uygulanmaya başlanmıştır. Gelecekte her çalışanın kişisel bir stratejisi ve bireysel bir kişisel gelişim planı olması esasıyla hareket edilmiş, öngörme, strateji oluşturma ve planlama arasındaki ilişkiyi anlama, misyon, vizyon, strateji geliştirme hususlarına önem verilmiştir (Sobranie Zakonodatelstva). Bu süreçte kurulan Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Kamu Yönetimi Akademisi reform sürecinin katalizörü olacak şekilde yapılandırılmış (*Uzdaily*) ve bu merkezin hazırlanan yargı, hukuk, sosyal hayat gibi temel alanlarda reform paketleri ile sürece liderlik yapması sağlanmıştır.

Özbekistan'da devlet kurumlarında stratejik analiz ve tahmin yapan yapıları oluşturmak da büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda Cumhurbaşkanlığının altında özel Uzmanlar Konseyi Kurulu oluşturulup, bu kurula yurtdışından önde gelen akademisyenlerle deneyimli uygulayıcıları getirip onların bilgi ve tecrübesinden yararlanmak gerekmektedir. Ayrıca ülkede yerel otoritelerin yetkilerinin, sorumluluklarının ve bağımsızlıklarının tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir. Çoğu valinin bölgesel kalkınma sorunlarını ele alma konusunda bağımsız bir karar verebilme inisiyatifi yoktur. Bu nedenle 2018 yılında Taşkent'te yeni bir kamu yönetimi modeli olarak bir deneme yapıp belediye başkanıyla kaymakamlara, finans, ekonomi, yatırım, inşaat, konut ve kamu hizmetleri alanlarının müdürleri atama yetkisi verildi. Sonuçta 30'dan fazla komisyon ve konsey tasfiye edilerek yetkileri ilgili bölgesel organlara devredildi. Etkin olmayan 12 devlet işletmesi tasfiye edildi. Taşkent'teki vergi gelirleri, devlet bütçesinden alınan fonların bir kısmının yerel bütçelere bırakılmasıyla birlikte vergi hasılatı 2 trilyon soma yükseldi. Kamu yönetiminde olumlu sonuçlar veren bu tecrübenin şimdi başka bölgelerde de uygulanması gerekmektedir. Ayrıca valinin aynı zamanda Milletvekilleri Konseyine de başkanlık ettiği düzene de son verilmelidir. Âli Meclis Odalarının başkanlarının bu konularda pratik çözümler üreten bir program hazırlıkları sürmektedir (Purtaş, *Şevket Mirziyoyev* 73). Bu

reformların gerçekleştirilmesi sürecinde Başkan Mirziyoyev'in kararlılığı da büyük önem taşımaktadır.

Sonuç

Çalışmada özellikle idari yapısı ve devlet memurluğu sistemi ayrıntılı bir şekilde incelenen Özbekistan; verimli tarım toprakları, yetişmiş insan gücü, doğal kaynakları ve ekonomik potansiyeliyle önemli bir ülkedir. 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan ülke birçok zorlukla karşılaşmıştır. Sosyalist yönetim modelini revize eden Özbek yöneticiler liberal reformları tam anlamıyla uygulamamış, ülkenin ilk Cumhurbaşkanı'nın izlediği politikalar ise küresel sisteme uyumu engellemiştir. 2016'da yapılan seçimlerle iktidara gelen Mirziyoyev ise ülkede siyasi, ekonomik ve toplumsal reformlar yapmaya başlamış ve toplum-devlet arasındaki ilişkiler rehabilite edilmiştir. Beş yıllık süreçte seçimler daha demokratik hâle getirilmiş, politik tutuklular serbest bırakılmış, dış ticarete önem verilmiş, yatırımlar teşvik edilmiş (İstikbal 14) ve idari yapıyla kamu yönetimi sisteminde düzenlemeler yapılmıştır.

Yukarıda da değinildiği gibi ülkenin kamu personel rejimi genel kamu yönetimi reform sürecinden doğrudan etkilenmiştir. Özellikle son yıllarda ivmelenen reform süreci oldukça dinamik bir şekilde devam etmektedir. 2016'dan itibaren Özbekistan'ı yöneten Mirziyoyev, her ne kadar Kerimov döneminin ikinci kişisi pozisyonundaki kişi olarak geçen dönemin icraatlarından sorumlu olsa da birçok alanda oldukça farklı politikaları uygulama alanına geçirmiştir. Mirziyoyev'in cumhurbaşkanlığı dönemiyle komşuları ve özellikle Türk dünyası ile ilişkiler, tarafların çıkarına olacak şekilde normal seyrine oturtulmuş, iyileştirilerek geliştirme stratejileri dikkat çekmiştir (Yalçınkaya 130).

Orta Asya coğrafyasındaki Özbekistan diğer orta Asya ülkeleri gibi tarihsel olarak Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra 1991 yılında hem Müslüman hem de millî devlet sembolünü taşıyan yegâne devlet olarak bağımsız bir devlet sistemi kurmuştur. Kısa sürede yönetimine hâkim olan geleneksel, güçlü merkezîyetçi yapısı, modernleşmeden beklenen ve demokratik yapılanmaları kolaylaştıran, sivil toplum merkezli reform çabalarıyla yeniden yapılandırılmaya çalışılmıştır.

Özbekistan bağımsızlığını kazanan diğer devletler gibi özellikle kamu yönetiminde ciddi hantallık, verimsizlik, yolsuzluk sorunları yaşamış; personele ilişkin ise çalışanlar arasında farklı ücret hesaplamaları huzursuzluğa yol açmıştır. Personele yönelik ulusal eğitim politikasının olmaması da ciddi sorunları ortaya çıkarmaktadır. Ancak bu sorunlar 4 Aralık 2016 tarihinde yapılan seçimleri Şevket Mirziyoyev oldukça yüksek bir halk desteğiyle kazanması ve hızlı bir şekilde reform çalışmalarına başlamasıyla, günümüzde azalma sürecine girmiştir. Mirziyoyev dönemi ile birlikte gerçekleştirilen reform süreci, Özbekistan'ın bölgesel ve küresel düzeydeki ilişkilerinde önemli değişikliklere sebep olmuştur. Bu dönemde gerçekleştirilen siyasi reformlarla; eski hükûmet yetkililerinin yargılanması, yolsuzlukla mücadele ve hükûmetteki bürokrasinin azaltılması gibi alanlarda çok sayıda yeni düzenleme yapılmıştır. Mirziyoyev, dış politika alanında gerçekleştirilen reformlar ile komşu ülkelerle iş birliğinin artırılması, bölgesel ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve küresel iş birlikleri için daha aktif rol alınması yönünde çaba göstermektedir. Bu çabalar hem bölgesel hem de küresel düzeyde iş birliği ve barışçıl birlikte yaşama ortamının oluşmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Mirziyoyev, bölgesel ve küresel düzeyde diyalog ve iş birliğinin güçlendirilmesi yönünde adımlar atarak, ülkesinin uluslararası alanda daha aktif bir rol oynamasını hedeflemektedir (Kocatepe 100).

Bu kapsamda ülkede kamu yönetimi yapısı ve işleyişiyle ilgili de etkinlik ve verimlilik artırmaya yönelik çabalar aynı kararlılıkla sürdürülmektedir. Ülkede Davlat Xizmatchisileri ile ilgili ayrı bir kanun yapma çalışmaları hâlâ devam etmektedir. Maalesef çeşitli alanlarda ve yönlerde devlet görevlerini yürüten devlet organları, daireler, ajanslar ve yerel yönetimler olmasına rağmen, kamu hizmeti ve memurlar ile ilgili kanun kabul edilmemiştir. Kamu hizmeti sektöründe ayrı bir kanunun bulunmaması birçok sorunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ayrıca iş hukukunun konusu sayılan işçinin hukuki statüsünden memurun hukuki statüsü temelden farklıdır. Mirziyoyev Cumhurbaşkanlığı görevine başladıktan sonra, yeni, Davlat Xizmatchisi Kanunu çalışmalarının hızlandırılması talimatını vermiştir. Ancak süreç hâlâ Anayasa Mahkemesi aşamasındadır. Mahkeme onayından sonra tasarı kanunlaşacaktır. Mevzuat boşluğu sorunu çalışmada ayrıntılı incelenen İş Kanunu (Mehnat Kodeksi) ile çözülmektedir. Bu kanunda Davlat Xizmatchisilerinin memuriyete alım ve atama aşamasından

sorumluluklara, haklara, yükümlülüklerle, adaylık süreçlerine, disiplin cezalarına, performans değerlendirmesi, ödüllendirme ve emekliliklerine kadar birçok husus düzenlenmiştir.

Başta Özbekistan olmak üzere geçiş dönemi ülkelerinde gerçekleştirilen reformların mevcut küresel ortamda kalitesi, belirlenmiş gereklilikleri, büyük ölçüde kamu hizmetinin organizasyonuna, bu hizmette yer alan memurların beceri, bilgi ve deneyimlerine bağlıdır. Özbekistan'da Mirziyoyev göreve geldikten sonra insan kaynağının kalitesine dikkat çekmiş, “tüm kademedeki yöneticilerin – ister bir bakan ister bir dairenin başkanı olsun – kendi ahlâkları ve kültürleriyle herkese örnek olmalıdır” (Qurolovich 243) diyerek çalışanların niteliklerinin artırılması sürecinde birim yöneticilerinin örnek olması gerektiğini belirtmiştir.

Özbekistan'da çalışmada kısmen değinilen kamu yönetiminde reform çalışmaları Mirziyoyev döneminde istikrarlı bir şekilde sürdürülmektedir. Esasında bu süreci Avrupa Birliği'nin de desteklemesi büyük önem taşımaktadır. Avrupa Birliği, 2017'den beri ülkede sürmekte olan reform, dönüşüm ve entegrasyon süreçlerini tam olarak desteklemiştir. Aralık 2016'da göreve başlamasından bu yana, Cumhurbaşkanı Mirziyoyev Hükûmeti, kamu kurumları ve devlet reformuna odaklanan cesur ve iddialı bir reform programı başlatmıştır. Reform programı, yeni bir açıklık ve fırsat çağı vaat etmiş, modern devleti, sürdürülebilir büyümeyi ve ekonomik dönüşümü ön planda tutmuştur. Güçlü ekonomik büyümeyle refahı artırmayı temel hedef belirlemiştir. Tüm dünyada yaşanan küresel salgın döneminden (European Union) Özbekistan da etkilenmiş ancak yaşanan sorunlar yavaş yavaş aşılıma başlanmıştır.

Özbekistan'da küresel salgın krizinden çıkışla birlikte, dijital bir hükümet oluşturmak, idarenin ademi merkezîliğini teşvik etmek ve “tek pencere” temelinde bireylere ve işletmelere hizmet veren bir “tek merkez” oluşturmak için yönetim ve idari birim optimizasyonu çalışmaları da hız kazanmıştır. Spesifik olarak; altyapıyı iyileştirmeyi, insan kaynaklarını artırmayı ve kamu hizmetlerinin sunum kalitesini geliştirmeyi öngören bu çabalar özellikle kamu hizmetlerini interaktif portallar üzerine aktararak dijitalleşmenin kapsamını genişletmektedir (Shin ve Rakhmatullayev 703). Süreç dijital devlete doğru gitmektedir.

Ülkede bağımsızlık yıllarında gerçekleştirilen büyük ölçekli reformlar, ulusal devlet ve egemenlik için sağlam bir temel oluşturmuştur. Güvenlik ve hukukun üstünlüğü, devlet sınırlarının dokunulmazlığı, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve özgürlükleri, etnik gruplar arası uyum ve dinî hoşgörü, toplum için iyi yaşam koşullarını sağlamış ve vatandaşların yaratıcı potansiyelinin açığa çıkmasının önünü açmıştır. Yapılan reformlar; Özbek halkı için yeterli bir yaşam standardının ve istikrarlı ekonomik büyümenin sağlanacağı modern demokratik devlete yönelik istikrarlı bir şekilde devam ettirilmiştir. Dahası hükûmet; kamu idaresinin etkin demokratikleşmesine, insan haklarının ve çıkarlarının güvenilir bir şekilde korunmasına, anayasal normlara ve yargının bağımsızlığı kurullarına uyulmasına, vatandaşların adalete erişim seviyesinin artırılmasına, daha fazla şeffaflığın teşvik edilmesine ve devlet organlarının hizmetlerinin sorumluluğunun arttırılmasına yönelik çalışmaları sürdürmektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma kapsamında yazarların herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır. Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması söz konusu değildir.

Kaynaklar

Abdülkerimov, Bahtiyar. “Özbekistan’da Bakanlık ve Kamu Kurumlarının Sayısı 61’den 28’e Düşürülecek.” *Anadolu Ajansı*, 24.12.2022, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ozbekistanda-bakanlik-ve-kamu-kurumlarinin-sayisi-61den-28e-dusurulecek/2771899>.

Açık, Fatma. “Orta Asya’nın İncisi Özbekistan.” *Asya Araştırmaları Dergisi*, vol. 2, no. 2, 2018, ss. 95-101.

Akgüner, Tayfun. *Kamu Personel Yönetimi*. 3. Basım, Der Yay., 1988.

Avcı, Erkan. “Değişen Dünyada Değişen Özbekistan.” *Orta Asya, Bilgesam Analiz*, no. 1380, 2018, ss. 1-12.

Bektemirov, Kuvatbay, ve Eduard Rahimov. “Local Government in Uzbekistan.” *Developing New Rules in the Old Environment, Local Governments in Eastern Europe, in The Caucasus and in Central Asia*, 20.04.2023, <https://web.worldbank.org/archive/website00504/WEB/PDF/CH9UZBE.PDF>.

- Bocutoğlu, Erkan. “Özbekistan’ın ‘2017-2021 Kalkınma Stratejisi’ Üzerine Düşünceler: Orta Asya’da Bölgesel İktisadi İşbirliği ve Dengeli Dış Politika Seçeneği Alanında Fırsatlar.” *Avekon*, 12.04.2024, <https://www.avekon.org/papers/2145.pdf>.
- Bowyer, Anthony. *Political Reform in Mirziyoyev’s Uzbekistan: Elections, Political Parties & Civil Society*. Silk Road Paper Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program – A Joint Transatlantic Research and Policy Center American Foreign Policy Council, 2018.
- Budulgan, Seyit Ali. “Özbekistan’ın Jeopolitik Önemi.” *Asya Araştırmaları Dergisi*, c.4, s.2, 2020, ss. 167-183.
- Cesim, Çelebi. “Özbekistan.” T.C. *Taşkent Büyükelçiliği Dergisi*, s.40, 2019, ss. 1-3.
- Demirci, Onur. “Özbekistan’ın Dönüşüm Sürecinde Makro Ekonomik ve Finansal Gelişmeler.” *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*, Geçiş Ekonomilerinin 30. Yılı Özel Sayısı 2022, ss. 1-15.
- Epstein, Peter and Matthew Winter. *Assessment of Intergovernmental Relations and Local Governance in the Republic of Uzbekistan*. Urban Institute, 2004.
- Er, Demir Pınar. *Bağımsızlık Sonrası Özbekistan’da İslâm*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Ün. SBE, İstanbul, 2020.
- European Union*. Republic Of Uzbekistan Multi-Annual Indicative Programme 2021-2027, 24.04.2023, https://international-partnerships.ec.europa.eu/document/download/21f06771-c5aa-46a6-bb0a-0c3a88540ab5_en.
- İstikbal, Deniz. “Orta Asya’da Yeni İş Birliği Alanları Türkiye-Özbekistan İlişkileri.” *Seta Analiz*, 357, Aralık 2021, ss. 1-16.
- Kayıkcı, Murat. *Bağımsızlık Sonrası Özbekistan’da Siyasal ve Anayasal Yapılanma*. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, 1997.
- Kocatepe, Ömer Faruk. “Özbekistan’ın Yenilikçi Yol Haritası: Mirziyoyev Döneminde Dış Politika Değişimi ve Etkileri.” *Türklük Bilimi Araştırmaları*, no. 53, 2023, ss. 81-106.
- KTO: Konya Ticaret Odası*. Özbekistan Cumhuriyeti Ülke Raporu, Mart 2017, <https://www.kto.org.tr/d/file/ozbekistan-ulke-raporu-2017.pdf>.
- Merdanoğlu, Süleyman ve İsmail Kahraman. “Yeni Özbekistan.” *Özbekistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği Dergisi*, vol. 1, no. 2, 2019, ss. 20-23.
- O‘zbekiston Respublikasining*. Ishchilarning Huquqlari Qanchalik Himoyalangan. 02.06.2020. <https://ddei5-0-ctp.trendmicro.com:443/wis/clicktime/v/query?url=www.mehnat.uz&umid=5F3BC00C-1593-E506-9B93-F56584AA7F30&auth=5cfc988375c79ee934f3a111fce736c903745bcd-4a1cd99d7fac2355be899932d5307583b9971f>.
- O‘zbekiston Respublikasining*. Mehnat Kodeksi, 20.04.2023, <https://lex.uz/acts/-142859>.

- Ökmen, Mustafa, ve Şeker, Güven. “Özbekistan’da Kamu Yönetimi Sistemi ve Yerel Yönetimler.” *Türk Dünyasında Yerel Yönetimler*, ed. M. Ökmen ve F. Elma, Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yay, 2013, ss. 153-178.
- Özbekistan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı*. Ministerstvo yustitsii Respubliki Uzbekistan, O gosudarstvennoy slujbe, 2018, ss.32-36.
- Özbekistan Cumhuriyeti*. Özbekistan. Özbekistan Ankara Büyükelçiliği Yayını, 2019.
- Özbekistan Ulusal Haber Ajansı*. O‘zbekiston Milliy Axborot Agentligi. 20.04.2023. <https://lex.uz/docs/-413787>.
- Özbekistan Ulusal Haber Ajansı*. Özbekistan’da Eğitim. 09.10.2019. <https://tr.euronews.com/2023/06/22/ozbekistan-okul-disi-egitim-merkezlerinde-gelecege-yatirim-yapiyor>.
- Özer, Mehmet Akif, ve Murat Akçakaya. *Türk Kamu Personel Rejiminde İşçi-Memur Ayrımının Düşündürdükleri. TCDD’de Bir Alan Araştırması Örneğinde*. TCDD Y., 2010.
- Prava*. Ishchilarning huquqlari. 02.06.2020. <https://lex.uz/docs/-142859?ONDATE=19.04.2018>.
- Purtaş, Fırat. “Yeni Özbekistan ve Türk Dünyası.” *Kriter*, Kasım 2021, vol. 6, no. 62, 1 Kasım 2021, <https://kriterdergi.com/dosya-turk-dunyasi/yeni-ozbekistan-ve-turk-dunyasi>.
- Purtaş, Fırat, ed. *Şevket Mirziyoyev Yeni Özbekistan Geleceği Büyük Devlet*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Kültür Eserleri Dizisi no:624, 2020.
- Qurolovich, Malikov Behzodjon. “Problems Of Public Service Regulation in Uzbekistan.” *Journal NX – A Multidisciplinary*. Peer Reviewed Journal Ovateur Publications, vol. 6, no. 9, 2020, ss. 235-251.
- Rahimberganova, Bibixojar. “Mehnat Shartnomasi: Xodimlarga Berilgan Kafolat va İmtiyoz İş Beruvchi Manfaatiga Zid Bo‘Lib Qolishi Mumkin.” *Toshkent Davlat Yuridik Universiteti, Mehnat Huquqi Kafedrası O‘Qituvchisi*, 09.10.2019, <http://www.lex.uz/ru/docs/1109033>.
- Shin, Sang-Chul, ve Zafar Makhmadjanovich Rakhmatullayev. “Digital Transformation of the Public Service Delivery System in Uzbekistan.” *2019 21st International Conference on Advanced Communication Technology (ICACT)*, Pyeong Chang, 2019, ss. 703-709, doi: 10.23919/ICACT.2019.870.2014.
- Sobranie Zakonodatelstva*. Respublica Uzbekistania, 30.05.2020, no. 37, ss. 979, <http://lex.uz/docs/3331176>.
- T.C. Ticaret Bakanlığı. “Özbekistan’da İşsizlik Oranı 1 Nisan İtibarıyla %9,2’yi Aştı.” 25.07.2022, <https://dtybs.ticaret.gov.tr/blog/post/141671>.

- The Decree of the President Republic Uzbekistan.* Strategy of Actions on Further Development of the Country, 22.04.2023, <https://strategy.uz/index.php?news=1478&lang=en>.
- The Republic of Uzbekistan.* The National database of legislation of the Republic of Uzbekistan, 20.04.2023, <http://lex.uz/docs/-3105125?otherlang=1>.
- The Republic of Uzbekistan.* The State Program on the Implementation Above-Mentioned Strategy, 20.04.2023, <http://www.lex.uz/ru/docs/3107036#3109519>.
- Trudovoy Codex Reipublicae Uzbekistaniae.* Özbekistan Cumhuriyeti İş Kanunu, Статья 131. Праздничные (нерабочие) дни. 20.04.2023. <https://lex.uz/acts/-188776>.
- United Nations. UN News Global Perspective Human Stories.* “Government Bodies Must Serve People.” 20.09.2017, <https://news.un.org/en/story/2017/09/565442>.
- UNPAN.* Local Government and Public Service Reform Initiative. Open Society Institute, 31 Mayıs 2020, <http://unpan1.un.org/intradoc/documents/UNTC/UNPAN016104.pdf>.
- Urinboyev, Rustam. “Local Government in Uzbekistan”. *Global Encyclopedia of Public Administration*, ed. A. Farazmand, Public Policy, and Governance Springer, 20.04.2023, https://web.archive.org/web/202.007.09052526id_/https://portal.research.lu.se/portal/files/51006205/Proof_Local_Government_in_Uzbekistan.pdf. ss.1-12.
- Urinboyev, Rustam. “Public Administration Reforms In Uzbekistan: Myth Or Reality.” *The 18th NISPACEE Annual Conference Public Administration in Times of Crisis*, Warsaw, 31 Mayıs 2020, <http://www.lmfmed.lu.se/o.o.i.s?id=13753&postid=2968118>. ss. 1-5.
- Uzdaily.* “President of Uzbekistan approves Concept of Administrative Reform.” 09.09.2017, <https://www.uzdaily.uz/en/post/40778>.
- Ünal, Gürhan. “State-Building Process in Uzbekistan: Many Miles to Go.” *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF Dergisi*, vol. 5, no. 3, 2018, ss. 519-537.
- Worldbank.* “Uzbekistan.” 24.04.2023, http://pubdocs.worldbank.org/en/241.791.5390983565_09/Uzbekistan-Snapshot-Oct2018.pdf, s.1-9.
- Yagona Interaktiv Davlat xizmatlari, *Mehnat Kodeksi*, 03.06.2020. <https://mehnat.uz/oz/other-services/davlat-mehnat-inspektsiyasi-faoliyatiga-oid-meyoriy-huquqiy-hujjatlar>.
- Yalçınkaya, Alaeddin. “Mirziyoyev dönemi ile hızlanan Özbekistan – Türk Dünyası Yakınlaşması.” *Yeni Türkiye*, no.125, 2022, ss. 123-130.
- Yılmaz, Ayhan Nuri. “Bağımsızlıklarının 30. Yılında Türkistan Coğrafyasındaki Türk Cumhuriyetlerinin Durumu ve Değerlendirilmesi.” *Türk Dünyası Araştırmaları*, vol. 129, no. 255, 2021, ss. 253-314.

Yiğitaliyev Şahrut, ve Abdülmelik Tuychibaev. “Yeni Özbekistan.” *Özbekistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği Dergisi*, vol. 1, no. 5, 2019, ss. 4-9.

Yiğitaliyev, Şahrut. “Özbekistan Devleti.” *Özbekistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği Dergisi*, vol. 1, no. 2, 2019, ss. 1-7.

Yuldasheva, Feruza. “The Civil Service Reform in Uzbekistan.” *From Policy Design to Policy Practice. e-Proceedings of the 27th NISPAcee Annual Conference, May 24-26, 2019*. <https://ddei5-0-ctp.trendmicro.com:443/wis/clicktime/v1/query?url=https%3a%2f%2fwww.nispa.org%2ffiles%2fconferences%2f2019%2fe%2dproceedings%2fsystem%5ffiles%2fpapers%2fthe%2dcivil%2dservice%2dyuldasheva.pdf&umid=AF143.278.1593-FD06-99EB-F93D2F37233E&auth=5cfc988375c79ee934f3a111fce736c903745bcd-d2eaabd7a1304e22c4599335ec9f193be969d989>.

Araştırma Makalesi / Research Article

The Preparing Background of Kipchak Written Language with Armenian Letters*

Abdulkadir Öztürk**

Abstract

The Turkish language, one of the ancient languages in the world, has continually evolved and expanded across various geographical regions, establishing diverse historical and contemporary branches through the creation of written languages based on numerous alphabets. The formation processes of these branches of the Turkish language, which emerged gradually over time, are directly related to their ethnological structures, religious and social lifestyles, interactions in the ethno-linguistic field, geographical settlements, political situations and economic conditions.

The Turkish language, which advanced as a unified written language between the 8th and 13th centuries, within the Eastern Turkish written tradition, began to diversify from the 13th century onwards, a trend that persisted into the subsequent centuries. Today, the historical and contemporary aspects of the Turkish language, encompassing over 20 written variants, should be examined by subjecting it to studies with an interdisciplinary approach.. Additionally, determining the background factors that led to the emergence of these written languages will enable a correct interpretation of the language's evolutionary phases

---

* Date of Arrival: 03 July 2023 – Date of Acceptance: 02 February 2024

You can refer to this article as follows:

Öztürk, Abdulkadir. "The Preparing Background of Kipchak Written Language with Armenian Letters." *bilig*, no. 109, 2024, pp. 159-175, <https://doi.org/10.12995/bilig.10907>.

** Assoc. Prof., Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Faculty of Philology, Department of Turkish Philology – Turkestan/Kazakhstan; Ordu University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature – Ordu/Türkiye

ORCID: 0000-0002-3077-458X

ozturk.abdulkadir@ayu.edu.kz

akadirozturk@odu.edu.tr

This study aims to unveil the developmental trajectory of the Kipchak written language, which emerged in Eastern Europe during the 16th and 17th centuries through the use of Armenian letters. Determinations and evaluations will be conducted to explore the underlying factors that facilitated the emergence of this written language.

Keywords:

Turkish Language, Armenians, Gregorianism, Kipchaks, Kipchak Written Language with Armenian Letters.

Ermeni Harfli Kıpçak Yazı Dilini Hazırlayan Arka Plan*

Abdulkadir Öztürk**

Öz

Dünyadaki kadim dillerden birisi olan Türk dili, gelişim ve yayılımını farklı coğrafyalarda, pek çok alfabe temelinde oluşturduğu yazı dilleriyle tarihî ve çağdaş çeşitli kollarda sürdürmüştür. Türk dilinin zamanla ortaya çıkan bu kollarının oluşum süreçleri, etnolojik yapılarıyla, dinî ve sosyal hayat tarzlarıyla, etno-lengüistik alandaki etkileşimleriyle, coğrafi yerleşimleriyle, siyasî ve iktisadî durumlarıyla doğrudan ilişkilidir.

8-13. yüzyıllar arasında, Doğu Türk yazı dili geleneği dâhilinde tek bir yazı dilinde ilerleyen Türk dili, 13. yüzyılla birlikte çeşitlenmeye başlamış ve sonraki yüzyıllarda bu çeşitlenme devam etmiştir. Günümüzde 20'den fazla yazı dillerine sahip Türk dilinin tarihî ve çağdaş alanlarının özellikle interdisipliner yaklaşımlı çalışmalara konu edilerek irdelenmesi gerekmektedir. Ayrıca bu yazı dillerinin ortaya çıkışını hazırlayan arka plan etkenlerinin tespiti, dilin geçmiş-gelecek istikametindeki evreleri doğru yorumlamaya imkân verecektir.

Bu çalışmada, 16-17. yüzyıllarda Doğu Avrupa'da Ermeni harfleriyle meydana getirilen Kıpçak yazı dilinin oluşum sürecini ortaya koymaya yönelik olarak bu yazı dilini hazırlayan arka plan etkenlerinden hareketle tespit ve değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler

Türk Dili, Ermeniler, Gregoryanlık, Kıpçaklar, Ermeni Harfli Kıpçak Yazı Dili.

* Geliş Tarihi: 03 Temmuz 2023 – Kabul Tarihi: 02 Şubat 2024

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Öztürk, Abdulkadir. "The Preparing Background of Kipchak Written Language with Armenian Letters." *bilig*, no. 109, 2024, ss. 159-175, <https://doi.org/10.12995/bilig.10907>.

** Doç. Dr., Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Türk Filolojisi Bölümü – Türkistan/Kazakistan; Ordu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü – Ordu/Türkiye

ORCID: 0000-0002-3077-458X

ozturk.abdulkadir@ayu.edu.kz

akadirozturk@odu.edu.tr

Introduction

According to linguistic studies, every written language is based on a dialect (Karahan 9). Common languages in the world are generally formed in this way. It is based on the dialect of Attike in Greek, Latium in Latin, Paris in French, London in English, Madrid in Spanish (formerly Toledo) and Florence in Italian. Istanbul, which was the capital of the Ottoman state and also the center of science, literature and cultural activities of Western Turkish, is the source of the written Turkish language (Buran 97-98). Dialects that make up the written languages also have a formation process. Dialects are formed within a certain community, depending on a certain time and place. Therefore, geography, history, tribe differences, neighboring languages and cultures, and the development tendencies arising from the language itself are effective in the formation of dialects (Buran 97).

The coexistence of individuals from diverse nationalities or communities within the same geographic area often leads to inevitable interactions, potentially resulting in dimensional variations such as socio-cultural, linguistic, and religious differences. Consequently, these dimensional variations may manifest in dialects and even written languages.

Turkish tribes and communities have historically been involved in a number of different religious circles, including Manichaeism, Buddhism, Islam, Christianity, and Judaism. This geographical diversity can be attributed to the dispersal and spread of these communities from Central Asia to Europe and from Siberia to North Africa. They have also assumed roles in political organisations established by other elements, formed relations with foreign cultures, and become the focus of linguistic divergences, ranging from dialects to written languages. All of these developments have brought many historical and contemporary written languages to the Turkish language. One such example is the Kipchak written language, which employs Armenian letters.

Kipchak Turkish with Armenian Letters, which is a branch of the historical Kipchak Turkish and sheds light on both the historical and contemporary period of Kipchak with its linguistic materials, 16th and 17th centuries in Eastern Europe as a written language; it has produced products in major cities such as Lviv, Kamenets-Podolsk. Codex Cumanicus is the oldest known work of the Kipchak language, whose linguistic traces and effects

can be seen in the texts of the Karakhanid, Khwarezm, Golden Horde and Old Oghuz fields since the Kokturk (Orkhun) Inscriptions. However, this work reflects not the written language, but the spoken language and dialects of the Kipchaks of that time (Ercilasun 382). In general terms, although this work contains Kipchak features, the effects of Eastern and Western dialects are also evident in the work (A. Öztürk, “Codex” 127).

Dialects can reveal written language over time. This situation can be understood more clearly, especially when the emergence processes of modern Turkish written languages are followed in the history of the Turkish language. However, there must be continuity and stability for the transition from dialects to written language. In this way, it can be expected that the dialect or dialects will bring the written language to a standard structure. If artifacts were created and constituted a continuity after Codex Cumanicus, we could see a standard Cuman written language and have evidence that could clarify many issues.

The Emergence of the Kipchak Written Language with Armenian Letters

Kipchak Turkish with Armenian Letters emerges as the only written language period of historical Kipchak Turkish. In this period; we can talk about a written language that is on the line of standardization with works created on the basis of historical, religious, forensic, philological, literary and chemical content. Through independent or comparative linguistic studies, analyzing these works will facilitate the identification of interactions among dialects within this written language, elements transferred from spoken language to written form, the dialects that contribute to the evolution of the written language, and the distinct dialectal features it encompasses.

In this article, the elements that prepare the Kipchak written language with Armenian letters will be determined and the background of the process will be revealed in the context of these elements.

What are the basic elements that make up the Kipchak written language with Armenian letters?

1. Ethnic elements: Kipchak and Armenian communities
2. Religion preference as the main factor accelerating the interaction: Gregorianism

3. The most basic requirement for written language: Armenian alphabet
4. Spoken language used with all its linguistic elements: Kipchak Turkish dialect(s)

The basic elements that make up the Kipchak written language with Armenian letters are listed above in general terms in 4 articles. The output of these basic elements, which are directly related to each other, is the written language.

Dashkevich (92-94), classifying the Kipchak written language with Armenian letters in 3 periods; shows the first period as pre-written and spoken language. Kipchak Turkish with Armenian Letters, the first written examples of which were found in the 16th century, emerged as a result of the strengthening of Kipchak-Armenian relations for about 3 centuries and moving it to more advanced stages with binding elements such as marriage and common religion affiliation. As Dashkevich stated in his classification, this process was prepared with a spoken language phase before the written language. While the spoken language was the unruly reflection and expression of the dialects before standardization, we can follow the stereotypes, formations, adherence to the rules and development of the spoken language over time, with the written language that it creates.

In the determination of the dialect or dialects that reveal the written language, first of all, the historical background should be examined; geographical boundaries and common living spaces should be determined, the effect of the religious environment on the process should be evaluated, and the socio-linguistic environment should be questioned:

It can be said that the Gregorian church has an important role in the formation of the Armenian identity and contribution to the continuation of cultural unity. Those who listened to the preaches of St. Gregor, who interpreted Christianity, and believed in him, began to be called *Gregorian*. Ethnic communities such as Greeks, Turks and Persians among the Gregorians assimilated into the more dominant Hay identity over time and took the common name *Armenian* (Deveci 121-124).

The first contact between Kipchaks¹ and Armenians² is seen in the Caucasus in the 3rd century AD. With the support of the Kipchaks, the Armenians gained their independence (Özkan, "Ermeni" 403). As a result of this

relationship, some small Kipchak groups settled among the Armenians and adopted Gregorianism in time (A. Öztürk, “Ermeni” 328). Important studies have demonstrated that it was not only small Kipchak groups among the Turks who adopted Gregorianism in history. So that in addition to the Kipchaks, in the 4th-5th centuries, the Huns also established political and cultural relations with the Armenians. In these centuries, the Huns organized expeditions to the Caucasus and Anatolia and supported the Armenians in the war between the Sassanids and Armenians (Deveci Bozkuş, “Ermeni” 3393-3394). In this process, it can also be said that the Hun successors who settled in the Caucasus and Anatolia adopted Gregorianism as a result of Hun-Armenian relations.

Deveci (126) pointed out in a study that Turkish-Armenian relations began in Anatolia before the Seljuk period. So that, by referring to Hasan Fehmi’s article “Anadoluda Gregoryen ve Ortodoks Türkler” he included the view that Fehmi put forward with historical documents that Gregorian Turks lived in Anatolia long before the Seljuks coming to Anatolia.

Kipchak-Armenian relations were not limited to the 3rd century. It is possible to say that the Kipchaks, who became an important dominant power in the Caucasus in the 11th century, established close relations with the Armenians in this process due to their geographical location. Kipchaks established close relations with Georgians as well as Armenians during this period and were influential on the political and social balances in the region. Some of the Kipchaks accepted Christianity and some of them were affiliated to the Georgian Orthodox Church and some to the Armenian Gregorian Church (Kırzioğlu 136).

Again in the 11th century, the fact that the Seljuks became an important power in the Caucasus and Anatolia caused the Armenians to migrate from this geography to the north of the Black Sea, mostly to the Crimea (Kasapoğlu Çengel 20). One of the most important factors in the preference of Crimea is trade and the other is the presence of the Kipchaks, with whom they have been in close relations throughout history. The intersection point of the East-West trade line, the gateway to the north and the geography of Crimea, which has economic ties with Anatolia, is an important trade center in this respect. At the same time, Crimea has been a frequented place for Saka, Cimmerian, Hun, Bulgar, Khazar, Pecheneg and Kipchaks (DİA

447-449) and a settlement area for a certain period, starting from BC until the 13th century. By the 11th century, Armenians had also settled in the Crimea.

It would not be wrong to think that the Kipchak and Armenian communities strengthened their relations in the Crimea between the 13th centuries. The commercial and political relations of these two communities belonging to different nationalities led to a union, which enabled them to meet in the same faith and to establish close ties through marriage.³

In the first quarter of the 13th century, the Anatolian Seljuks took Sudak, one of the important trade centers of the Crimea, under their dominion. As a result of this development, the Turkmen population started to increase in the region. Immediately after, with Batu Khan, Crimea came under the domination of Mongols (and later on Golden Horde) and accordingly the Mongolian and Muslim Tatar population increased, and the demographic structure in this geography revealed a new equation (Peacock 244; Kamalov 69-70).

The political developments in the 13th century in the Crimea created a new order, a new living space, a new demographic structure, and Islam spread gradually with the increasing Tatar and Turkmen population in the region. All these developments caused the migration of a large part of Cuman-Kipchak, Karaite and Armenian communities belonging to other religions such as Christianity, Gregorianism and Judaism. These communities, belonging to these religions, probably advanced on two different routes along the Dnieper and Dniester rivers; They are distributed in the territory of Ukraine, Poland, Lithuania and Hungary.⁴

In the 13th century and after, Crimea became a central homeland of Tatar Turks. In addition to the Tatar and partly Turkmen population in Crimea, some of the Karaites remained in the Crimea⁵, and they created works on the basis of the Crimean Karaite dialect.⁶

Under the leadership of Batu Khan, the Mongols took under the protection of the lands east of the Dnieper river, especially Kiev, as well as the Crimea in the 13th century (Markov 98-99). However, as a result of the political relations established by the Galician-Volhynian Prince Danilo with the Mongols, he recognized the dominance of the Mongols and was able to keep

the cities such as Yaroslavl, Halych, Lutsk, Lviv located in the west of the Dnieper river in the hands of the Galician-Volhynian Principality (Plokhly 53-56). It is possible that Kipchak, Karaite and Armenian communities, who did not want to be under the protection of the Mongols, came and settled in these cities under the rule of the Principality of Galicia-Volhynia from the Crimea in the 13th century.

The city of Lviv, which was founded after historical cities such as Yaroslavl, Halych, Lutsk and Kamenets-Podolsk, became the central living space of Kipchaks and Armenians as of the 13th century. According to the information obtained from the Galician-Volhynian chronicles, Lviv, which was founded in 1256 or 1259 by the Galician Prince Danilo Romanovich, was named after Romanovich's son Lev. Lviv, which was recorded as one of the oldest settlements of Eastern Europe, was also the administrative center of the Galicia-Volhynia Principality until the 1340s (Hrytsak 48-49), in 1349 Lviv, King III. it came under the rule of Kazmir and the Poles and became one of the most important trade centers of the period (Levyk and Skorniewski 60). Some privileges were granted to ethnic elements in Lviv in 1356. As it can be understood from these laws, different ethnic elements such as Armenian, Kipchak, Tatar, Karaite and Genoese live (Hrytsak 49). In fact, as a result of Kiev's coming under the Mongol rule in the 13th century, Lviv became a common living area of different communities. The coexistence of different ethnic elements enriched the cultural life and made the city a city of culture.

In addition to Lviv, the city of Kamenets-Podolsk is also 13th and 14th centuries, it is one of the places where different ethnic groups came and settled in the centuries. We can determine the existence of Turkish tribes⁷ such as Kipchak, Tatar and Karaite⁸ Armenian and Jewish population in this region from historical sources. Kamenets-Podolsk, 14th-18th centuries under the rule of the Poles. The Ottoman remnant Turkish groups in the region were expelled from here in the 17th century, but the Gregorian Kipchak and Karaite communities, which became the main elements of the region, continued their existence with some legal rights granted to them.

While a significant part of the Kipchak and Armenian communities settled in the cities of Lviv and Kamenets-Podolsk, the majority of the Karaites dispersed to Trakay, Lutsk and Halych, which are among the other historical

and important cities of the region. The arrival of the Karaites to Trakay from the lands of the Duchy of Lithuania took place with the Lithuanian Duke Vytautas (Witold) at the end of the 14th century. The fact that Lutsk and Halych are sheltered cities and trade centers of the Polish-Lithuanian Union emerges as a settlement area preferred by the Kipchak and Armenian groups.

Migrations that started with the 13th century, in a way, the escape from the Crimea allowed the formation of Kipchak and Karaite populations in other parts of Eastern Europe such as the Halych, Lutsk, Kamenets-Podolsk, Lviv. At the same time, this region has been a living space for other ethnic groups with minority status such as Armenians and Jews⁹. Ethnic elements living with the privileges granted to them in this territory of the Polish-Lithuanian Union until the 18th century, as a result of the change in the balance of power in the 18th century, this region was shared between the Russian Tsardom, Austrian and Prussian states. It would be inevitable for minority communities to be adversely affected by this situation, and accordingly, they would face fundamental problems such as pressures, difficulties and restrictions in the fields of cultural, economic and freedom of worship. These aside, when the subject is evaluated in the context of language; broadcasting activities would pause in the face of this situation, and in parallel, the written language would not be able to show continuity. In the literature, the period of Kipchak Turkish with Armenian Letters 16th and 17th over the centuries. Of course, we can say this based on the texts he produced in these centuries. One of the main reasons why we could not see the products of the Kipchak written language with Armenian letters in the 18th century and later, we attribute to the developments such as the change in political balances, the disappearance of minority rights, the fragmentation of the region and the emergence of new borders in three different state administrations¹⁰.

The relations established by two different ethnic identities in different geographies date back to centuries. These mutual and close relations also revealed the result of the Kipchaks living with the Armenians accepting the religion of the Armenians, Gregorian. Texts and dictionaries written in Kipchak or translated into Kipchak would also be needed in order for this community, which we also encounter with the definition of Gregorian

Kipchaks in the literature, to learn and apply the Gregorian religion and its teachings. The alphabet to be used for the works of the Kipchak written language, which will begin to emerge with the 16th century, would naturally be the Armenian alphabet.

In the early 4th century AD, King Tiridates III of Armenia officially accepted Christianity and started a new era in the history of Armenia (Deveci Bozkuş and Küçükler 98). After that Armenian alphabet invented in the 4th century AD, it would be an important tool for the establishment and transformation of religious autonomy around the Armenian national church under the leadership of Gregoire (Kılıç 56-57; A. Öztürk, “Ermeni” 327). In this way, the Bible would be translated into Armenian with Armenian letters and religious texts would now be created with this alphabet. At the same time, this alphabet would help the Kipchaks, who adopted Gregorianism, to create a written language by the 16th century.

In the early periods following the invention of the Armenian alphabet, an Armenian written language and literature was formed on the basis of the works translated into Armenian by Armenian intellectuals (Deveci Bozkuş, “Osmanlı” 100-103). This written language tradition put forward by Armenian intellectuals indirectly contributed to the formation of the written language of the Gregorian Kipchaks.

Kipchaks, who could not reveal a written language tradition until this period, did not hesitate to keep the oral culture tradition alive. We can see examples of this in Codex Cumanicus¹¹, whose writing is thought to have been completed at the beginning of the 14th century. Kipchaks are a Turkish tribe that has spread over a wide geography throughout history, established relations with different nations and cultures as well as other Turkish tribes, and positioned itself by taking a place in many political powers. In the face of these developments, he was able to preserve his language and kept the spoken language alive on the basis of dialects. The traces of Kipchak dialect characteristics can be seen in the texts of the Eastern and Western historical Turkish written languages, as well as in the works of the Golden Horde and Mamluk areas, as well as the fact that foreign ethnic elements use the lexical units of Kipchak in dictionary-based studies in order to understand the language of the Kipchaks and strengthen their relations with them; Kipchak has been used as an oral language for centuries.

Kipchak language, which has made its distinctive dialect features clear over time, has been able to carry these features into the written language. As a result of this, it gained the identity of an independent written language among the historical Turkish written languages and took its place as the Northern Turkish written language. However, the fact that the influence of non-Kipchak elements in the Kipchak written language, which appeared as a written language in a relatively late period compared to the Eastern and Western written languages, was seen to a large extent, can be attributed to this lateness.

Conclusion

Between the 16th and 17th centuries, Kipchak was used as a spoken language in oral tradition and daily life. It also formed the basis of the Armenian Kipchak written language that would emerge in the centuries that followed. This period is considered the pre-written period of the Armenian-Letter Kipchak Turkish. The relationship between Kipchak and Armenian peoples, which commenced in Crimea and subsequently spread to cities such as Lviv, Kamenets-Podolsk, Halych, Lutsk, gave rise to a unified identity shaped by historical, political, religious and geographical factors during the 13th-16th centuries. As the political power in the region, the Principality of Galicia-Volhynia, the Kingdom of Poland and the Polish-Lithuanian Commonwealth ruled respectively.

Kipchak and Armenian communities, who settled in the cities of Lviv and Kamenets-Podolsk during the period of the Galicia-Volhynia Principality, became the main elements of the region over time. They contributed to the commercial and cultural development of the cities. The relations among themselves were not limited to trade and social life; it has also been moved to a dimension centered on marriage and religion. In the 16th century, important privileges were granted to them with the Polish-Lithuanian Commonwealth. The fact that these privileges contain legal guarantees in areas such as religious life, commercial law, social and cultural equality can be considered as a process that accelerated the emergence of the Kipchak written language with Armenian letters in this century.

Written language can emerge in line with a need depending on many reasons. Written language is an important tool in the formation and consolidation of

social unity, national identity and common religious environment. It directly affects this process with the works it creates. There were some requirements in the formation process of the Kipchak written language with Armenian letters. 16th and 17th centuries, if the religious, historical, philological and judicial works written in the centuries are evaluated in this context; it can be thought that these works were written in line with the demands and requirements such as the consolidation of the Kipchak-Armenian unity, the assimilation of Gregorianism and the observance of the laws in the political order.

In this study, the background of this written language was examined by revealing the basic elements that make up the Kipchak written language with Armenian letters. The close relations established by the Kipchak and Armenian ethnic elements in different geographies throughout history, the Kipchak's adherence to the Gregorian religion, and the fact that they carried the spoken language, which was used on the basis of the Armenian alphabet, with all its linguistic elements, to writing are given as the background that prepares the written language:

- Kipchak and Armenian communities have demonstrated the necessity of geographical, political, cultural and religious unity for the formation of the Kipchak written language with Armenian letters in the historical process.
- The most fundamental element that made the unity between the two communities permanent was religion. Through Gregorianism, both the Armenian identity was built in history and the remnants of other ethnic communities such as the Kipchaks were gathered within itself.
- In order for a written language to emerge, the existence of two basic elements, dialect(s) and the alphabet, is required. Like other historical Turkish communities, Kipchaks have shaped their own dialect characteristics within oral tradition. So that Kipchak dialect features could be detected in Mamluk historical texts such as *Divânu Lugâti't-Türk*, *Codex Cumanicus* and *Kitâbü'l-İdrâk Li-Lisâni'l-Etrâk, Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye*.

- The branch of the Kipchaks who adopted Gregorianism in Eastern Europe, who made their own dialect characteristics clear in the oral tradition, created a written language based on the Armenian alphabet.
- Armenians, who created the writing tradition with the translations of religious works after the invention of the Armenian alphabet and took part in writing and printing activities on an intellectual level throughout history, had a remarkable influence on the production of Kipchak works with Armenian letters in the 16th-17th centuries.

At the same time, in relation to the formation process of the written language, “Does the Armenian-Letter Kipchak Turkish have a dialect or dialects?” and then “Which dialect(s) revealed and developed this written language?”. The answers to these questions will be the subject of another study.

Conflict of Interest Statement

There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of this study.

Notes

- 1 As an ethnic definition, the name of this Turkish tribe, which is given as Kipchak in Islamic sources, Cuman (Koman) in Western sources, and Polovets (Poloves) in Russian chronicles, is encountered for the first time in historical sources in the Sine Usu Inscription (8th century). Again, in Arabic and Persian literature, the ethnic name Kipchak appears for the first time in the 8th century. On the other hand, it is also stated that the Kipchaks had an important place among the Turkish tribes that came from Central Asia to the north of the Black Sea, the Balkans and Central Europe in large groups from the 4th to the 18th centuries (Ahincanov 17-21; Özkan, *Türk Dünyası* 26).
- 2 According to the accepted view among Armenian historians; Hayk, one of the sons of Yafes, the son of Noah, is considered the ancestor of the Armenians. They settled in the Elagoz Mountains to the north of Yerevan and formerly Haykistan; later they named it Armenia. For the first time in the name of Armenian, BC. It is found in the inscriptions of the Persian King Darius in the 6th century (Memiş 4; Yazar 35).
- 3 This is the expression of the first and new encounter between the Kipchak-Armenian communities in the 11th century and later in the Crimea. It is possible that some of the Kipchaks, who adopted Gregorianism as a result of the Kipchak-Armenian contacts established in the Caucasus before the 11th

- century, came to the Crimea in the 11th century together with the Armenians and settled.
- 4 In 11th and 12th centuries the Cumans, who emerged as a power between the Volga and the Dnieper in the 13th centuries, advanced to the Lower Danube and became neighbors with the Hungarian Kingdom in the 13th century. However, in the face of the 13th century Mongol attacks, they took refuge in the Hungarian Kingdom and dispersed to various parts of Hungary (Berta 135-137).
  - 5 In 1997, about 800 Karaite Turks remained in Crimea, the oldest settlement of Karaite Turks, and this number has decreased to 500 at the present day (Alkaya 91).
  - 6 The publishing activities that they started with works of religious content also opened the door to literary works and Karaite literature was formed in Crimea in the 19th century. For more information, see Öztürk, *Karay Yazı Dili* 67-69.
  - 7 The Ottoman Empire's efforts to establish dominance over the principalities in the north of the Danube as of the 15th century, Poland, which became politically stronger in Eastern Europe with the collapse of the Hungarian Kingdom in the 16th century as a result of the Ottoman-Hungarian wars, and then the Lublin Union they established with Lithuania, the Ottomans and the Crimea. 16th and 17th centuries with his khanate. It has been in struggle for centuries. As a result of this situation, 15th-17th centuries we can also talk about the existence of Ottoman Turks in the region between the centuries (see Y. Öztürk, "Osmanlı-Lehistan İlişkileri" 227-233).
  - 8 We think that this minority, which is mentioned as "Jews" in foreign sources describing the history of the region, is given this way with a general naming, but Jewish Turks, namely Karaites, are also included in this group (see Prothero 57; Blatman 16-18).
  - 9 Although it is a religious terminology, it is an ethnic definition used for elements of other (different) nationalities who are not of Turkish or Slavic origin who belong to this religion.
  - 10 The historical and political developments of the 18th century and later will not be included in this study. The limitation of the study is the background that prepares the Kipchak written language with Armenian letters; it covers the pre-written (before 16th century) period.
  - 11 We can identify the folkloric elements belonging to the Kipchaks not only in the Codex Cumanicus but also in the texts of the Khwarezm and Mamluk fields, especially *Dîvânu Lugatit-Türk*. However, Codex Cumanicus is mentioned here in order to be tidy and to be a directly Kipchak-centered text.

References

- Alkaya, Ercan. "Dil ve Söz Bağlamında Kırım Karay Türklerinin Atasözleri." *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, vol. 1, no. 20, 2006, pp. 89-99.
- Ahincanov, Sercan M. *Türk Halklarının Katalizör Boyu Kıpçaklar*. ed. Kürşat Yıldırım, Selenge Yayınları, 2009.
- Berta, Árpád. "Kumanların Kökeni, Macaristan'daki Kumanların Erken Tarihi." *Bir, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi. Prof. Dr. Kemal Eraslan Armağanı*, ed. Emine Yılmaz, no. 9-10, 1998, pp. 133-142.
- Blatman, Leon S. *Kamenetz-Podolsk, a memorialto a Jewish community annihilated by the Nazis in 1941*. New York, 1966.
- Buran, Ahmet. "Konuşma Dili Yazı Dili İlişkileri ve Derleme Faaliyetleri." *Türkbilig*, no. 4, 2002, pp. 97-104.
- Dashkevich, Yaroslav R. "Armyano-Kıpçakskiy Yazık: Etapı İstorii." *Voprosı Yazıkoznaniya*, no. 1, 1983, pp. 91-107.
- Deveci, Yıldız. "Bir Başka Açıdan Ermenilerde Din." *Ermeni Araştırmaları*, vol. 4, no. 14-15, 2004, pp. 115-130.
- Deveci Bozkuş, Yıldız, and Sultan Deniz Küçükker. *Armenia Ermeniler ve Armenia Bölgesi'nin Eskiçağ Tarihi*. Genesis Kitap, 2011.
- Deveci Bozkuş, Yıldız. "Ermeni Tarih Ders Kitaplarında Türk İmgesi." *Yeni Türkiye*, vol. 1, no. 60, 2014, pp. 3384-3428.
- Deveci Bozkuş, Yıldız. "Osmanlı İmparatorluğunda Ermeniler: Osmanlı Türkçesi İle Eserler Yazan Ermeni Entelektüeller (1800-1923)." *Erdem*, no. 79, 2020, pp. 97-128.
- DİA. "Kırım." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, vol. 25, 2012, pp. 447-449.
- Ercilasun, Ahmet Bican. *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Akçağ Yayınları, 2009.
- Hasan Fehmi. "Anadolu'da Gregoryen ve Ortodoks Türkler." *Ülkü*, vol. 4, no. 21, 1934, pp. 173-182.
- Hrytsak, Yaroslav. "Lviv: A Multicultural History through the Centuries." *Harvard Ukrainian Studies*, vol. XXIV, no. 1/4, 2000, pp. 47-73.
- Karahan, Leyla. "Eski Anadolu Türkçesinin Kuruluşunda Yazı Dili - Ağız İlişkisi." *Turkish Studies / Türkoloji Dergisi*, vol. 1, no. 1, 2006, pp. 9-18.
- Kamalov, İlyas. *Altın Orda ve Rusya. Rusya Üzerindeki Türk-Tatar Etkisi*. Ötügen Yayınevi, 2015.
- Kasapoğlu Çengel, Hülya. "Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi." *Dil Araştırmaları*, vol. 10, 2012, pp. 17-81.

- Kılıç, Davut. "Ermeni Kimliğinin İnşasında Kilisenin Rolü." *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, vol. 13, no. 1, 2008, pp. 51-63.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin. *Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.
- Levyk, Bogdan, and Mariusz Skorniewski. "The Armenians of Lviv in the Scientific Studies, Written and Sacral Records." *SKHİD*, no. 4 (162), 2019, pp. 60-67, doi.org/10.21847/11728-9343.2019.4(162).176990.
- Markov, Vladimir İvanoviç. *Turkskiy Sled v İstorii Ukraini X-XVII vv.* Evraziya, 2016.
- Memiş, Ekrem. "Ermenilerin Kökeni ve Geçmişten Günümüze Türk-Ermeni İlişkileri." *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ermeni Özel Sayısı, vol. VII, no. 1, 2005, pp. 1-11.
- Özkan, Nevzat. "Ermeni Harfleriyle Türkçe Metinler Üzerine." *Hoşgörü Toplumunda Ermeniler*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, vol. III, 2007, pp. 406-415.
- Özkan, Nevzat. *Türk Dünyası Nüfus Sosyal Yapı Dil Edebiyat*. Geçit Yayınları, 1997.
- Öztürk, Yücel. "Osmanlı-Lehistan İlişkilerinde Savaş, Diplomasi ve Ticaret." *Karadeniz Araştırmaları*, vol. XIV, no. 55, 2017, pp. 225-252.
- Öztürk, Abdulkadir. "Codex Cumanicus'ta Oğuzca Etkisi." *Oğuz Bitig, Modern ve Tarihsel Oğuzca Üzerine Araştırmalar*, ed. Kenan Azılı, İbrahim Kekevi and Hüseyin Gökçe, Bilge Kültür Sanat, 2021, pp. 125-136.
- Öztürk, Abdulkadir. "Karay Yazı Dili." *Littera Turca, Journal of Turkish Language and Literature*, vol. 1, no. 1, 2015, pp. 61-70.
- Öztürk, Abdulkadir. "Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesinin Yayılma Alanları." *Gazi Türkiyat, Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, no. 8, 2011, pp. 323-334.
- Peacock, Anna C. "Kırım'a Karşı Selçuklu Seferi ve Alaaddin Keykubad'ın Hâkimiyetinin İlk Yıllarındaki Genişleme Politikası." *Tarih Araştırmaları Dergisi*, vol. 29, no. 47, 2010, pp. 243-265, doi.org/10.1501/Tarar_0000000478.
- Plokhly, Serhii. *The Gates of Europe, A History of Ukraine*. Basic Books, 2015.
- Prothero, George W. *The Ukraine*. H. M. Stationery Office, 1920.
- Yarar, Hülya. "Ermeniler ve Ermeni-Türk İlişkileri." *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, no. 13, 2002, pp. 35-57.

Yayın Değerlendirme / Book Reviews

Akalın, Şükrü Halûk. *Türk İşaret Dili Tarihi*. TDK Yayınları, 2023.*

Zeynep Tözluyurt**

Yüzyıllardır yazı sistemlerine, tarihî metinlere, geniş bir edebiyata sahip olan dillerin dahi tarihini yazmanın zorlukları düşünülduğünde, gerçek anlamda kayıt altına alınması neredeyse bulunduğumuz yüzyılda başlayan işaret dillerinin tarihini yazmanın zorlukları kolayca anlaşılabilir. Bu anlamda Akalın'ın eseri, tüm bu zorluklara rağmen Türk İşaret Dili'nin (TİD)¹ uzun kökenlerini, tarihi bağlamını ve gelişimini oldukça yetkin biçimde okuyucuya sunmaktadır.

Çalışmanın değerlendirmesine geçmeden önce, Akalın'ın TİD'in Türkiye'deki gelişimine katkılarından ve kendi serüveninden kısaca bahsetmekte de yarar olacaktır. Zira bu eser, yalnızca bir araştırma kitabı değil yazarın uzun serüvenin de son ürünüdür. Öyle ki Akalın 1995 yılında MEB tarafından yayımlanan *Yetişkinler İçin İşaret Dili Kılavuzu*'nu edinmesiyle birlikte, işaret dilinin karmaşık yapısını keşfetmiştir. Burada belirtmek gerekir ki o tarihte işaret dilinin gerçek bir dil olduğunu bilen kişi sayısı bile oldukça azdır. Daha sonra Akalın, 2001 yılında Türk Dil Kurumu (TDK) başkanı olmasıyla birlikte, bir vesileyle aynı yıl daha önce ilgi duyduğu TİD üzerine yapacağı çalışmaları tasarlama fırsatı bulmuştur. Bu planların ilk ürünü TİD'in devlet nezdinde karşılık bulmasıdır. Gene bu çabaların bir ürünü olarak Türk İşaret Dil Bilim ve Onay Kurulunun (TİDBO) kısa sürede önemli çalışmalara başladı. Aynı süreçlerde TİDBO'nun önerisiyle Türk İşaret Dili Çalıştayı gerçekleştirildi ve çalıştayın açılış günü olan 7 Haziran Türk İşaret Dili Bayramı olarak kabul edildi. Akalın tüm bu girişimlerin başrollerinden biri oldu. Tüm bu çabaları son dönem TİD gelişmeleri bölümünü değerlendirirken ele alacağız. Ancak burada özellikle vurgulamak gerekir

* Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:
Tözluyurt, Zeynep. "Akalın, Şükrü Halûk. *Türk İşaret Dili Tarihi*. TDK Yayınları, 2023." *bilig*, no. 109, 2024, ss. 177-184, <https://doi.org/10.12995/bilig.10908>.

** Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Dili Anabilim Dalı - Ankara/Türkiye
ORCID: 0000-0003-0768-6183
zeyneptozluyurt0@gmail.com

ki Akalın yalnızca TİD'in tarihini kitaplaştırmadı ayrıca tüm çabalarıyla TİD'in tarihî gelişimine önemli katkılar sağladı. Bu yüzden ilgili bölümde bu katkılar farklı yönleriyle birlikte işlenecektir.

Eserin tanıtımına geçmeden Akalın'ın Hacettepe Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde hem işaret dili dersinin verilmesini sağladığını hem de kendisi bizzat işaret dili tarihi dersleri yürüttüğünü de belirtmek gerekir. Bunun yanında TİD hakkında bir yüksek lisans tezine de danışmanlık yapmış, öğrenci yetiştirmiştir. Akalın'ın eseri bu bağlamla birlikte okunduğunda şüphesiz daha değerli hâle gelecektir.

Kitap toplamda on iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde işaret dillerinin ne olduğu ve bu dilin sağır bireyler için taşıdığı önemden bahsedilir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde sıkça göreceğimiz üzere, işaret dillerinin kullanımı tarih içerisinde tartışmalara konu olur. Ancak bu tartışmalar bugün sona ermiştir ve işaret dillerinin sağır bireyler için önemi anlaşılmıştır.

Yazar ikinci bölümde işaret dillerinin kökeniyle ilgili görüşlere yer verir. Genel görüş işaret dillerinin tarihinin insanlık tarihi kadar eski olduğu yönündedir. Hatta farklı dilbilim geleneklerine göre, konuşma dillerinin kökenini de işaretler oluşturur. Bu bağlamda düşünüldüğünde, doğrudan sağır bireylerin kullandıkları işaretler olmasa da işaretleşme sistemlerinin konuşma dillerinden önce de var olması muhtemeldir. Akalın ayrıca bu bölümde işaret dillerinin okulda öğretilmeye başlanmasının tarihini de inceler. Bununla birlikte özellikle Amerikan İşaret Dili (ASL) sözlüğünün yayımlanmasına katkılarda bulunan William C. Stokoe'un özel çabalarını ele alır.

Çalışmanın üçüncü bölümüyle birlikte Akalın, işaret dillerinin tarihini sorgulamaya başlar. Bu bölüm TİD'in değil, evrensel olarak işaretlerin kökeni ve tarihine ayrılmıştır. İşaret dilleriyle ilgili ilk bilgilerimiz Akalın'ın ele aldığı üzere, M.Ö. 13. yüzyıla ait olan Hitit tabletleridir. Tabii ki bu ilk tabletler bize bir işaret dilinin doğrudan varlığını sunmasa da insanlığın işaretleşme sistemlerini bir şekilde kullandığı yönünde ipuçları verir. Akalın'ın *Orta Çağ Karanlığında İşitme Engelliler* adlı bölümünde, bu ilk verilerden sonra Orta Çağ'da işitme engellilerin ve dolayısıyla işaret dillerinin önünde büyük engeller olduğunu görüyoruz. Dönem içerisinde işitme engelli bireyler uğursuz ve eksik insan olarak kabul edilmelerinin yanında öldürülme gibi ağır cezalara mâhkum bırakılmıştır. Akalın'ın belirttiği üzere, Aydın-

lanma Dönemi'nde Hümanizm akımının da etkisiyle işitme engelliler için nispeten ılımlı bir ortama geçilir.

Akalın, üçüncü bölümün alt başlıklarından *İspanya'da Sağırın Eğitimi ve İlk Parmak Abecesi* adlı bölümle birlikte, işitme engelliler ve işaret dilleriyle ilgili ilk modern girişimlerden söz etmeye başlar. Çalışmadan öğrendiğimize göre, bu ilk modern girişimler, 16. yüzyılda İspanya'da başlamıştır. Herhâlde bu başlangıcın altında yatan önemli nedenlerden biri, dönemin İspanya kralının ressamının sağır olmasıdır.

Bu tarihten sonra işaret dilleri Avrupa'da oldukça önem kazanmıştır. Akalın ilgili bölümlerde, tüm düşünür, yazar ve siyasetçilerin katkılarını tek tek ele alır. Yazar çalışmada, bir isme özel önem atfeder, bu isim Fransız *Charles-Michel Abbé de l'Épée*'dir. Akalın'ın çalışmasında Abbé de l'Épée'ye özel bir önem vermesinin nedeni, sağırın eğitimi konusunda ilk ve en önemli girişimlerde bulunması ve 1760'ta ilk resmi sağır okulunu Fransa'da kurmasıdır. Bu bölümde özellikle Abbé de l'Épée'nin işaret dili tarihi açısından sağırın işaret dilini saptaması, sözcüklerini ve dilbilgisi kurallarını belirlemesi, işaret dilinin abecisini kayıt altına alması ve Fransız İşaret Dilini (FSL) ölçünlü hale getirmesi gibi önemli ilklerden bahsedilir. Akalın ayrıca Abbé de l'Épée'nin hayatını, işaret diliyle tanışmasını ve bu yolculukta tüm serüvenini ele alır. Şüphesiz bu isimle birlikte bir işaret dilinin standartlaştırılması, diğer tüm işaret dilleri için önemli bir örnek oluşturmuştur.

Eser yalnızca işaret dili için değil genel dilbilim çalışmaları için de oldukça ilginç bir tarihsel tartışmayı da okuyucuyla buluşturur. Yukarıda birkaç cümleyle ele aldığımız Abbé de l'Épée'nin çabalarıyla standartlaşan işaretleme sistemi, Alman eğitimci *Samuel Heinicke*'nin eleştirilerine maruz kalır. Heinicke geliştirdiği dudak okuma yöntemiyle konuşmayı öğretebiliyordu. Bu yüzden işaret dilleri yerine bu sistemin gelişmesini istiyordu. Çok boyutlu özelliklere sahip olan bu öğretim biçimindeki farklılıklar, Lang tarafından oldukça isabetli biçimde yöntemler savaşı olarak adlandırılmıştır. Doğrudan Akalın'ın eseriyle ilgili olmamakla birlikte, bugün bu yöntem savaşının kazananın Abbé de l'Épée olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumun oluşmasında, sözel yöntemin kullanılmasının oldukça özel bir eğitim gerekliliği olduğu söylenebilir.

Kıta Avrupa'sında işaret dili ve sağır toplumu hararetle ve bir o kadar da gelecek için verimli tartışmalara sahne olurken Amerika'da da önemli gelişmeler

meydana gelir. Amerika'da ilk sağır okulu 19. yüzyılın başlarında *Thomas Hopkins Gallaudet* tarafından açılır. Akalın'ın verdiği önemli referanslardan anladığımız üzere okul, Paris'te açılan dengi okuldan ilham alır. Okuyucu bu bölümde okulun açılış hikâyesini bulacağı gibi; Amerika'da 1864 yılında sağır üniversitesinin kurulduğunu ve için doğrudan *Galladue*'in soyadından alan bu üniversitenin günümüzde de aktif olduğu bilgisine ulaşacaktır.

Birçok önemli çabaya rağmen işaret diliyle ilgili gelişmeler her zaman olumlu yönde ilerlemez. Akalın, 1880'de toplanan *Milano Kongresi'nde* işaret dili yasaklanıp sözel eğitimin ön plana çıkarılmak istendiğini belirtir. Ancak öğrendiğimize göre bu süreç sağır bireyler için birçok olumsuzluğa neden olur. Okuyucu konuyla ilgili farklı detayları eserden öğrenebilir ancak belirtmek gerekir ki yaşananlar bize sağır dilin doğal dilinin işaret dili olduğunu ve kendilerini en rahat bu biçimde ifade edebildikleri anlatmaktadırlar.

Akalın, dördüncü bölümle birlikte kitabın başlığını oluşturan TİD'in tarihine giriş yapar. Yazar öncelikle tarihî Türkçe metinlerinden yola çıkarak TİD'e dair ilk izlenimlerin kökenini sözcükler üzerinden araştırır. Bu bölümde özellikle Karahanlı Türkçesi metinlerinde sağır, işaretler, işaret dillerinin nasıl adlandırıldığını, sözcüklerin kökenlerini ve anlam alanlarını tüm yönleriyle görüyoruz.

Beşinci bölümle birlikte Akalın, Osmanlı Dönemi'nde TİD'in izlerini bizlere sunuyor. Bu dönem daha somut verilerin olması açısından da kitabın en önemli bölümlerinden birini oluşturmaktadır. Bu bölümde ayrıca bize, işaret dillerinin Osmanlı döneminde sarayda ve bazı devlet teşkilatında çalışan sağırlardan oluşan kaynaklar dolayısıyla bilgilerini sunuyor. Kanuni döneminden itibaren TİD sarayın ikinci dili haline gelmiştir. Padişahların ve saraydaki diğer görevlilerin işaret dilini bilmelerinin, buyruklarını işaretlerle vermelerinin bir gelenek haline geldiği anlaşılıyor. Özellikle padişahların seslerini kullanmak istememesi, emirlerini küçük bir hareketle vermesi de prestij açısından önem arz ediyormuş. Akalın döneme ait tüm kaynakları kullanarak oldukça somut tarihî verilerle bu bilgileri bizlere sunmuştur. Eserin bu bölümünde, ilgili konuyu ele alan farklı çalışmaları da buluyoruz.

Akalın Osmanlı Sarayı'ndaki sağır görevliler için ilginç bilgiler veren Ali Ufkî Bey hakkında özel bir alt başlık açmıştır. O, sağır dilin sarayda hangi odada kaldıklarından, sarayda nasıl vakit geçirdiklerine kadar birçok özel

bilgiyi bugüne ulaştırmıştır. Okuyucunun ilginç bilgiler bulacağı bu bölümde, ayrıca Ali Ufkî Bey'in hayat hikâyesini de görmekteyiz. Yerli kaynaklar içerisinde diğer özel bilgilere ulaşılan eserlerden biri de *Evlîyâ Çelebi Seyahât-nâmesi*'dir. Akalın'ın gösterdiği üzere Evliyâ Çelebi bize birçok sağır saray görevlisinin adını tanıttığının yanında, *şeytan* sözcüğünün işaret dilinde nasıl gösterildiğini aktarır. Akalın'ın belirttiği gibi bu sözcük bir anlamda, TİD'in kayit altına alınmış ilk işareti olarak da görülebilir.

Bu bölümde yerel kaynakların yanında, yabancı kaynaklarda da TİD'e dair izleri öğrenebiliyoruz. Tüm çalışmaların adını anmak bu tanıttığı yazısının sınırlarını aşmaktadır ancak okuyucu Osmanlıyla bir şekilde ilişkisi olmuş ve sağirlara dair tek cümle dahi olsa söylenmiş tüm kaynakları ilgili bölümde bulabilir. Ayrıca okuyucular bu bağlamda Osmanlı Devleti'ndeki sağirlara bakış açısıyla ilgili tüm gelişmeleri de bu bölümden çıkarabilir.

Altıncı bölümle birlikte, TİD'in özel bir eğitime kavuşma ve bu anlamda bir okulun kurulmasıyla ilgili çabaları görüyoruz. Akalın'dan öğrendiğimize göre, 19. yüzyılda Avrupa'daki okulların da etkisiyle, Osmanlı'da sağır okulu için ilk girişimler gündeme gelir. Bu girişimi şüphesiz 19. yüzyıl aydınlarının Fransa'daki gelişmeleri yakından takip etmesiyle ilintilidir. Bu tarihte özellikle Seyyid Mustafa Efendi ve Mustafa Rıza gibi isimler Avrupa'daki gelişmelerin çeşitli biçimlerde tanıttığı ve ileride gerçekleşecek sağır okuluna çeşitli biçimlerde katkı sunmuşlardır.

Akalın ilk sağirlar okulunun 19. yüzyılın sonlarında açılmasını konu alan yedinci bölümle birlikte, bu okulun serüvenini, etki eden kişileri ele alır. Bu bölümde okulun açılmasında önemli role sahip olan ve okulun müdürü Ferdinand de Grati'nin öyküsünü buluyoruz. Ayrıca okulun gelişmesinde önemli katkıları olan oğlu Louis Misryari de Grati'nin de katkılarını bu bölümde okuyoruz. Okul belki döneminin de etkisiyle işaret diliyle birlikte, sözel eğitime de önem vermekteydi. Bu bölümde ayrıca okulda kullanılan işaret dili abecesiyle de önemli bilgileri buluyoruz. Akalın'ın belirttiği üzere bu abece Abbe de L'Epee'nin oluşturduğu abeceye dayanmaktaydı, okuyucu abecenin oluşturma ilkelerine aynı bölümden ulaşabilir. Bu bölümdeki en ilginç bilgilerden biri, Akalın'ın orijinal fotoğraflarla gösterdiği, sağır bireylerin "Padişahım Çok Yaşa" tezahüratıdır. Bu tezahürat padişah sağır bireylerin önünden geçerken yapılmıştır ve bunun karşılığında topluluk yüklü miktarda para almıştır.

Okuyucu bu bölümde dilsiz mektebinin tüm hikâyesini bulabilir. Sekizinci bölümle birlikte farklı okulların hikâyelerine ulaşıyoruz. 20. yüzyılın başlarında Selanik, Edirne, Merzifon'da sağır için özel okullar ve kurslar açma girişimleri bulunmaktadır. Bu bölümde Akalın okulların yaşadığı zorlukları, sağır eğitimine katkılarını ve geçirdikleri tüm süreçleri ele almıştır. Her bölümde olduğu gibi bu bölüm de orijinal belgelere ve fotoğraflara dayanmaktadır.

Dokuzuncu bölümle birlikte Akalın, Cumhuriyet Dönemi'nde işaret dilinin serüvenini ele almaya başlar. Bu bölüm, daha önce adını andığımız Dilsiz Mektebi'nin farklı nedenlerle kapatılmak zorunda kalındığını ve İzmir Sağır Dilsiz ve Körler Müessesesi'ne devrolunduğu bilgisiyle başlar. Bu devirle birlikte yeni müessesenin başına Dr. Necati Kemal atanır ve onun benimsediği sözel yönteme geçilir. Hatta Dr. Necati Kemal yöntem değişikliğini kanıtlamak için Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün huzurunda bir öğrencisiyle birlikte sözel eğitimi öne çıkaran bir konuşma dahi yapar.

Akalın'ın cümlelerinden anladığımıza göre, bu dönemde işaret dili için en önemli isim Süleyman Sırrı (Gök) Bey'dir. Süleyman Gök sağır için ilk sivil toplum örgütünü "Sağır Dilsizler Cemiyeti" ve ilk özel okulu kuran kişidir. Bunun yanında o, sağırın eğitimi, yaşayışı, tarihi ve işaret dilleri üzerine dört adet kitap yazmıştır. Okuyucular bu değerli çalışmaların isimlerini ve içeriklerini, Akalın'ın ilgili bölümlerinde bulacaktır.

Süleyman Gök'ün sağır bireyler için yardımlarının yalnızca eğitim ve araştırma yönüyle olmadığını da Akalın'ın eserinden anlayabiliyoruz. Öğrendiğimize göre Gök, yaşadığı apartmana sağır bireylerin ve ailesinin taşınmasına öncülük ediyor. Bu olayla birlikte dönemin Akşam gazetesi, Gök ile bir görüşme gerçekleştiriyor ve haber başlığını çarpıcı biçimde "Dilsizler Apartmanı" olarak atıyor. Akalın bu görüşmenin metnine de ulaşmış ve içeriğini okuyucuya sunmuştur. Bu yazı bağlamında Gök'ün tüm katkılarını ele almak mümkün görünmüyor ancak onun TİD'in ve sağır bireylerin tarihinde oynadığı rol şüphesiz hiçbir yazının sınırlarıyla anlatılamazdı.

Onuncu bölümdeyse, TİD'in değişen kaderini 1980'li yıllardan itibaren izlemeye başlıyoruz. Bu dönemdeki önemli gelişmeler arasında MEB'in 1987'de *Yetişkinler İçin Türk İşaret Dili Kılavuzu*'nun hazırlanması için kurduğu komisyon, TRT 1984'te işitme özürlülere haber yayın programının başlaması sayılabilir. 1980'lerde ayrıca Türkiye Sağır Dilsiz ve Körler Tesa-

nüt Cemiyeti'nde başlayan müsamere gösterileri daha sonra Sessiz Tiyatro ile profesyonel etkinliklere dönüşmüştür.

Bu dönemdeki önemli isimlerden biri de Hasan Şevki Kobal'dır. Ankara Sağır ve Dilsizler Derneği Başkanı olan Kobal'ın Sağır ve Dilsizlerin Temel İşaretleri harflerle iletişim Rehberi adlı kitapçığı yayımlanır. Kitapta TİD parmak abecesinin çizgi resimlerine yer verilir. Akalın bu bölümlerde, Kobal'ın *İşaret Dili Alfabetesi* kitabı hakkında da bilgi verir. Kitapta Amerika, Avrupa Konuşma İşaretleri başlığında işaretlerin altında Türkçe, İngilizce, Almanca ve Fransızca karşılıkları verilir.

21. yüzyıla ve eserinde on birinci bölümüne geldiğimizde artık TİD'in devlet yetkilileri tarafından güvence altına alındığı ve sahip çıkıldığını görmekteyiz. TBMM de 1 Temmuz 2005'te kabul edilen Özürlüler ile ilgili kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik yapılmasıyla birlikte TİD için yeni bir dönem başlar. Kanunun engelli eğitimleri hakkındaki 15. Maddesine göre işitme özürlülerin eğitim ve iletişimlerinin sağlanması amacıyla TDK tarafından TİD sistemi oluşturulur. TDK, MEB, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ve üniversitelerin ilgili kurumlarından belirlenen temsilcilerle oluşan Türk İşaret Dili Bilim ve Onay (TİDBO) kurulu kurulur.

Resmî girişimlerin artmasıyla birlikte, 7-8 Haziran 2007 tarihinde TİD çalıştayını toplanmıştır. Çalıştayın açılış konuşmalarını bu eserin sahibi ve dönemin TDK başkanı Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın'ın yanı sıra, dönemin MEB Bakanı Hüseyin Çelik ve dönemin Devlet Bakanı Nimet Çubukçu gerçekleştirmiştir. Ayrıca bu çalıştayın başlangıç günü olan 7 Haziran ülkemizde Türk İşaret Dili Bayramı olarak kutlanmaya başlanır. Şüphesiz bu gelişme ileride yapılacak TİD çalışmalarıyla ilgili en önemli yol göstericilerden biri olmuş ve olacaktır. Bunun yanında en önemli gelişmelerden biri de TDK sanal ortamdaki Güncel Türkçe sözlükte her sözcüğün parmak abecesiyle gösterimini de yapmasıdır. TİDBO sayesinde Türk işaret dili sözlüğü ve dilbilgisi projesi de TDK'nın güncel konuları haline almıştır.

15-16 Ekim 2010 tarihindeyse TİD üzerine Akalın'ın öncülüğünü yaptığı ikinci bir kurultay gerçekleştirilir. Tüm çabalardan sonraysa, MEB'in hazırlanmış olduğu TİD sözlüğü sanal erişime açılır.

Günümüzdeyse TİD'in dilbilgisi kitabının yazılması, birçok resmi ve özel kuruluşlarda TİD'in öğretilmesi, genel ve özel amaçlı sözlüklerin yayımlan-

ması gibi birçok çalışma başarıyla gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Ankara Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Koç Üniversitesi ve Boğaziçi Üniversitesi gibi ülkemizin saygın kurumlarında TİD için birçok gelişim yaşanmıştır. Hacettepe Üniversitesi'nde Türk İşaret Dili Çalışmaları ve Uygulamaları ana bilim dalı da bu eserin yazarı Akalın tarafından hayat geçirilir.

Çalışmanın on ikinci bölümü daha özel bir konuya, TİD'deki değişim ve değişkeler üzerine odaklanır. Akalın TİD'deki değişimlerin farklı boyutlarını ele alır. Ancak o, tarihî kaynakların eksikliği nedeniyle bu değişim sürecindeki zorluklara da dikkat çeker.

Sonuç olarak Akalın'ın TİD'in tarihini, en eski kaynaklardan başlayarak oldukça yetkin biçimde bizlere sunmaktadır. Herhangi bir işareti, özel kaydı, edebî metni atlamadan tarih içerisinde TİD'e dair tüm verileri bize gösterir. Çalışma ayrıca birbirinden değerli tarihî metnin, olayın, durumun vb. orijinal fotoğraflarını da içerir. Bunun yanında girişte belirttiğimiz ve eser boyunca göreceğiniz üzere, Akalın yalnızca TİD'in tarihini yazmakla kalmamış, bu tarihin içerisinde hizmetleriyle doğrudan yer almıştır. Gene girişte belirttiğimiz üzere, bir dilin tarihini yazmak ne kadar zorsa; bir işaret dilinin tarihini yazmak bambaşka zorluklar da içerir. Ancak Akalın tüm bu zorlukların üstesinden gelmiş, TİD için başvuru kaynaklarından birini ortaya koymuştur. Kitabın özenli baskısı için TDK'ye de özel bir teşekkür etmek gereklidir.

Şüphesiz her çaba övgüyü hak eder. Ancak gene şüphe yok ki engelli bireylerin hayatıyla ilintili çabalar daha büyük övgüyü hak eder. Akalın'ın eseri boyunca göreceğiniz üzere, işitme engelli bireylerin ve özel olarak işaret dilinin tarihi bireylerin özel çabaları olmadan bugüne gelemezdi. Abbé de l'Épée, Stokoe, Süleyman Gök, Ali Ufkî Bey ve adını anamadığımız niceleri... Hepsi işitme engelli bireylerin kendisini ve tarihini anlamamızda önemli katkılar sağladılar. Bugün de bu katkıların birikimiyle ve gene özel bir çaba sayesinde TİD'in tarihi Akalın tarafından kaleme alındı. Akalın'ın eseri şüphe yok ki büyük övgüyü hak edenlerin yanında yerini alacaktır.

Açıklamalar

1 Çalışma yayımlandığı ilk günden itibaren özel bir ilgi görmüştür. Bu ilgiyle birlikte Doğan Hızlan tarafından 18.01.2024 tarihinde, *Hürriyet* gazetesinde ilk tanıtma ve duyuru yazısı yayımlanmıştır. 31.01.2024 tarihindeyse Halime Kirazlı tarafından *Yeni Şafak* gazetesinde eseri tanıtan bir yazı daha kaleme alınmıştır.

bilig

Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi

© Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı

Yayın İlkeleri

bilig, Türk Dünyasının kültürel zenginliklerini, tarihî ve güncel gerçeklerini ve problemlerini bilimsel ölçüler içerisinde ortaya koymak amacıyla yayımlanmaktadır.

bilig'e gönderilecek yazılarda; alanında bir boşluğu dolduracak özgün bir makale olması veya daha önce yayımlanmış çalışmalarını değerlendiren, bu konuda yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan bir inceleme olma şartı aranır. Türk Dünyasıyla ilgili yazar ve yapıtları tanıtan, yeni etkinlikleri duyuran yazılara da yer verilir.

Makalelerin **bilig**'de yayımlanabilmesi için, daha önce bir başka yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, bu durum açıkça belirtilmek şartıyla kabul edilebilir.

bilig, Kış/Ocak, Bahar/Nisan, Yaz/Temmuz ve Güz/Ekim olmak üzere yılda dört sayı yayımlanır. Her yılın sonunda derginin yıllık dizini hazırlanır ve Kış sayısında yayımlanır. Dergi, Yayın Kurulu tarafından belirlenen yurt içi ve dışındaki kütüphanelere, uluslararası indeks kurumlarına ve abonelere, yayımlandığı tarihten itibaren bir ay içerisinde gönderilir.

Yazıların Değerlendirilmesi

bilig'de makale başvurusu bilig.yesevi.edu.tr web adresinden "Makale Yönetim Sistemi"ne kaydolarak yapılır. E-posta ile gönderilen makaleler değerlendirmeye alınmaz.

bilig'e gönderilen yazılar, önce dergi ilkelerine uygunluk açısından incelenir. Uygun görülmeyenler düzeltilmesi için yazarına gönderilir. Yayın için gönderilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel kalite en önemli ölçütlerdir. Yayın ilkelerine uygun yazılar Yayın Kurulu tarafından incelenir. Dergi kapsamına giren ve değerlendirme için uygun bulunanlar, ilgili alanda uzman hakemlere gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar Makale Yönetim Sisteminde saklanır. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, yazı, üçüncü bir hakeme gönderilebilir veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı verebilir. Yazarlar, hakem ve Yayın Kurulunun eleştiri ve önerilerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa, gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Yayına kabul edilmeyen yazılar, sistemden silinmez. Yazıların yayımlanmasında nihai karar Yayın Kuruluna aittir.

bilig'de yayımlanması kabul edilen yazıların telif hakkı *Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı*'na devredilmiş sayılır. Yayımlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu ve yazım tercihleri, yazarlarına aittir. Yazı ve fotoğraflardan, kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Etik İlkeler

bilig, Yayın Etiği Komitesinin (COPE) “Dergi Editörleri için Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama Rehber İlkeleri” ve “Dergi Yayıncıları için Davranış Kuralları” belgelerini takip etmektedir.COPE'nin “Öz Uygulamalar” belgesi ile ilgili olarak bk. <https://publicationethics.org>

bilig'e çalışmalarını sunan yazarların aşağıda belirtilen etik ilkeleri karşılamaları zorunludur.

Ortak yazarlık: Aday makalenin yazarları sunulan çalışmaya önemli katkı sağlayanlarla sınırlı olmalıdır. Makalenin yazarları makalenin sunumundan önce kesinleşir. Çalışmaya katkısı olmayanların isimlerine aday makalede yer verilmesi (hediye yazarlık) ya da katkısı olanların isimlerine yer verilmemesi (hayalet yazarlık) kabul edilemez.

Teşekkür: Yazarlar gönderdikleri çalışmalarını destekleyen kuruluşları, finansal kaynakları Teşekkür kısmında beyan etmekle yükümlüdür.

Özgünlük ve intihalden arınıklık: Sunulan çalışma bütünüyle yazarlarına ait olmalıdır. Diğer araştırmacıların çalışmalarına makale içinde yer verildiyse bunun uygun bir şekilde alıntılanması ve kaynaklarda bu çalışmaların listelenmesi gerekmektedir. Yazar makalesini intihal önleme yazılımı olan Turnit-in ya da iThenticate programlarından biri ile kontrol ederek benzerlik raporunu makale başvurusunda dergiye göndermekle yükümlüdür. Benzerlik oranı %15 ve üzeri olan makaleler değerlendirilmez alınmayacaktır.

Etik kurul izni ve onayı: Katılımcılardan anket, ölçek, görüşme, gözlem vb. yollarla veri toplamayı gerektiren araştırmalar için etik kurul izni alındığı aday makale içinde belirtilmelidir. Veri toplama sürecinde etik hususlara hassasiyet gösterildiğinin kanıtları (başkalarına ait ölçek, anket, fotoğrafların kullanımı için izin alınması gibi) çalışma içinde sunulmalıdır.

Basılmış bir yayının tekrar sunumu: Yazarların, daha önce yayınlanmamış çalışmalarını *bilig*'e sunmaları beklenir. Çalışmanın *bilig*'e sunumuyla birlikte başka dergiye de gönderilmiş olması kabul edilemez.

Dilimleme: Yazarlar bir araştırmanın sonuçlarını, araştırmanın bütünlüğünü bozacak şekilde ve uygun olmayan biçimde parçalara ayırıp birden fazla sayıda

yayımlayarak bu yayınları akademik atama ve yükselmelerde ayrı yayınlar olarak sunmamalıdır.

Ham verileri sunma ve saklama: Yazarlar, editör ve hakemler tarafından talep edildiğinde araştırmalarının ham verilerini sunmak ve bu verileri makaleleri yayımlandıktan sonra da saklamak zorundadırlar.

Yayımlanmış makalelerde hata tespiti: Bir yazar *bilig*'de yayınlanmış makalesinde önemli bir hata veya yanlışlık olduğunu tespit ettiğinde, dergi editörünü derhal haberdar etmek ve makaleyi geri çekmek veya düzeltmek için editörle işbirliği yapmak zorundadır.

Yayın Politikası

bilig'de yayımlanan bütün makaleler aynı zamanda tam metin olarak bilig.yesevi.edu.tr web adresinde açık erişimli olarak yer almaktadır.

bilig'de makale değerlendirme ve yayın aşamasında yazardan hiçbir şekilde ücret alınmaz. Yazara da telif ücreti ödenmez.

Yazım Dili

bilig'de Türkçe ve İngilizce makaleler yayımlanır. Makalelerin Türkçe ve İngilizce özlerine (abstracts) yer verilir.

Yazım Kuralları

bilig'de 97. Sayıdan itibaren MLA atıf sisteminin yazım kuralları uygulanmaktadır. Alıntılar, göndermeler ve kaynakça ile ilgili temel hususlar aşağıda örneklerle gösterilmiş olup örneği bulunmayan kaynaklar için MLA atıf sisteminin 8. versiyonu (<https://style.mla.org/>) esas alınmalıdır.

Makalelerin, aşağıda belirtilen şekilde sunulmasına özen gösterilmelidir:

1. Başlık: İçerikle uyumlu, içeriği en iyi ifade eden bir başlık olmalı ve **koyu** harflerle yazılmalıdır. Makalenin başlığı, en fazla 10-12 kelime arasında olmalıdır.

2. Yazar ad(lar)ı ve adres(ler)i: Makale dosyasında yazar ad(lar)ı ve adres(ler) i bulunmamalıdır. Yazar(lar)la ilgili bilgiler başvuru sırasında Makale Yönetim Sisteminde ilgili alanlara yazılmalıdır.

3. Öz: Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 75, en fazla 150 kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce öz bulunmalıdır. Öz içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özün altında bir satır boşluk bırakılarak en az 5, en çok 8 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Anahtar kelimeler makale içeriği ile uyumlu ve kapsayıcı olmalıdır.

4. Ana Metin: A4 boyutunda (29.7x21 cm.) kâğıtlara, MS Word programında, *Times New Roman* veya benzeri bir yazı karakteri ile 12 punto, 1.5 satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında 2.5 cm boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır. Yazılar öz ve kaynakça dâhil 7.000 (yedi bin) kelimeyi geçmemelidir. Metin içinde vurgulanması gereken kısımlar, koyu değil eğik harflerle yazılmalıdır. Metinde tırnak işareti eğik harfler gibi çifte vurgulamalara yer verilmemelidir.

5. Bölüm Başlıkları: Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Ana başlıklar (ana bölümler, kaynaklar ve ekler) koyu ve ilk harfleri büyük; ara başlıklar, yalnız ilk harfleri büyük; alt başlıklar ise ilk harfleri büyük ve italik yazılmalıdır.

6. Tablolar ve Şekiller: Tabloların numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise sadece tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo numarası üste, tam sola dayalı olarak dik yazılmalı; tablo adı ise, bir alt satırda her sözcüğün ilk harfi büyük yazılmalıdır. Tablolar metin içinde bulunması gereken yerlerde olmalıdır. Şekiller siyah beyaz baskıya uygun hazırlanmalıdır. Şekil numaraları ve adları şeklin soluna hizalı şekilde yazılmalıdır. Şekil numarası nokta ile bitmelidir. Hemen yanından sadece ilk harf büyük olmak üzere şekil adı dik yazılmalı ve kaynağı verilmelidir. Aşağıda tablo örneği sunulmuştur.

Tablo 1

Türk Üniversitelerinde Uluslararası Öğrenciler (2017-2018)

	Erkek	Kadın	Toplam
Toplam Uluslararası Öğrenci Sayısı	81706	43324	125030
TÜRKSOY Tam ve Gözlemci Üye Ülkeler	24309	11686	35995
Azerbaycan	12911	4177	17088
Kazakistan	1051	1014	2065
Kırgızistan	1105	821	1926
Moldova	175	225	400
Özbekistan	435	405	840
Rusya	808	621	1429
Türkmenistan	7824	4423	12247
Türkiye'deki Üniversitelerdeki Toplam Lisansüstü ve Lisansüstü Öğrenci Sayısı	2622936	2168678	4791614
Uluslararası Öğrenci Oranı	3,12%	2,00%	2,61%

Kaynak: "Uyruğa Göre Öğrenci Sayıları Raporu." YÖK, 17 Ağustos 2019, <https://istatistik.yok.gov.tr/>

7. Resimler: Yüksek çözünürlüklü, baskı kalitesinde taranmış halde makaleye ek olarak gönderilmelidir. Resim adlandırmalarında, şekil ve çizelgelerdeki kurallara uyulmalıdır.

Şekil, çizelge ve resimler toplam 10 sayfayı (yazının üçte birini) aşmamalıdır. Teknik imkâna sahip yazarlar, şekil, çizelge ve resimleri aynen basılabilecek nitelikte olmak şartı ile metin içindeki yerlerine yerleştirebilirler.

8. Alıntı ve Göndermeler: Doğrudan alıntılar tırnak içinde verilmelidir. 2.5 satırdan az alıntılar satır arasında; 2.5 satırdan uzun alıntılar satırın sadece solundan 2 cm içeride, blok hâlinde ve 1.5 satır aralığıyla yazılmalıdır. Dipnot kullanımından mümkün olduğunca kaçınılmalı, bu kullanıma yalnız açıklamalar için başvurulmalı ve otomatik numaralandırma yoluna gidilmelidir.

Metin içinde göndermeler, parantez içinde aşağıdaki şekilde yazılmalıdır:

(Köprülü 15).

İki yazarlı yayınlarda yazarların soyadları aşağıdaki şekilde yazılmalıdır:

(Taner ve Bezirci 22).

Üç ve daha fazla yazarlı yayınlarda, metin içinde sadece ilk yazarın soyadı ve “ve diğerleri/vd.” yazılmalıdır:

(Gökay ve diğerleri 18).

(Gökay vd. 18).

Metin içinde, gönderme yapılan yazarın adı veriliyorsa kaynağın sadece sayfa numarası yazılmalıdır:

Tanpınar (131), bu konuda ...

Aynı yazara ait iki veya daha fazla esere gönderme yapılırsa yazar soyadından sonra yayının ilk birkaç kelimesi yazılarak ayırt edilmelidir:

(Dilçin, *Divan Şiiri* 86).

(Dilçin, *Fuzulî'nin Şiiri* 110).

Aynı soyadı taşıyan yazarlara ait yayınlarda soyadından önce yazar adı kısaltılarak yazılmalıdır:

(S. Kaplan 41).

(M. Kaplan 16).

Sayfa numarası bulunmayan elektronik yayınlarda sadece soyadı ya da başlık yazılmalıdır.

Yazarı belirtilmeyen ansiklopedi vb. yayınlarda ise eser ismi yazılmalıdır, eser ismi uzun ise ilk 2-3 kelimesi yazılmalıdır.

Kişisel görüşmeler, metin içinde soyadı belirtilerek gösterilmeli, ayrıca kaynaklarda da tarihle birlikte belirtilmelidir.

9. Kaynaklar: Metnin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir. Yararlanılan kaynağın yazarı soyadı önce belirtilecek şekilde gösterilmelidir.

Örnek:

İsen, Mustafa. *Tezkireden Biyografiye*. Kapı Yayınları, 2010.

Köprülü, Mehmet Fuat. *Azeri Edebiyatının Tekâmülü*. MEB Yayınları, 1961.

Kaynağın iki yazarı varsa öncelikle çalışmada ismi önce yazılmış yazarın soyadı bilgisi ile başlanır, künye bilgilerinin alfabetik sıralanmasında ilk yazardan sonrakilerin soyadlarının öne alınmasının işlevi yoktur.

Örnek:

Taner, Refika, ve Asım Bezirci. *Edebiyatımızda Seçme Hikâyeler*. Gözlem Yayınları, 1981.

Kaynağın üç ve daha fazla yazarı varsa, ilkinin soyadı ve adı, sonra “ve diğerleri/vd.” yazılmalıdır.

Örnek:

Altaev, Zhakypbek ve diğerleri. “Essence and Typology of Intellect in al-Farabi’s Epistemology.” *bilig*, no. 95, 2020, ss. 79-95.

Kitap ve dergi adları eğik yazılmalı; makale, kitap bölümü gibi kaynaklar tırnak içinde gösterilmelidir. Kitap künyesinde sayfa numara bilgisi gerekmezken; dergi, ansiklopedi maddesi, kitap bölümü gibi kısa yapıtlarda yararlanılan bölüme ait sayfa aralığı bilgisi mutlaka yer almalıdır.

Örnek:

Berk, İlhan. *Poetika*. Yapı Kredi Yayınları, 1997.

Demir, Nurettin. “Türkçede Evidensiyel.” *bilig*, no. 62, 2012, ss. 97-117.

Aydınğün, İsmail, ve Ayşegül Aydınğün. “Crimean Tatars Return Home: Identity and Cultural Revival.” *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 33, no. 1, 2007, ss. 113-128.

Kitabı çeviren, derleyen, yayıma hazırlayan ya da editörlük yapan varsa ismine yazar ve eser bilgisinden sonra yer verilmelidir.

Örnek:

Shaw, Stanford. *Osmanlı İmparatorluğu*. Çev. Mehmet Harmancı, Sermet Matbaası, 1982.

Aydemir, Yaşar. “Lâmiî Çelebi'nin Mecmualara Yansıyan Şiirleri.” *Bursalı Lâmiî Çelebi ve Dönemi*, ed. Bilal Kemikli ve Süleyman Eroğlu, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2011, ss. 149-172.

Yazar ismi yoksa editör, hazırlayan ya da derleyen ismi başta verilmelidir:

Tarlan, Ali Nihat, haz. *Hayâlî Divanı*. Akçağ Yayınları, 1992.

Ansiklopedi maddelerinde madde yazarının biliniyorsa soyadı ve adından sonra, sırasıyla tırnak içinde maddenin başlığı, ansiklopedinin tam adı, cilt numarası, yayınevi, yazılış tarihi ve sayfa aralığı belirtilmelidir:

Örnek:

İpekten, Haluk. “Azmî-zâde Mustafa Hâletî.” *İslâm Ansiklopedisi*, 4. cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, ss. 348-349.

Tezler kaynak gösterilirken sırasıyla tez yazarının soyadı ve adından sonra, *eğik harflerle* tezin tam başlığı, tez tipi, tezin hazırlandığı üniversitenin adı, tezin yazıldığı tarih yer almalıdır:

Örnek:

Karakaya, Burcu. *Garibi'nin Yûsuf u Züleyhâsı: İnceleme-Tenkitledir Metin-Dizin*. Yüksek Lisans Tezi. Ahi Evran Üniversitesi, 2012.

Yazmalar “Yazar. Eser Adı. Kütüphane, Koleksiyon, Katalog numarası, yaprağı.” şeklinde kaynak gösterilmelidir.

Örnek:

Âsım. *Zeyl-i Zübdetül-Eş'âr*. Millet Kütüphanesi, A. Emiri Efendi, No. 1326, vr. 45a.

İnternette yer alan bir çalışmaya atıfta bulunmak için yazarın soyadı, adı, yazının başlığı, yayıncı (web site adı), yayın tarihi, bağlantı adresi bilgilerini vermek yeterlidir.

Örnek:

Gökçek, Fazıl. “Mehmet Akif Ersoy.” *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 03 Ocak 2018, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ersoy-mehmet-akif>.

Kişisel görüşmelerde, kaynak kişinin soyadı, adı, görüşme türü ve tarihi şu şekilde yazılmalıdır:

Demir, Adem. Telefon görüşmesi. 22 Mayıs 2018.

Henüz yayımlanmamış ama yayımlanmak üzere kabul edilmiş makale atıfları da şu şekilde gösterilebilir.

Örnek:

Bayram, Bülent. “G.T. Timofeyev’in Notları Çerçevesinde 20.Yüzyıl Başında Orta İdil’de Çuvaşların Etnik-Kültürel İlişkileri.” *bilig*, (yayımlanacak), doi: 10.12995/bilig.9801.

Yazışma Adresi

Ahmet Yesevi Üniversitesi

bilig Dergisi Editörlüğü

Aşağı Öveçler Mahallesi, 1314. Cadde, No: 19

Çankaya / ANKARA / TÜRKİYE

Tel: (0312) 216 06 00 • Faks: (0312) 216 06 09

bilig.yesevi.edu.tr

bilig@yesevi.edu.tr

bilig
Journal of Social Sciences of the Turkic World
© Ahmet Yesevi University Board of Trustees

Editorial Principles

bilig aims to present the cultural riches as well as the historical and contemporary realities and problems of the Turkic world within a scientific framework.

Submissions to *bilig* should be original articles that will fill a gap in the field or to be a review that evaluates previously published studies and produces new and worthwhile ideas. *bilig* also publishes essays introducing authors and works and announcing new and recent activities related to the Turkic world.

An article to be published in *bilig* should not have been previously published or accepted for publication elsewhere. Papers presented at a conference or symposium may be accepted for publication if this is clearly indicated

bilig is published quarterly: Winter/January, Spring/April, Summer/July and Autumn/October. At the end of each year, an annual index is prepared and published in the winter issue. Each issue is forwarded to subscribers, libraries and international indexing institutions within one month after its publication.

Review of Articles

Article applications at *bilig* are made by registering to the “Manuscript Handling System” at bilig.yesevi.edu.tr web address. Articles sent via e-mail will not be evaluated.

Articles submitted to *bilig* are first reviewed in terms of the journal’s editorial principles. Those found unsuitable are returned to their authors for revision. Academic objectivity and scientific quality are considered of paramount importance in the evaluation of articles submitted for publication. Articles in accordance with editorial principles are reviewed by the Editorial Board. Submissions found suitable are referred to two referees working in relevant fields. The names of the referees are kept confidential and referee reports are stored in Manuscript Handling System.

If one of the referee reports is positive and the other negative, the article may be forwarded to a third referee for further assessment or alternatively, the Editorial Board may make a final decision based on the nature of the two reports. The authors are responsible for revising their articles in line with the criticism and suggestions made by the referees and the Editorial Board. If they disagree with any issues, they may make an objection by providing clearly-stated reasons. Submissions which are not accepted for publication are not deleted from the system. The final decision regarding the publication of the articles belongs to the Editorial Board.

The royalty rights of the articles accepted to be published in *bilig* are considered transferred to Ahmet Yesevi University Board of Trustees. Authors have full responsibility for the views expressed in their articles and for their stylistic preferences. Quotations from other articles and duplication of photographs are permitted as long as they are fully referenced and cited.

Ethical Principles

bilig follows the documents "Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors" and "Code of Conduct for Journal Publishers" of the Publication Ethics Committee (COPE). Regarding the "Core Practices" document of COPE, see. <https://publicationethics.org>

Authors submitting their work to *bilig* are obliged to meet the ethical principles stated below:

Authorship of the paper: Authorship should be limited to those who have made a significant contribution to the study. Authorship has been agreed prior to submission and that no one has been ‘gifted’ authorship or denied credit as an author (“ghost authorship”).

Acknowledgements: Those (institutions and financial resources) who have provided support but have not contributed to the research should be acknowledged in an Acknowledgements section.

Originality and purity of plagiarism: The submitted work should be entirely owned by the authors. If the work of other researchers is included in the manuscript, it should be cited appropriately and listed in the references. The author is obliged to check the manuscript with one of the plagiarism prevention software, Turnitin or iThenticate, and submit the similarity report to the journal for application. Manuscripts with a similarity rate of 15% or more will not be considered.

Ethics committee permission and approval: Authors are required to describe in their manuscripts ethical approval from an appropriate committee and how consent was obtained from participants when research involves human participants.

Redundant publication: Authors are expected to submit original, previously unpublished content to *bilig*. It is unacceptable to submit the work for a review to another journal at the same time.

Salami publication or salami slicing: Authors should not present the results of a research as separate publications in academic appointments and promotions by disaggregating and disseminating the results of the research in an inappropriate manner and disrupting the integrity of the research.

Data access and retention: Authors are required to submit the raw data of their research when requested by the editors and referees, and keep this data after publication.

Fundamental errors in published works: When an author discovers a significant error or inaccuracy in his/her own published article, it is the author's obligation to promptly notify the journal editor and cooperate with the editor to retract or correct the paper.

Publication Policy

All the articles published in *bilig* are also available as full text on bilig.yesevi.edu.tr web address as open access.

No fee is charged to the author during article evaluation and publication in *bilig*. No royalties are paid to the author, either.

Language of Publication

bilig publishes articles in Turkish and English. Abstracts of the articles will be in Turkish and English.

Style Guidelines

In *bilig*, the style of the MLA citation system are applied as of the 97th issue. The main points regarding citations, references and bibliography are shown below with examples, and the 8th version of the MLA citation system (<https://style.mla.org/>) should be taken as a basis for sources without examples.

The following rules should be observed while preparing an article for submission to *bilig*:

1. Title of the article: The title should suit the content and express it in the best way, and should be written in **bold** letters. The title should consist of no more than 10-12 words.

2. Name(s) and address(es) of the author(s): The article file should not contain the name(s) and address(es) of the author. Information regarding the author(s) should be written in the relevant fields in the Manuscript Handling System during the application.

3. Abstract: The article should include an abstract in Turkish and English at the beginning. The abstract should explain the topic clearly and concisely in a minimum of 75 and a maximum of 150 words. The abstract should not include references to sources, figures and charts. Keywords of 5 to 8 words should be placed at the end of the abstract. There should be a single space between the body of the abstract and the keywords. The keywords should be comprehensive and suitable to the content of the article.

4. Body Text: The body of the article should be typed on A4 (29.7x21cm) paper on MS Word in size 12 Times New Roman or a similar font using 1,5 line spacing. Margins of 2,5 cm should be left on all sides and the pages should be numbered. Articles should not exceed 7.000 words including the abstract and bibliography. Passages that need to be emphasized in the text should not be bold but italicized. Double emphases like using both italics and quotation marks should be avoided

5. Section Titles: The article may contain main and sub-titles to enable a smoother flow of information. The main titles (main sections, bibliography and appendices) should be bold and their first letters be capitalized; subtitles, only the first letters should be capitalized; sub-headings should be written in italics with their first letters capitalized.

6. Tables and Figures: Tables should have numbers and captions. In tables vertical lines should not be used. Horizontal lines should be used only to separate the subtitles within the table. The table number should be written at the top, fully aligned to the left; the table caption should be in the lower line and the first letter of each word in the caption should be capitalized. Tables should be placed where they are most appropriate in the text. Figures should be prepared in line with black-and-white printing. The numbers and captions of the figures should be written aligned to the left of the figure. The figure number should be written in italics, ending with a period. The caption should immediately follow the number. The caption should not be written vertically, with only the first letter capital, and the references should be stated. Below is a sample table.

Table 1

International Students at Turkish Universities (2017-2018)

	Male	Female	Total
Total Number of International Students	81706	43324	125030
TÜRKSOY Member and Observer Member States	24309	11686	35995
Azerbaijan	12911	4177	17088
Kazakhstan	1051	1014	2065
Kyrgyzstan	1105	821	1926
Moldova	175	225	400
Uzbekistan	435	405	840
Russia	808	621	1429
Turkmenistan	7824	4423	12247
Total Undergraduate and Graduate Students Number at Universities in Türkiye	2622936	2168678	4791614
International Student Ratio	3,12%	2,00%	2,61%

Reference: “The Report of the Number of the Students regarding” *YÖK*, 17 August 2019, <https://istatistik.yok.gov.tr/>

7. Pictures: Pictures should be attached to the articles scanned in high-resolution print quality. The same rules for figures and tables apply in naming pictures.

The number of pages for figures, tables and pictures should not exceed 10 pages (one-third of the article). Authors having the necessary technical equipment and software may themselves insert their figures, drawings and pictures into the text provided these are ready for printing.

8. Quotations and Citations: Direct quotations should be placed in quotation marks. Quotations shorter than 2.5 lines should be placed within the flowing text. If the quotation is longer than 2.5 lines, it should be turned into a block quote with a 1.5 cm indentation only from the right and left, and the font size should be 1 point smaller. Footnotes and endnotes should be avoided as much as possible. They should only be used for essential explanations and should be numbered automatically.

Citations within the text should be given in parentheses as follows:

(Köprülü 15).

When sources with two authors are cited, the surnames of the authors should be given as follows:

(Taner and Bezirci 22).

When sources with three or more authors are cited, the surname of the first author is given and 'et. al' is added.

(Gökay et. al 18).

If the text already includes the name of the cited author, only the page number should be given:

In this respect, Tanpınar (131) says ...

When two or more works belonging to the same author are cited, the first few words of the publication should be distinguished after the author's surname:

(Dilçin, *Divan Şiiri* 86).

(Dilçin, *Fuzulî'nin Şiiri* 110).

In manuscripts belonging to authors with the same surname, the name of the author should be shortened before the surname:

(S. Kaplan 41).

(M. Kaplan 16).

In electronic manuscripts with no page number, only the surname or title should be written.

In encyclopaedias and other sources without authors, only the name of the source should be written. If the title is long, the first 2-3 words should be given.

Personal interviews should be cited within the text by giving the surnames and dates should also be cited in the bibliography.

9. References: References should be placed at the end of the text, the surnames of authors in alphabetical order. The work cited should be entered with the surname of the author placed at the beginning:

Example:

İsen, Mustafa. *Tezkireden Biyografiye*. Kapı Yayınları, 2010.

Köprülü, Mehmet Fuat. *Azeri Edebiyatının Tekâmülü*. MEB Yayınları, 1961.

If a source has two authors, the surname of the first author should be placed first; it is not functional to place the surname of the other authors first in alphabetical order.

Example:

Taner, Refika, and Asım Bezirci. *Edebiyatımızda Seçme Hikâyeler*. Gözlem Yayınları, 1981.

If a source has more than three authors, the surname and name of the first author should be written, and the other authors should be indicated by et.al.

Example:

Altaev, Zhakypbek et. al. "Essence and Typology of Intellect in al-Farabi's Epistemology." *bilig*, no. 95, 2020, ss. 79-95.

The titles of books and journals should be italicized; article titles and book chapters should be placed in quotation marks. Page numbers need not be indicated for books. Shorter works like journals, encyclopedia entries and book chapters, however, require the indication of page numbers.

Example:

Berk, İlhan. *Poetika*. Yapı Kredi Yayınları, 1997.

Demir, Nurettin. "Türkçede Evidensiyel." *bilig*, no. 62, 2012, ss. 97-117.

Aydınğün, İsmail, and Ayşegül Aydınğün. "Crimean Tatars Return Home: Identity and Cultural Revival." *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 33, no. 1, 2007, ss. 113-128.

Translator's, compiler's and editor's names (if there are any) should follow the author and title of the work:

Example

Shaw, Stanford. *Osmanlı İmparatorluğu*. Çev. Mehmet Harmancı, Sermet Matbaası, 1982.

Aydemir, Yaşar. "Lâmiî Çelebi'nin Mecmualara Yansıyan Şiirleri." *Bursalı Lâmiî Çelebi ve Dönemi*, ed. Bilal Kemikli ve Süleyman Eroğlu, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2011, ss. 149-172.

If there is no author name, the name of the editor, preparer or compiler should be given first:

Tarlan, Ali Nihat, pre. *Hayâli Divanı*. Akçağ Yayınları, 1992.

For **encyclopedia entries**, if the author of the encyclopedia entry is known, the author's surname and name are written first. These are followed by the date of the entry, the title of the entry in quotation marks, the full name of the encyclopedia, its volume number, place of publication, publisher and page numbers:

Example:

İpekten, Haluk. "Azmi-zâde Mustafa Hâletî." *İslâm Ansiklopedisi*, 4. cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, ss. 348-349.

For **theses and dissertations**, the surname and name of the thesis author should be followed by the full title of the thesis in italics, the thesis type, the name of the university where the thesis was prepared, the date the thesis was written:

Example:

Karakaya, Burcu. *Garibi'nin Yûsuf u Züleyhâ'sı: İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin*. Yüksek Lisans Tezi. Ahi Evran Üniversitesi, 2012.

Handwritten manuscripts should be cited in the following way: Author. Title of the Work. Library. Collection. Catalogue number sheet.

Example:

Âsım. *Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr*. Millet Kütüphanesi, A. Emirî Efendi, No. 1326, vr. 45a.

To cite **a study found on the Internet**, it is sufficient to provide the author's surname, name, title of the article, publisher (website name), date of publication, and link address.

Example:

Gökçek, Fazıl. "Mehmet Akif Ersoy." *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 03 Ocak 2018, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ersoy-mehmet-akif>.

In personal interviews, the surname, name, interview type and date of the source person should be given as follows:

Demir, Adem. Phone Call. 22 May 2018.

An article accepted for publication but not yet published can be cited in the following way:

Example:

Bayram, Bülent. "G. T. Timofeyev'in Notları Çerçevesinde 20. Yüzyıl Başında Orta İdil'de Çuvaşların Etnik-Kültürel İlişkileri." *bilig*, (yayımlanacak), doi: 10.12995/bilig.9801.

Address

Ahmet Yesevi Üniversitesi

bilig Dergisi Editörlüğü

Aşağı Öveçler Mahallesi, 1314. Cadde, No: 19

Çankaya / ANKARA / TÜRKİYE

Phone: +90 312 216 06 00 • Fax: +90 312 216 06 09

bilig.yesevi.edu.tr

bilig@yesevi.edu.tr